3 1761 09546612 4

PRESENTED TO

THE LIBRARY

BY

PROFESSOR MILTON A. BUCHANAN

OF THE

DEPARTMENT OF ITALIAN AND SPANISH

1906-1946

LS
P93884c

Univ. of Chicago
1905

BIBLIOTECA GALLEGA

CONTOS DA TERRIÑA

POR

HERACLIO PÉREZ PLACER

490449
22.4.49

LA CORUÑA
ANDRÉS MARTÍNEZ, EDITOR

1895

Es propiedad.

Tipografía de la Casa de Misericordia.

ADICATORIA

A MIÑA ESPOSA CARMEN PICO FERREIRO

Estes contos, mal contados, falan da terra, da meiga terriña onde fixemos o niño.

Sin valor, nin méreto ¿quén, senón tí, os acollería gustoso?

Por eso chos adico, pra que, na primeira páxena, vayan os nosos nomes unidos, como no libro da humanidá van nosas almas unidas polo amor.

HERACLIO P. PLACER.

Orense, 1895.

AMOR DE FADAS

(A MIÑA HIRMÁN SOFÍA)

I

curuto é pequeno, redondeado e florido cal un mayo que tivese na cima un castelo esborrallado, en vez de crus.

A rubida é traballosa; esbaran os pes na faisca dos piñeiros; engárrase a roupa nas silveiras y-entrénzanse as pernas entre as carpazas e corregolas.

Por anacos, os soutos de hervedos bambean suas borliñas roxas, y entre as rendixelas dos penedos, medran as madreselvas de páledas flores y arrecendentes cheiros.

No medio da estensa veiga, aíslase por completo, soberbio e borreante, côs tres cintelos que ó apreixan.

A incrédula xente de estes tempos dirávos cicais, que é un dos cintos formado polas viñas que cobren as calcinadas ladeiras con manto de racimos, donde se liquida o sol ardente que baña as campías ourensâs: dirávos que é, o segundo, formado polos prados que as margaridas sementan de píntegas marelas y-as lobelias de motas azuadas, e que é o outro o formado polo río Barbaña, que parola entre as raíces dos ameneiros y-entre os seixos das ribeiras.

Pero hay xente soñadora que, cal a sencilla de outros tempos, xurarávos que houvo ocasión en que o tal castelo estaba rodeado por tres barazas ou tres cintos, un, de pedrería fina, outro, de esmeralda con estreliñas de ouro, y-o terceiro por cintelo de prata bruñida, espello no cal viñan as fadasiñas nas noites de lua crara y esprendente.

Tamén do mesmo castelo vos dirán os esculcadores de fárragos, que foi atalaya fundada polo rey Ramiro prâ defensa da cibdá, en troques do cal a xente paisana, sinxela e crédula, dí y-asegura, con probas séreas e non dubidables, que era o castelo palacio encantado don-

de unha fada con cabelos de ouro se peiteaba con peines do mesmo metal, alá polas mañanciñas cedo, cando o sol se espreguiza entre follas de caraveles y o resío inda se tornasola riba os follatos.

Dirávos, entre mil andrómenas, que está o curuto cheo de grutas encantadas, en que os tesouros se amontoan riba de caldeiras de *alquitrán,* y, en fin, contarávos a mesma lênda con que adornan mil sitios de Galicia, e dos cales contan que hay fadas que se peitean ô sol con peines de ouro, e tesouros escondidos e caldeiradas de alquitrán que ameazan a vida dos cobizosos.

II

Pero si ó contado pode ser fábula, non-a é asina ó que vos vou á contar, senón historia real e positiva.

Era Xacinto o mozo mais xentil que nas ribeiras do Barbaña namoraba mozas, bailaba nas trouladas e romaxes, espallaba coa moca unha fiada y-escorrentaba á paus unha romería.

Si fillo de labradores, tiña moito aire e seño-

río, xa por serlle natural, xa adequirido cando na vila estudeou no seminario.

Folga decir que aforcara os hábetos, y-él, que ademais era o mellor copreiro de cantos había, namoraba sempre côs seus cantares y-as suas enchoyadas, e non había regueifa que él non ganase, nin parrafeo do cal non salise viutoreoso.

Cando il se presentaba, somellaba que as penas fuxían avergoñadas, cal si non fora posibre ô seu redor mais que a groma y-a legría.

Amorriñábanse as raparigas, ô ver que non faguía caso de elas, e mais de unha marchou coas faceiras roxas de vergoña, ô ver que de nada serviran seus melindres e marioladas, pois á todas lles contestaba c'unha risa de neno que faguía daño, polo inocentona, como, si él, ¡o grexo! non soupera que as mulleres y-os homes son distintos.....

Algunhas, mais lerchas, decían que mirándolle á il no fondo dos ollos, se lle veía algo así como si dentro do peito tivese seu namoramento, e que por eso era o non faguer caso y-o andar cô pensamento barrido.

E así pasaba o tempo: as mozas rabexosas, por ser despreciadas, y-él sempre riseiro, pero côs ollos soñadores, como si non atopasen na terra as ilusiós do seu espírito; buscando as veiras dos

regatos paroleiros, adormentándose xunto âs fonteliñas sombrizadas, ou escoitando con namoramento o randear dos pinabetes coas brisas do apardecer.

III

Calquer pensara que un meigallo se lle meteu no corpo, ô ver cómo cambeou de súpeto.

Esborroóuse da sua boca a sonrisa pracenteira, fuxíu dos ollos o mirar churruscandeiro, velado agora por humedeces de bágoas, entre as cales brilaban lóstregos de penares, en vez de lumiar de ensonos, e pódese decir que fuxíu da xente, pois pasaban días enteiros sin aparecer entre ela.

Âs veces, nas noites prácidas do vran, percibíase por riba do queixumar dos pinos de Castel-Ramiro, a voz de Xacinto, débel, esmaída, cantando copras, de tan sentidas, casi tristeiras, que somellaban un continuo salayar de amores non correspondidos.

Saían as raparigas, collidas pola mau, asustadas, como corzas, e parábanse baixo os emparrados que sombrizan o limiar das chouzas,

arroubándose co aquel queixumar de cantinelas que espallaba polos aires as vibraciôs de un corazón, cuyas cordas tremasen axitadas polo amor.

Das veigas sombrías rubían, entre xeiros da menta, sospiros apagadiños, como si nos fianchos prateados, que esbaran entre as xuncas, se celebrasen apertas.

Das carballeiras saían chíos de paxariños e rumores misteriosos, cal si se percibisen as caricias do fondo dos nidos, e das ribeiras, donde as vides se enlazan e se retorcen e agatuñan polos froitales arriba, figuraba que rubía espallar de quereres y-estalar de bicos.

E alá enriba, entre os pinos que a lua cobría con manto de palideces, saía débel, moy débel, a voz de Xacinto, con tan doído acento, que á os seus cantos salayosos respondeu a voz de todal-as raparigas que sentían estremecerse co aquel desbordamento de amor que as rodeaba...

. . . . . .

IV

Xa non foi un misterio, desde entón.

Xacinto, o garrido copreiro, o mozo fermoso

que desdeñaba á todas, namorouse da fadasiña de Castel-Ramiro, e penaba de amores, porque ela non podía faguerlle caso á un home.

Apenas o apardecer escorrentaba as últemas rayolas do sol, xa as rapazas, medroñentas e tremantes de emoción, escoitaban o doce salayar do seu copreiro.

Unha noite, a voz foi mais débel, mais doce, mais tremadora.

Dixérase que a voz se apagaba coas bágoas, que o corazón, nun último esforzo, esculcara no fondo da y-alma todol-os quereres, todol-os sentires, e lanzábaos ô aire, como si quixese, no último parpadexo, conmover a ingrata fadasiña que ó faguía morrer.

E, por último, dixérase que, â voz de il, se unía outra docísima, harmoniosa, cal debe ser a dos espritos anxélicos.

Creérase que era o xumiar desesperado dos querubes, que perdían un compañeiro y hasta somellaba que as arboledas se randeaban con estranos axitamentos, que as brisas arrecadaban á toda presa os cheiros das flores das veigas, e que o curuto se ilumeaba con estranos fulgores, con rousadas craridades, cal si as fadasiñas celebrasen unha romaxe e correran entre os follatos, con feixucos de lucérnulas y-anacos fosfo-

rescentes de salgueiros, collidos veira o Barbaña.....

V

Ô outro día, despois de aquela noite de estranos rumores, de cántigas feiticeiras, de salayos docísimos, cal si fosen queixidos, pero queixidos de amor; de aquela noite en que os follatos marmuraban mais ledos, y-a bris espallaba mais perfumes, y-as fontelas parolaban mais riseiras, y-a lua brilaba mais esprendente, y-as mozas, as mociñas cureosas que no limiar das chouzas baixo o emparrado, calaban tremantes, ansiosas, sentindo no aire non comprendidos estralares, cal si fosen bicos, sentindo nas faceiras, calores non espricados, e no peito opresión docísima y en todo o corpo esmaimento estrano, cal si n-aquela noite de Mayo andibese o amor solto, brincando polos aires, bambeándose nos rayos da lua, engarrándose en frecos de estrelas, xogando nas poulas dos arbres ou adormentándose nos labios das raparigas: despois de aquela noite, foi cando toparon á Xacinto, o mozo garrido, o xentil copreiro, morto na cume de Castel-Ramiro.

Croas de rosas cenguían a sua frente, e nos labios xogaba ainda estrana sonrisa de felicidad.

¿Quén foi o que as grinaldas teceu, pra pôr na frente do fermoso copreiro? ¿Por qué il, tan triste, tan doído por aquel amor que lle custaba a vida, sonreía dichoso, con felicidá tan grande, que nin a morte podo borrar dos seus labios?

¡Quén ó sabe! pero quitarlle da cabeza âs rapazas, que non foi verdá á lênda que vos contan!

Diránvos, si lles preguntades, que a fadasiña, ô fin muller, conmovida por aquel amor tan grande, que custaba unha vida, respondeu cô mesmo amor.

Pero xa era tarde, a morte aniñaba no peito do pobre mozo, e soilo tivo tempo de darlle un bico, un bico primeiro y último, que sellaba aquel amor tan ansiado, no mesmo momento de morrer.

En cambio, ela perdeu a sua condición de fada, por amar un home, e por eso non se volveu ver mais na cima de Castel-Ramiro a fadasiña de cabelos de ouro, que se peiteaba alá nas mañanciñas cedo, cando o sol se espreguiza en follas de caraveles e inda o resío se tornasola nos follatos.....

Pero nas noites prácidas de Mayo, óyense sospiros docísimos, cantares de amores, que trovan as brisas entre os piñeiros, e din as mozas que é Xacinto, que ven á salayarse pola sua fadasiña a quen non pode olvidar.

Esta é a lênda de Castel-Ramiro..... lênda de fadas, pero historia de todol-os copreiros soñadores que se namoran do imposibre, sin ver que, si algunha vez ó consiguen, é cando morren.....

O SR. CAPITÁN

AO DISTINGUIDO ESQUIRTOR D. ANDRÉS MARTÍNEZ SALAZAR

I

—.....¡Asús! señora Anxela, seica toleou.....

—¿E logo, muller?....

—¡Ora ô diaño!..... nunca tal vín..... vella churrusqueira como vosté..... ¡cando ó digo!..... inda eu morra, si non estou vendo que se puxo o dengue, y-a muradana y-o pano bordado, en fin, todo o fondo do baul..... a roupiña con que se casou e que gardaba entre membrillos..... y-hasta estou por decir, Rosa non mintas, que peiteou o pelo riba da frente, com' a as señoras da vila..... ¡Asús!.....

—Vaya, muller, que te pasmas ben.

—¿E non me hei de pasmar?

Vosté, que sempre anda morriñenta e choriqueira, vosté, que ainda lle custa traballo vestirse para ir á misa, ponse hoxe feita unha rapariga, cal si fose á esculcas de noivio.....

—¿E logo non sabes a noticia?

—¿Qué noticia? ¡si non m'a dí!.....

—Pois que ven hoxe a tropa para Ourense..... e ven meu fillo, e.....

¿Qué fillo? ¿O Xan? ¿Aquél que fai mais de vinte anos que non lle escribíu?.....

—O mesmo.

—¡Asús! ¡e nos todos que coidabamos que morrera!.....

—Pois venche..... venche y-é capitán..... e vouno á esperar e darlle un bellisco..... bribonciño ¡non lembrarse da sua nai, que estaba penando por il!..... eille leer a cartilla, por facerme estar un día y-outro día rezándolle â virxen dos Remedios, para que m'ó deixase ver antes de morrer..... y en cambio il.....! ¡gandaineiro!..... pero, adiós, xa teño todo arreglado para cando el veña á ver a casiña..... xa lle puxen cosco novo ô xergón..... merquei este pano de melindres, que tanto lle gustaban de neno, y en fin, tía Rosa, que vou morrer de alegría ô pensar que está para chegar o meu fillo..... e sin poder

acoubar en ningures, votou á correr estroupeleando cara â casa, namentras a veciña se persinaba, asombrada por ó socedido.

II

Y-en verdá, que a tía Anxela parecía remozada pola felicidá que lle brincaba no peito.

Cô pano branco ô rededor das engurradas faceiras, as que facían respetables os ollos bondosos y-as brancas guedellas.

Cô dengue de terciopelo, que deixaba campar no medio cinta de grana cuberta cuasemente polos abalorios, e coa muradana pindurada nos cadrís, envolvendo o corpo con lenzos de pano, mais ben adeviñado que visto baixo as franxas de terciopelo, y-o mandilete de seda negro, parescía que recobraba a edad en que estrenou a tal roupiña, asegun ó xentil e lixeira que se mostraba.

Ela y-o seu marido ocupaban a mitá da casa solariega, que se esborrallaba cada día, e, n-aquel pobiño, chamado a Burata, non tiñan mais veciños que a tía Rosa, nin mais horizontes que aquela encañada, en cuyo fondo sombrizaban os ameneiros á os lamedales que verdeaban veira o regato, y-as estribaciôs por donde as cepas

agatuñaban, cobizosas cicais de ver o sol, que se prendía nas agullas dos piñeiros que coroaban a cima, brotando entre as rendixelas dos penedos.

Últemos restos dos señores do antiguo pazo, convertíranse en labradores, senón ricos, ben acomodados, á os cales lles daba o microscópico val todo o necesario, e no cal foran felices, si as quintas non lle houberan levado o úneco fillo que tiñan, aquel Xanciño que, por ser o primeiro, tiña todas as ternuras de un amor ainda non estinguido, e, por ser o úneco, todol-os quereres abundosos de un corazón de nai.

Marchárase éste, e co-él toda a dicha dos vellos.

Namentras non pasou de cabo, escribía á menudo, anque non fose mais que por pedichar cartos, pero, despois, non houbo mais correspondencia, y-as cartas salayosas da naiciña non habían contesta.

O pai enfurruxouse, e xurou que non se acordaba mais do ingrato, pero a tía Anxela, por mais que calase, meteu nun currunchiño do peito o amor do seu fillo y alí medrou cada vez mais con todal-as violencias dos pesares ocultos, e nunca mais se a viu sonrir nin nomealo.

No xestal onde o Xan apacentaba o gando, habia unha choupana que él fixera por diverticion, y-a coitada tiña coidado de que non se caíse, e, por todo o tempo que durou a ausencia, renovara as xestas y-os fentos do tellado, que o vento ciscaba ou a chuvia podrecía.

Por eso, cando soupo a noticia de que o seu fillo viña, pensou tolear coa dicha; revolveu a casa de arriba abaixo, y-en verdá que, senón estaba tola, parecíao.

Sintía no peito lavaredas que aborcallaban a sangue y-as veces somellaba que tiña na gorxa un nudo, como si o curazón lle chegase hasta alí.

Non quedou mueble que non limpase, polvo que non sacudise, nin cousa boa que deixase de mercar, para darlle ô fillo pródigo, cando viñese.

¿E por qué non decilo? no medio do seu cariño, tamén a fantesía entraba por moito.

¡Un fillo capitán! ¡con qué borra ó levaría ô lado nas festas e romaxes! como decíndolle á todos:—rabexai, este señor capitán é meu fillo..... estes brazos combados pol'aixada son os que ó bambearan..... este corpo que anda de cote entre o esterco y-os lagorzales, foi quen lle deu vida, e de esta vella enganida é de donde saíu este capitán tan guapo, tan xeitoso..... por-

que eso sí, guapo non había duda que ó era ¿non era seu fillo? ¡pois logo! vaya, vaya.....

E, toliña, mirábase nun anaco de espello con conmovedora coquetería.

Quería estar guapa e peiteábase como nos tempos da mocedá.

Quería agradarlle ô fillo, cando viñese, e lavárase as faceiras no regato, para borrar as señás das bágoas, e para têlas limpas en espera dos bicos deseados.

E cobizante, inquieta, empuxaba ô petrucio que escondía a cara para que non lle visen as bágoas e apompábao, decindo que lle había de contar ô fillo, ô señor capitán, que él, o pai, se enfurruxara, e xurara non querelo mais.....

¡Toleirona! ¡non advertía que o pobre vello tiña os ollos cubertos de bágoas, que as palabras se lle atrancaban na gorxa, como si o curazón lle rubise hasta alí, e que pouquichiño faltaba para esborrallarse soloucando como un neno rabechoso!.....

III

Inda me acordo.

Nas casas do Polvorín, diante da porta, tíñame miña nai sentado no colo, cando eles pasaron.

No río batuxaban unha caterva de rapazotes; e na porta do cuerpo de guardia estaban os soldados sentados ô sol que se refrexaba nos charolados do correaxe.

Viñan os dous, riseiros, collidos pol-a mau, cal dous noivios, mirando para todos lados como si nunca se houberan fixado no paixaxe, ou o sol de aquel día brilase mais ou os paxaros lle dixesen algo descoñocido.

A tía Anxela traía apreixado un gran pano de melindres, que eran os dulces que tanto lle gustaban á Xanciño de pequeno.

Ô pasar por diante dos soldados, parouse un instante mirándoos arroubada; despois, como quen toma unha resolución, votou á correr cara á eles, e sonrindos' e chorando á un tempo, díxolles:—tomai â salú do meu fillo o capitán—e, votándolles unha presa de calderilla, fuxíu cara á nos, en tanto os soldados se quedaban parvos cô sucedido.

Y alí foi ela; atrancábanselle as palabras nos beizos cô afán de decilo todo, e chorando ô sonrir, ou sonrindo entre os choros, contounos afarfallante a dicha sin igual que lle pasaba.

Despois, ô fixarse en min, votou duas ou tres veces a mau ô pano para darme un melindre, pero como si fose un pecado sacar algo do que

iba destinado para o filliño, marchouse, escondendo o pano contra o peito, pero xurando que nos había de traguer de visita ô señor capitán. ¡Ay, meigas nais, qué toleironas sodes!.....

IV

Soupémolo mais tarde.

Quen ó contou foi un home, e choraba como unha muller.

Duas horas antes de chegar a tropa, xa a tía Anxela estaba nas escaleiras que hai na entrada do cuartel de San Francisco.

Non acoubaba en ningures, faláballe ô centinela e quería que todos lle dixesen cómo estaba, cómo era, e qué faguía o capitán fulano.

Âs veces subiase á muralla y esculcaba as calles da cibdá que en costa se estendían hasta morrer no Miño.

Eiquí, en primer término, á rua de Quebracús, de rápeda pendiente, coas casas vellas esborralladas, de roxos corredores polos cales agatuxaban as cepas. Despois, un conxunto de tellados grises, entre os que se destacaba o cimborrio da Catedral, a torre do reló y-a das campaas, o pórtico de Santa Eufemia y-os alciprestes e loureiros das pequenas hortas.

Alá mais lonxe, comenzaban os tellados roxos da cibdá moderna e, inda mais lexos, o Miño, que se perdía entre montañas amarelas.

Pero non estaba ela para fixarse en paisaxes. Cada ruido estremecíaa.

Por fin, oubíronse preto as cornetas, apareceron os graxos, formados na vanguardia, e tras de eles a tropa côs roses enfundados y-en traxe de camiño.

O tío Liborio comenzou a trembelear e tivo que sentarse; en cambio ela, forte, fantaseosa, quería ser a primeira para que a vise.

Pensaba na sorpresa e na aperta que il lle daría alí, diante de todos ¿por qué non? ¿non era sua nai? e con ollar fero miraba ô redor, como si alguen llo disputase ou lle negase tal direito, e fixábase en todol-os oficiales, temerosa de que él pasase sin coñocela.

De súpeto, un berro agudo, penetrante, un —¡fillo! en que iba a condensación de todol-os quereres, se lle escapou do peito, e tendeu os brazos.

Coñocérao, era il; baixo a barba destacábanse para a nai as fauciós adouradas, pero, en vez de peito amado, topou cô culatazo de un guardia, y-o fillo pasou teso, indeferente.....

—¡Non me coñoceu—marmurou—estas mal-

ditas angurras fanme vella! e quería entrar no cuartel sin que bastasen adevertencias nin ameazas que a figuesen desistir.

Xemía supricante, pedía angustiosa, e tanto fixo, que, por fin, avisaron ô capitán, para que saíse.

E ô sair, ¡non houbo un berro, nin unha fala!.... quedouse parva mirando para il, axitando o pano de melindres, tocoulle os galós con veneración, e caíu de xinollos diante de il, sin poder faguer outra cousa que mermurar:—¡fillo, meu fillo!—en tanto que o tío Liborio avantaba trembeleante.

Os guardias estaban mudos, emocionados, os grexos quedáronse enternecidos cos ollos humedecidos polo rocío da y-alma, y-as mulleres que por alí estaban, soloucaban con sentires maternos que lles refervían no corpo, pero, unhos y outros quedaron atontados, cando oubiron ô señor capitán decir con friaxe:—¿Pero quén é esta tola? eu non teño nai.

A tía Anxela, fría como un cadávre, ergueuse, recuou con ollares de espanto, e colléndose ô tío Liborio, comenzou andar para tras, fixa, encarada para o fillo que así renegaba de ela.

De súpeto avantou, e sin que naide pudese deteñela, colgouse do pescozo do flamante capi-

tán, e nun afarfallar de agasallos, nun desbordamento de tenrezas, nun ferver de sentires, non ó soltaba.

—Xan..... son eu..... dime que sono..... que é unha gracia ó que dixeches..... ¿non te acordas, Xanciño, do que te quería?..... mira, eiquí tês os melindres que tanto che gustaban..... téñoche a cama feita, y-as torradas preparadas, y-o viño con mel do noso colmear..... cuideiche a casiña do xestal..... y-o Pichón, ¿non te acordas? inda vive, xa está cego, pero cuideicho por ser teu can..... on, perdóame..... ben comprendo que son unha paisana, e tí, agora, eres un señorito..... non debín de vír eiquí, pero non poiden detêrme..... pero calarei e naide ó saberá..... vos, creanciñas ¿calaredes?..... e vostedes, señores soldados, non dirán que o señor capitán é fillo de uns paisanos..... ¿verdá?..... Xan, meu Xanciño..... nos xa somos vellos, e pronto morreremos..... ¿pero tí calas?..... ¿tí vaste?..... ¿tí non me coñoces?..... ¡Asús!..... ¿dis outra ves que son unha tola?.....

—Cala—bruou o tío Liborio—deixa á ese maldito, á ese.....

—¡Fillo!—marmurou, tapándolle a boca, e, muda de dolor, quedouse mirando degorante para a porta por donde desapareceu o ingrato,

encontrando no medio de tan gran dolor unha sonrisa ô velo tan fermoso, tan garrido, feito un señor capitán.

Despois, calados, sentindo desmoroarse todo ô redor seu, comenzaron a caminata cara á casa, como dous cadávres que se moven automáticamente.

O sol, n-os últemos parpadexos, brilaba con alegres rousadeces; un fato de rapaciños cantaban en roda:

«Me casó mi madre,
me casó mi madre,
chiquita y bonita;
ay, ay, ay.....»

Alá no cuartel as cornetas parecían rirse, e por todas partes bulía a vida n-aquela tarde fermosa de Mayo; solo no peito dos dous vellos aniñaba a morte.

Y-estonces a tía Anxela, a nai docísima, a esposa amante, a vella cristiana, mirou ô ceo con ollos tan asombrados, tan interrogantes, que parecía que se preguntaba si cicais..... ¡Dios durmía!

CEREIXAS

(AO MEU ÍNTIMO AMIGO FRANCISCO A. DE NOVOA)

QUÉ linda estaba, destacándose no verde claro do musgo!

De louros cabelos, côs ollos azúes, brilantes y húmedos, cal lirios do regato, coa boca de meigo sourriso e labios vermellos, cô peito que xa a pubertad hinchaba baixo a chambra de percal froleado, e co aquela morbidez apetecible de rubiota frescachona, que se deixaba adeviñar baixo da roupa, pouca e sinxela, propia da estación ardente.

Y-él, coa chaqueta espida y-o brazo apoyado no cotovelo, y-a cabeza na palma da mau, y-o corpo estarricado veira da moza, medio ladea-

do, mostrando baixo o forro do chaleque a rexa musculatura das anchas espaldas, a graciosa curvatura dos cadrís, a redondez das nádegas y-a fornidés dos muslos, xuntanza de robustez e fermosura, Apolo fornido que non dexeneraba nas branduras afeminadas de un Baco; mirando con ollos churruscandeiros, en que a legría da xuntanza se misturaba cô asombro do imprevisto, e enfeitizado co aquel parolar da meniña que, ô mesmo tempo que lle recordaba os tempos da infancia, ó namoraba coa meiguize do presente.

Puxéranse alí, baixo os avellanos, veira do regato, cansados de correxar pola horta donde de nenos se criaran.

Recordaban a separación cando, facía tres anos, él marchara para o colexio, y asombrábanse mutuamente de verse tan distintos en tan corto tempo.

Éla, xa unha mullerciña coa saya larga, cô pelo peiteado riba da frente, en vez das trenzas cobreando pola espalda, e côs además séreos y-os ollares soñadores.

Él, côs labios sombreados por pequenísemo bozo, a voz engrosada y os ollos reventando malicias de cousas adeprendidas e de despertares antes iñorados.

Correxaran á non poder mais; remexeran nos buxos, que aliñaban os paseos, á esculcas de niños; refrescaron os recordos, perdéndose, cal outro tempo, entre os galleiros das xudías, xogando ôs escondites, e mirando as follas acorazonadas que, ô fuxir, se lle prendían na roupa; botaron a chumbeira nos remansos, batendo palmas ô bulir dos prateados peixes entre a malla; guindaran ameixas e ciroleiras; esfiancharon con estrano sentimento as cordas podrecidas do bamban que, cando nenos, puxeran na pereira, e despois de que non quedou rincón que non rexistrasen, tumbáranse n-aquel souto de avelanedas donde n-outros tempos arreglaban as liñas para as anguías, graxeaban coas niñadas collidas ou larpexaban as golosinas furtadas á tras mau.

II

Queimaba o sol, como acostuma nas veigas do Barbaña, e alí, baixo aquela bóveda tupida, respirábase unha atmósfera que a vecindad do río y-a proteucion dos follatos entibiaba con placidez de alcoba.

As matas de cecimbre e menta impregnaban de estranos olores, y-entre as campanillas moradas das digitales, zumbaban as cantáredas cal

condensaciós íricas ou fadasiñas de côres que nas campaas de amatista tocasen mil estranas harmonías, cal o xemir da bris ô randear dos follatos.

Encima de eles, as follas dentadas dos avellanos formaban limbos transparentes que se recortaban no azul límpido do ceo, e que, humedecidos polo rocío inda non deloirado n-aquelas escuridades, presentaban estranos fulgores, como si estivesen ribeteados con barazas recortadas do arco das vellas.

III

No branco delantal acopiara ela boa presa de guindas, e por divertición colgáraas das orellas, y-ô mover frecoente da cabeza, esbaraban nas meixelas como doas roxas que andivesen á retesía côs labios que se movían ò brando falar y-ô meigo sourrir.

Y-así estiveron un anaco hasta que parou a conversa, y-ô calar dos labios sustituíu o parolar dos ollos.

A casualidá desbotonou o corchete da chambra, y-entre o frolear do percal, destacábase o blanco arrasado de aquel colo redondeado que se blandeaba ô rítmeco compás do respirar.

E sin conta darse, éla, hasta entón tan inocente, tan tranquía, parecíalle que era mirada de estrana maneira, que os ollares do primo falaban conversa nunca ouvida, e baixou a vista, sintindo que as bágoas lle nubraban os ollos, que o curazón lle daba brincos no peito, e que lle queimaban as faceiras estranos calores, tinguíndolle a cara con oleadas de carmín, cal si as cereixas se destiñiran ô contínuo rozar da aterciopelada pel.

Y-él, suspenso, parádol-os beizos no medio d'unha sourrisa que llos deixara entreabertos, côs grandes ollos como asombrados, apretábase insensibelmente contra o céspede, e con tola ilusión, antoxábaselle que as cereixas do pano, movidas por máxico conxuro, comenzaron á beilar, e crecían y estendíanse, e cobrían todo de roxos colores, danzando polos aires como enguisando á comelas, y en medio de todas, destacándose duas, cal si fosen as reinas, duas das mais fermosas, que se movían, inquietas, provocativas, con tan meigos atrautivos, que, sin darse conta, foi acercando sua boca abrasada á elas, á elas que non fuxían, e que se apartaron, cal por milagre, cando as bicou, mostrándolle branco ramallo de margaridas, que parecían marmullar, con voz tan débil como un sospiro, un

—ámote—de doce, inefavel, nunca escoitada meiguize.....

SOLFA

ODO ó que tiña de goapo e garrido, tiña de tímido e aparvado cando de mulleres se trataba, Manoeliño, o fillo do latoeiro.

Andaba de cote polas feiras vendendo faroles, e cifraba toda a fantesía n-aquela voz, que non había pregoeiro que a tivese igoal, berrando á non poder mais:

Faroles vendo, faroles..... que, de tanto oílo, era xa a muletilla das rapazas da vila que se zangueaban co il cando ó collían á mau.

Pero ningunha como a Petenera, pesca das mais coñocidas, non solo entre os rillotes, senón hasta entre os estudeantes que polas mañás van â praza á esculcas de mozas bonitas.

Apenas o Manoel y ela se atopaban, xa a tiñan armada, ela cô gallo de rirse de él, polos aires mariqueiros que gastaba, y él por que âs légoas se lle conocía que lle gustaba mais do regular, e que non paraba mentes en que «a mel non é para a boca do asno,» non sei si por aquelo de que «quen pretende, crê valer,» ou porque botaba as contas de que «xerra por onde un bebe, outro pode beber,» e que «a besta non pregunta quen á monta,» o caso foi que o medo foise perdendo y, así como quen non quere a cousa, entre palabra e palabra, foille pidindo un bico.

Quedouse a Petenera como quen vai por lana e sai trasquilada, y anque estuvo pra decirlle «anque son saco, teño baraza,» fíxolle tanta gracia ver ô moina perder os estribos, que se botou á rîr, e claro está que rîr y enfadarse non pode ser, pois ben dicen que «froita que regaña, madura está.»

—Vaya, on, vaya, ¿conque antoxábachese un bico?....

—Antoxaba.....

—Vanche doer os fuciños.....

—Non doen, non.....

—Boeno..... eu..... por min..... pero mira, o que algo quer, algo lle custa..... e si mo queres dar, has faguer ó que cheu mande.....

—Fágoo.....

—Mírao ben.....

—Xa está mirado.....

—Pois déixoche dar cantos queiras, pero coa condición que, mentras mos dés, has de estar berrando:

Faroles vendo, faroles.....

—Seica te zangueas.....

—A fe non—e póndose moy cerca, estaba casi sin poder aturar a risa.

Boeno, pois está.

—Está.....—e, con agrexado mirar, adiantou a cara para Manoeliño.

Avantou éste, pero inda non ben pousou os labios n-aquelas faceiras de rosa, cando, ou ben que despertase a timidez enxemia dil, ou por causa descoñocida, trabóuselle a língoa, e en vez do chorro de voz forte e sereo, empezou á berrar:—Fa..... fa..... fa.....—sin poder acabar a frase, á tempo que a Petenera, non podendo acoubar a risa por mais tempo, deulle un garrapaldo, decindo: vaite de aí, badallocas, ¡seica pensas que a miña cara é un papel de música para aprender a solfa!.....

. . . . . .

Á BÔ ZORRO MELLOR CAN

(AO MEU AMIGO SEGUNDO G. DE LA RIVA)

I

DECÍA unha vella, miña amiga, con sona de bruxa y-en realidá botadora de cartas, que no inferno non había recordo de que xamais entrase un, que no mundo houbese sido paisano gallego, non tanto porque Dios xa considera que bastante inferno pasan n-este mundo con foros, pauliñas, trabucos e demais andrómenas con que os abrasan os caciques, cregos e gobernos..... sinon porque o demo, apenas vía un, escorrentábao, polo medo que tiña de que ó volvesen tolo armán-

dolle preito, ô mellor, poño por caso, por si á un veciño lle puña mais lume que il, porque, eso sí, con tal de armar preitos, non arreparan en rodeos.

Y-en verdá que si a vella non tiña razón, parecíao, pois nin todol-os abogados do mundo revolven ó que un paisano solo.

E como mostra, contarei un sucedido que, anque á min paréceme mentira, xúrame persona sérea e respetable que foi verdá, por mais que hai por eses mundos cada home que pasa por séreo, que escalfa grolas como puños.

II

Chegou unha noite un caballero á unha chavola que tiña o tío Farruco na encrucillada de dous camiños, e como a chuvia era moita y-a vila estaba lexos, pidíu hospitalidá.

Déronlle por cena dous ovos que toparon por moita riqueza, e no escano da cociña pasou a noite.

Como para o moito sono non hai xergón duro, cando o noso viaxante despertou, xa había un bô anaco de sol, e, por mais que chamou, non apareceron os donos da casa, que, non que-

rendo perder tempo, marcharan para o eido á cumplir as angueiras de aquel día.

Como non era cousa de esperar, seguíu o seu camiño, botando a conta de que cando pasase por alí outra vez, xa pagaría os gastos feitos, porque, o diñeiro, en todo tempo ven á xeito.

Do que pensou o tío Farruco cando volveu e se encontrou sin o pasaxeiro, é cousa que non conta a histórea, por mais que non debeu ser cousa boa, asegún ó seneca que era.

Y así quedou a cousa, cando de alí á catro ou cinco anos, que ó mismo dá un mais que menos, cando xa o vello non se acordaba nin do pasaxeiro, nin dos ovos por él comidos, cátate ahí que chegou un señor, y, encarándose co il, díxolle riseiro, como aquel que espera causar novidade:

—Ei, tío Farruco ¿e logo, non me coñoce?

—Eu, non.

—¿E logo, non se acorda dun home que durmíu fai catro anos eiquí, e cenou dous ovos e marchouse sin pagar?

—¡Olla! vaya si me acordo.....

—Pois son eu.

—¡Asús!..... vaya, vaya..... y-enton vendrame pagar agora.....

—Claro está.

—No..... caso como él..... ei Xan..... Liborio..... vinde acá..... ¿que para qué vos chamo?..... para que vexades un caso raro.....

—¿E logo?

—Que este caballero fai catro anos que lle din dous ovos, e como se foi sin pagar, venmos pagar agora..... ¿non é así señor?.....

—É—contestou éste, non sin parecerlle estrano que, para cousa tan sinxela, chamase por dous veciños que ó atestiguasen.

—Pois Dios llo pague.

—É de consencia—marmuraron os outros.

—Vaya, pois diga ó que é, que teño presa.

—Pois mire..... xa V. ve..... amigos sí, pero a vaca polo que vale.....

—Boeno, home, boeno, pois pida, que eu pago ó que sea.

—O señor fala ben—dixeron os veciños.

—Pois haberá que votar as contas—dixo o Farruco, rañando tras de unha orella e medio chiscando un ollo;—fai catro anos, e..... xa V. ve dos dous ovos nacerían duas galiñas.

—Seica se zanguea.

—Non, conta feita é media paga..... âs duas galiñas podíanselle votar unha docena de ovos á cada unha, e.....

—V. está tolo..... vaya, adiós, xa vexo que está de groma e voume.

—Alá V., pero eu teño dous testigos e voulle pôr demanda..... á cada un ó seu.....

III

Y-así foi, a demanda foi posta na forma dita, ó cal faguía rubir a conta á unha cantidad fabulosa.

Bruaba o bon do pagador, non soilo polas molestias y-a cantidad que impropiamente se lle reclamaba, senón por têr que aguantar que se bulrase dil un Xan paisano calquer.

Así era que andaba escismante e morriñento, cando se atopou cô tío Chinto, por mal nome o Pardau, que, sentado baixo un castaño, picaba un xaruto cun canibete de sete clavos, e miraba pra il con aire arraposado, cheo de cachazudas malicias, cando pasou por diante, despois de darse os bôs días, o tío Chinto, así como quen se deixa caer, díxolle con sorna:

—Vaya, señor, seica lle doen os meolos, pensando na demanda.

—¿E logo? ¿parécelle á V. que esto ten xeito..... eso é un roubo.....

—Pouco á pouco..... á cada un ó seu, e Dios con todos..... eu non aprobo ó que fai o Farruco, porque V. veu pagar de boa fe..... pero tanto como roubo non ó é..... non señor..... vosté cando presta un peso, é polos seus rédetos e ben saben agregalos ó capital senon llos pagan..... e ben sabe que co ese modo..... non é a primeira vez que un paisano queda por portas.....

—Pero un peso non é un ovo.....

—Canté..... prenda de gallego, diñeiro vale..... e sobre un ovo pon unha galiña..... e moitos poucos fan un moito..... e non hay cousa pequena que seu valor non teña..... e n-este caso, non reza ó que de taberneiro á ladrón hai soilo un escalón..... senón que en comprar e vender non hay amigos...., casualmente..... a razon está de parte dil, que un peso, anque se teña na casa, non pare outro, e mais cobran os rédetos..... e dun ovo sal unha galiña como de unha vaca sal un becerro.....

—De modo que, según osté, debo de pagar e aguantarme?.... ¡é boa terra!

—Non, a terra non é mala, que cada probe enterra seu pai como pode, y en cada país hay seu uso..... e donde non chove, barriza; vosté si lle pagara entón aqueles cartos, seu producto traguería..... pero xa sabe que non hay preito

que non se arregle, nin corno que non se endereite..... e non se sabe ó que pesa a carne, mentras nono dí á romana..... e o preito de pobre na proba morre, e pois que él foi que se meteu n-este choyo, que as pague, que ben dis que o que con pólvora se adivirte, no corpo a sinte, y-á pillo, pillo e medio.....

—¿Entón vosté velle arreglo?....

—Eu..... âs veces fálase por têr língoa..... pero ó dito, dito; si me nombra home bô..... xa veremos.

—Eu nomo, pero qué fará.....

—Quen moito fala, pouco asubía..... nómbreme estonces como home bô..... y agora calemos que o bô preiteante, quedo da boca, e listo do pe.....

IV

Chegou o día do xuicio de conciliación, y-o tío Chinto sin vir nin aparecer.

Patexaba o Xuez, ríase o tío Farruco que parés non lle gustaba moito seica por aquelo de que non hay cuña pior que a do mesmo pau, y-o pobre do demandado deprocatábase que se bulrraran dil, e que tendría que pagar, porque, o quentre lobos se mete, comido sale..... cando

apareceu na porta o tío Chinto, así como cansado, sudoento.....

—Vaya, on—berroulle o Xuez—onde mil xuncras estiveches para non vír á sua hora.....

—Desimule, pero como andamos na sementeira das patatas, estívenas fritindo para que me nazcan fritas.....

—Seica te bulrras..... pois atende que falas delante dunha autoridad que representa la gusticia.....

—Non me burlo, que digo a verda..... y escusade de reiros vosoutros, que falo en serio.

—Recuso este home bueno—brandou o Farruco—por tolo.

—Ten razón, dixo o Xuez.

—A min non me chamen tolo, porque senón, como me chamo Chinto que fago unha.....

—E logo é de un home de meolos o decir en séreo que nacen as patatas fritas?.....

—Vaya, Farruquiño ¿e a tí paréceche que é unha tolería?.....

—E mais boa.

—¿E xuraríala?

—Xuro.

—Testigos son vostedes do que este home dice..... señor Güez, o preito ganado por meu representado.

—¿Cómo é eso, on?—dixo o Xuez, que non adeviñaba, en tanto que o Farruco patexaba y-os demais rían.

—Pois é que sosteño ó que digo..... Farruco xura que é un tolo o que afirme que as patatas fritas poden nacer..... ¿non foi así?..... boeno..... ¿pois cómo quere, non sendo tolo, que os ovos fritos den galiñas?.....

—Tês razón, home—dixo o Xuez, rindo—non hay lugar â demanda—y-entanto que o Farruco fuxíu bruando, corrido de vergoña, o demandado apreixaba alegre ô tio Chinto que lle decía, envolvendo n-unha folla de millo o tabaco picado:

—Bô, señor, bô, esto non val nada..... que anque dín que o que queira saber, vaya a Salimanca, val mais un paisano gallego, que todos los abogados da terra, e..... á bô zorro, mellor can.....

¡VELLIÑA, MIÑA VELLIÑA!.....

(Á MIÑA NAI)

I

—¡Velliña..... miña velliña!—decía o xentil mociño, ô baixarse do cabalo, e, toleiron, afarfallante xuntaba seus louros cabelos coas brancas guedellas, suas tersas faceiras contra o engurrado carís, como si quixera compenetrarse no corpo da naiciña, â que viña á ver polas vacaciós y-á que, borracha de felicidá, non acertaba á dar fala, mirando para aquel anaco das entrañas, hasta que a emoción a deixaba soloucar coa cabeza contra o peito do seu fillo, de aquel filliño á quen tanto quería, y-o cal a apreixaba

riseiro, marmurando con inefabel meiguize:—¡Velliña..... miña velliña!.....

II

Era sempre ó mesmo.

Durante os oito meses do inverno, soliña n-aquel curruncho perdido entre os soutos de brabádegos y ameneiros, esquecendo a cibdá onde foi nada, e de cuyos salós fora dos principaes elementos; fixera o sacrificio de vivir n-aquela aldea, lonxe da civilización, sin mais entrenemento que a burda palabrería dos mozos de labranza, e esquecendo hasta o modo de falar, metida sempre tras do pote ou no curro entre as galiñas y-o gando, soilo cô afán de aforrar ó necesario pra darlle carreira ô fillo, úneco ser que tiña no mundo e que lle recordaba o marido á quen tanto seguía amando, apesar de que lle botara por terra o capital entre as borracheiras y-as churrianas.

Pasaba oito meses mortás, soila, aburrida, escismando cavilosa, traballando moito mais que os mesmos criados, comendo apenas bica mal feita e berzas mal cocidas, e cobríndose con roupa tan mala, que nin o frío lle tornaba.

Soilo tiña no medio da saudosa estranía, unha felicidá, y era cando, polos últemos de cada mes, mandaba polo ordinario aquela presa de cartiños para pagar a pousada e para ir ô teatro e ô café y andar feito un señorito, ben mantido e ben vestido, en tanto ela morría de tristuras e de privaciós n-aquela choupana perdida entr' as arboledas.

Y eso que fermoso, afellas que era fermoso o alrededor da tal casiña.

Verdeaban os prados cô contínuo refrescar das fonteliñas, e moteábanse na primaveira con as píntegas azúes e moradas das lobelias y-os tréboles, e coas brancas das margaridas.

Recortaban o ourizonte os ameneiros renxidores, e na cima dos curutos lexanos, destacándose nas azúes lexanías, apenas si negrexaban os piñeiros sombrizos e rumorosos.

E preto, tan preto, que as poulas metíanse polas ventaas, arrecadábanse os froitales da horta que rodeaba a casiña, côs seus paseos aliñados con buxos, e seus rincós, nos cales buligaban as rosas y-os craveleiros, a herbaluisa y-as hortensias, y-os coadros rebordando as legumes por riba dos freisales.

Despois, ainda mais preto, a veiga do millo, entre o cal andaban as mozas de refaixo mare-

lo á media perna, guiando os regos y-erguendo as fabas.

Pero esto era no tempo en que o fillo voltaba, en que xa pasaran os friaxos do inverno, en que a neve cobria os campos y-a brétema entoldaba os ceos y-o curisco entumecía â xente.

E como si tamén a vella quixera axudar ô paisaxe para darlle alegría, sacaba o fondo do baúl, peiteábase con mais xeito y arreglaba o carís, entanto que non economizaba nada para que il, o meniño, estivese alegre no tempo en que descansaba dos estudios.

¡E con canta emoción ó contempraba!

Ô velo tan señoriteiro, recordáballe á ela os tempos da mocedá, en que campaba polo elegante, e sentiase revivir.

Despois viñan os malos días, as visperas en que tiña que camiñar outra vez, y-á soilas, por non afrixilo, choraba a pobre, en tanto que pasaba as noites en craro, fiando para fora, para xuntar os cartos que a marcha, as matrículas e demais andrómenas exixían.

Chegaba o día fatal; a potranca que o señor crego ll'emprestaba, agardaba â porta coas alforxas ben provistas, y-entón, chorosa, soloucante, metíalle na mau un paniño côs aforros feitos, dáballe, si poucos cartos, moitos consellos que,

con ser tantos, ¡eran menos que os beixos amorosos con que ó despedía! ¡quén sabe hasta cando!.... si,—como ela decía—xa era vella..... y-o día menos pensado morría sin telo ô lado..... á il..... ¡o seu fillo!..... que sonrindo ô pensar na próxima chegada á cibdá, barbullaba, apreixando a nai contra o peito e faguendo un poema de unha frase:—Velliña..... miña velliña!.....

III

Soupoo..... e non ó quixo creer.

El..... o seu fillo..... aquel que tantos traballos lle custara..... aquel que tiña tan bô curazón..... sin decirlle nada..... sin darlle xiquera unha aperta.... embarcárase para lonxe..... para Habana..... embuxado polo amor d'unha bribona, sin que, cicais avergoñado, tivese unha frase para a naiciña, como si él, o ingrato, non soupera de abondo que bastaba unha palabra dil, pra disculpalo.

Non deu unha queixa; deixou o traballo ¿para qué aforrar? e como si aquel hasta entonces forte corpo, non esperase mais que a señal, avellentouse por completo, fixo como eses cadá-

vres de Pompeya, que estiveron anos y-anos sin descompoñerse, y-ôs cales lles bastou unha hora para faguerse polvo.

E n-aquil corpo insensivel, chegou a morte sin sacudimentos, como si fose ó mais natural deixar de vivir ô perder canto amaba.

Soilo n-agonía se incorporou, como si hasta o últemo latexo esperase que viñera il, y-ô ver defraodada a últema espranza, caíu no leito, barbullando unha pregaria, pedindolle á Dios a felicidá do seu fillo, e como si fose prenda de perdón, marmurou, sonrindo con felicidá estrana, aquelas palabras, que, en tola ilusión, se lle figuraban ditas por il: ¡Velliña..... miña velliña!.....

. . . . . .

¡SUICIDA!

Amor. . . . . .
¿Por qué razón tu existir
necesita en este mundo,
para nacer, un segundo,
y un siglo para morir?.....

Francisco A. de Novoa.

ÓSTREGOS azúes, chispazos brancos somellaban aqueles trazos que o mover das ondas faguía na cima espelleante de aquel mar tranquío que, con estremecementos de virxen, ondulaciós de cobra, palpitar de seo tremante, respondía ôs bicos abrasadores do sol de Estío.

Soilo, aló lexos, tenguíase de verde, sonrosábase nos penedos das lexanías, arbolábase nos barcos, e formaba estelas azuadas, zafireñas, en longas colas, tras das lanchas pescadoras.

Y-aló enriba, o ceo, esoutro mar frotante, tamén azur, despexado, apenas surcado de fíos de prata, ringleiras de perlas, fianchos de escuma, que se bambeaban presos cicais nas rayolas de aquel sol esprendoroso, que envolvía o mundo en abrazo fecundante, tinteneando nas gullas esmeraldinas dos piñeiros, esbarando polas follas charoladas dos castaños cal novos fiaños amarelos, brincando nas conchas da praya, tecéndose en mil côres nas mallas de escuma, lostregando nas escamas das sardiñas e perdéndose sombrizo nas escuridades das arboledas.

Aló baixo, na pequena praya, un vello arreglaba un tramallo, e dous rapazotes andaban deiquí para alí, dando cô pe na area, pra ver donde salía a vinchoca de aire, acusadora de unha ameixa ou d'un berberecho.

Nun grupo de penedos, veira d'unha buceta barada, estaba un rapazote de catorce á quince anos lavando roupa, e parolando cun mozo da mesma edad, pouco mais ou menos, que, cô pantalón refucido á medio muslo y-a camisa espida, andaba rastrillando corregolas.

Todo era vida, todo convidaba á vivir n-aquela atmósfera exuberante de luz, no medio d' aquela esprosión de côres, oubindo o xemir

saudoso, acariciador, d' aquel mar de ondas vagorosas apenas ribeteadas de rizares de escuma, que se desfaguían ô beixar da praya, y-ó rumrum das pretas arboledas que se randeaban coa bris, y-entre as cales chiaban os paxariños acoplándose nos aires, como si quixesen aleixar a idea da morte, coas manifestaciós da vida.

Soilo, no peito magoado dil, de Manoel, do mozo recien vido da Habana, aniñaba a morte entre profundas irremediables penas.

Sin darse conta, atraguido por ese inespricable atrautivo que ten o mar para todol-os que sufren, viñera á esculcas da soedá, e nun dos penedos mais altos que, metido mar adentro, era combatido sin cesar polas ondas, sentárase casi insensibel, contemprando a inmensidá e absorbéndose no cavilar dos seus dôres.

Marchara lonxe, deixara a velliña da sua nai, abandoara o curruncho onde foi nado, deixou os compañeiros da mocedá, soilo por xuntar cartos con que comprarlle regalías â noivia, a moza que amaba dende meniño con amor non igualado.

Y-aló lexos, en terra ingrata, sendo obxeto de burla, sofrindo miserias, abundoso de traballos, atormentado por un clima insano, soloucante pola morriña, sin amigos, sin quereres,

sin mais pensamento que voltar â terra xunta â naiciña e xunta ela a muller amada, cuyo solo recordo bastaba para sosteñelo cando vacilaba, e para conservalo virxen de corpo y-alma no medio das seduciós d' unha sociedá corrompida, pasou os anos mellores da sua vida, sin unha diversión, sin un entretenemento mais que os recordos de noites de riola, en que el y-a sua Carmela, cô brazo pola roda da cintura, cantaban baixo os castaños do curro, aquelo de:

«Ay que crariña está a noite,
ay que crariña che está,
todo tranquilo che dorme,
todo convida á cantar.
Miña xoiña, meu ben amado.....»

Sí..... seu ben amado..... seu doce encanto..... amor dos seus amores..... que lle xurou ser fiel hasta que voltara..... e pensando n-ela..... cansado por un día de rudo traballo..... entornando os ollos..... vía pasar os recordos da infancia..... as casiñas do seu pobo; fundido entre bosques de brabádegos veira do mar..... as pescas da sardiña..... as festas y-as fiadas..... y-as escascas do millo..... y-as sestas pasadas veira o regato paroleiro, donde a Carmela lavaba os pes, brancos e pequenos cal conchas de berberechos, en tanto que él, cô pantalón á medio muslo y-a auga has-

ta os sobacos, rebuscaba as raíces dos ameneiros y-os macizos das espadanas pillando troitas que lle botaba á ela na aba, donde brincaban tembradoras, pintigadas de puntiños roxos, tan roxos como os labios de Carmela, que lle decía, sonriseira, con inefabel inocencia:—Asús, Manoel, tí têS o carís moreno, pero tel'o corpo branco, branquiño como a escuma do remanso—¿vela?—e collía entre as maus copos grandes de escuma que frotaba veira as suas pernas, cal estuche de aquelas nácares: e adormentábase sonrindo, enamorado, pensando n-aquela Carmeliña que debía estar esperando por il, cô peito tremante como lle tremaba o dil.

E por fin chegou o día, o día ansioso, en que os aforros feitos lle permitían voltar, e, medio tolo, marchou par' a terra, a terra de donde saíra, donde o esperaba a felicidá, o cariño da nai, o amor da que pronto sería sua esposa, y-os afeutos amistosos dos compañeiros da infancia.

Cánto sono polo camiño, cánta ilusión ô rubir polo carreiro que vai cara o pobo, y-alí..... a nai enterrada, y-ela—¿quén? ¿a Carmela?—decían os que preguntaba.....—ai, si—dixo por fin un—fai anos que marchou para a vila, y-alí..... xa ve, os estudiantes son o demo..... e, en fin, foi

unha das da vida..... e ¿quén sabe? ¡quizá morrería no hespital.....

Amigos, vai boa; a emigración levounos todos..... os vellos morreran..... os mozos non se acordaban dil, e víuse soilo, descoñocido, co aquel amor no peito, amor, que agora reventaba con toda a violencia de tantos anos de prisión.

E para mais, non têr un rival en que desfogar, porque..... ¡serían tantos!.....

Sí, todo esto pensaba aquela tarde, en que, sentado no acantilado, parece que gozaba en renovar a chaga do seu curazón, como para convencerse que debía morrer, cando non tiña nada que ó alentase á vivir.

O sol íbase debilitando nos últemos parpadexos, o vello do tramallo desaparecera, os rapazotes perdéronse entre os penedos, e quedaron soilos a moza y-o rapaz, ela recostada contra a barada buceta, y-él, deitado na area, côs brazos baixo a cabeza y-unha perna dobrada, contemprábaa con namoramento, mentras cantando os dous cantelas do país.

Sentía os ollos cheos de bágoas, recordábase de cantas veces él estivera así como estaba o rapaz, e sentía ánseas de berrarlle: fuxe..... que a muller darache por pago ôs teus amores, o perxurio.....

Cando, de pronto, chegou ôs seus ouvidos, crara, perceptibre, unha das mais fermosas cántigas da terra, que tantas veces cantara con Carmela, e que polo sitio, pola hora, e inda mais polo oportuna, adequiría saudosa melanconía.

Cantaba así:

«Cando saín do meu fogar,
meu curazón deixei alí,
cando volvín, non o atopei;
por eso choro, doente, aquí.
Choro un amor desventurado,
que unha muller, cruel, me xurou,
por eso o peito teño queimado
e pouco á pouco morrendo vou.
. . . . . .
Fuxe, muller, fuxe de ahí,
non mais de tí me acordarei,
que hasta teu nome, qu' eu adouraba,
xa para sempre ó esquecerei.»
. . . . . .

Puxérase de xinollos; e, coa cabeza na mau, soloucaba con dolorosos estremecementos, vendo n-aquela copla, que tantas veces cantara indeferente, toda a historia da sua vida.....

Cando levantou os ollos, xa os dous mozos, collidos pola mau, se aleixaban, e, medio perdidos pola distancia, chegaban ôs seus ouvidos:

«Fuxide bágoas dos meus ollos,
que xa non quero mais chorar,
que as suas falsas ruindades
do meu maxín quero borrar.
. . . . . .

Cando saín do meu fogar,
meu curazón deixei alí,
cando volvín, non o atopei»
. . . . . .

e, abatido, atraguido por aquel mar que o chamaba con traidora meiguize, deixouse esbarar, esbarar, y-as augas abríronlle o seo con brandos movimentos, con doces beizos.

No últemo momento inda poido ouvir â parexa que cantaba:

—«Fuxe, muller, fuxe de ahí.»

y-él, facendo un esforzo como para protestar de aquel apartamento, berrou con toda a dozura que inda quedaba no curazón magoado:—¡Carmela! —como si quixera que as brisas lle contasen á ela que o últemo nome foi o seu, cando as ondas se xuntaban riba a sua cabeza, dándolle a morte entre as mimosas apertas, que, ô fin, as ondas..... ¡tamén son *élas!*.....

¡MENTIRÁN!....

I

Nin garelo de Betanzos, nin rillote de Santiago, e casi casi nin graxo de Ourense, chegaba, no tocante á trasnadas, xunta aquel laberco de Crispín.

Mallaba nos pequenos, enguizaba ôs grandes, bulrrábase dos vellos, faguíalle palpadelas âs mozas, e sacaba a língoa fora, cando o pai corría tras dil para ll' espantar as moscas.

Non había niño, do cal él non soupera, froitas que non furtase, nin galiñeiro seguro.

Cando non andaba ôs paxaros no monte, ou

collendo pontegas, ou faguendo entre duas pedras papallós coas amoras das silveiras, andaba no río pescando troitas á mau nas raíces dos ameneiros, anguias ó tenedor entre os seixos, ou xa faguendo rabexar ôs muiñeiros, parándolles o rodicio, y-âs mociñas lavandeiras enseñándolles ó que elas non tiñan.

Non se podía faguer bon dil, y-ó mesmo tempo, queríano como ao pan trigo, porque as graxadas faguíaas con inxéneo, que é ben certo aquelo de que, graxo e tonto, non pode ser, y ademais tiña un carís tan fermoso, que namoraba os cinco sentidos; pois non había raparigo con ollos tan churrusqueiros, beizos tan roxos, sempre con sonrisa bulrrona, e corpo tan garrido, apesare de andar co aqueles farrapos que, polas moitas portas que tiñan, deixaban ver mais do conveniente.

E queríano todas, porque era calado como unha pedra, y-él, que sempre andaba riolando de eiquí para alí, vira mais de unha vez as mozas da aldea en certos tratos, e xamais se soupo nada, señal de que il non ó dixera, pois contentábase, cando no pobo topaba cunha das mais beatas e moscas mortas, con lle chuscar un ollo, faguendo pôlas mais bermellas que as doas das silvardas.

Non se pode negar que de vez en cando pedíalle á alguha moza..... albayaca e melindres, dos que lle daba á outros, que o que ten fame e non come, é porque non pode, e tal, e si señor; ademais que, co aquel carís enfeitizado y-aqueles andares meigos, andaban todal-as mozas namoradas dil y-anque non fose porque calase, déranlle elas de comer canto quixera.

Eso sí, así como non hai libro que, por malo que sea, non teña algo bô, así tiña él unha virtú moy grande; y-era o cariño que lle profesaba â nai.

Queríaa tanto, que as mellores froitas, as mais criadas niñadas y-as troitas mais sabrosas eran para ela; y así foi que, ô pedirlle, churumeira, que se confesase, pois era una vergonza que, ôs dazaseis anos, estivese asina, por darlle gusto, consintíu en ir â eirexa.

II

Miráronse o cura y-él, como can e gato, porque o crego sabía o peixe que tiña diante, y-o rapaz sabía os pasos que daba mal o crego; pero os dous calaron ó que pensaban, e comenzou a confesión polos mandamentos.

—E ti ¿amas á Dios?....

—E ¿vosté ámao?....

—¡Eu, sí!

—Pois eu tamen.

—E ti ¿xuras en vano?

—E ¿vosté?

—¡Eu, non!

—Pois..... eu, tampouco.

Pasaron outros tres mandamentos, y-o rapaz sempre cô mesmo estribillo, cô cal o crego bufaba xa, de requeimado que estaba coa sorna do rapaz.

Pero, ô pasar do quinto, o abade sonríuse, crêndo que o tiña seguro, e decindo para si—eiquí te quero, escopeta—díxolle:

—E ¿á tí góstanche as mozas?....

—E ¿á vosté góstanlle?....

—¡Asús!—brandou o crego, enrabechado—tí non ves que eu non podo pensar n-esas cousas.....

—¡Mentirán!....

¡Tí que dis, galopín!....

¡Mentirán!....¿e logo, que vai faguer xunto á Marica do Trelo todol-os días?....

—¡Tí erel-o demo que me ves á tentar!....

—Canté, que os vín eu na robleda do feiral..... ¡mentirán!.... ¡mentirán!....—y-antes que

o enfuruxado crego lle poidese votar-a mau, xa él, rindo á todo rîr, se chimpara fora da eirexa, entanto o abade muxía como un xato.

E din as malas língoas que, ô mellor, cando vai por unha corredoira, sole asomar por entre as madreselvas y-as silveiras dos cómaros unha cara fermosa y agrexada que lle berra:—¡mentirán..... mentirán..... mentirán!.....

¡¡BRRRR!!.....

No, descortesía como ela non a había..... ¡ora ó diaño!..... xastre por eiquí, xastre por alá..... como si todol-os oficios non fosen honrados, para bulrrarse así dil..... y-hasta o callambrú do Pexerto, o barbeiro de Barbadás, lle cantou, por aquelo de borrear diante das mozas:

«. . . . . .
non houbo xaxtre no mundo
que non roubase un calzón.»

Senón fora porque âs veces o calar é valentía, habíalle de axustar as contas..... pero ben din que donde as dan as toman, y-o que non queira queimarse, que cô fogo non xogue, que quen â

xuvia se pon, mollado sale, e quen con fariña anda, branco di; que tamen él amocou ô barbeiro cantándolle aquelo de:

«Non quero noivios barbeiros
que, de tanto sobar homes,
salen todos mariqueiros.»

Y-en tanto que así pensaba, iba todo encabuxado, Xan, o sastre, xurando non volver mais á unha fiada, para que non se bulrrasen dil, como fixeron aquela noite, soilo por ser xastre.

E, sobre todo, ó que mais lle doia, era que a Dorotea, que sempre lle puxo boa cara, se burlase dil e non lle fixese caso, como si non soupese que il penaba por ela, e de boa gana sería seu cortexo.

E como si a condarguida da moza quixese confirmar os seus desaires, desde o cima d'un cómaro, segura de que o Xan había de oubila, votoulle, así como para enguizalo, aquela cántiga:

«Pol'o carreiriño abaixo
vintecinco xastres van,
levan tixeiras e fouces
para matar unha ran.»

E como si quixesen ferir inda mais o curazón de Xan—que, anque xastre, tamén ó tiña—oubiuse un aturuxo, que ben ás craras se coño-

cía era do mozo que acompañaba a rapariga entre o milleiral.

E tal foi a cólera que sentíu, e tal a rabexa, que, esquecendo o amor que tiña, quixo tomar a rebancha, e, pondo a mau na orella, prantouse no medio do camiño e cantoulle, por mais señas, en castelao:

«Y-eres una y-eres dos
y-eres tres y-eres cincoenta,
y-eres una catadral
donde todo el mundo entra.»

E ben fose por que a copra fixese efeuto, ou porque a moza tivese outra cousa que faguer que non cantar, naide lle contestou, cô cal seguíu o camiño, mais foncho e borreante que fidalgo de aldea.

Porque, eso sí, agora que se atopaba soilo, sentíase con ánemos de escorrentar á paus unha romaxe, y-él mismo se deprocataba de que fixera mal agoantar as pullas con que o atentaron na fiada.

Y-anque á moitos lles parecera que, si cantaba, era para escorrentar o medo, porque xa se sabe que cen xastres fan un home, non ó pensaba él así, que se sentía con ánemos de andar á paus coa mesma compaña.

A compaña, a compaña; ben se lle importaba á il por eso, desde que sabía que bastaba faguer un círcolo na terra e meterse dentro..... bô..... bô..... y-entanto, iba mirando para os campos veciños, medio clarexados pola y-alba que se aveciñaba rouseando lixeiramente as cimas das montanas.

Y-anque Xan non era copreiro, non deixaba, como bô gallego, de adimirarse da Natureza, y-así era que medio se embobaba vendo os campos, brancos coa xiada, envermellarse coa nacente luz do día.

Pero cando mais entretido iba, bulrrándose no seu interior das bruxas e das fadas, que, din, andan soltas de noite, envalentonado agora que viña o día, sintíu que o collían pola espalda, e, branco como os campos xiados, quédase quieto, sin atreverse á dar un paso, nin tan xiquera á faguer o círcolo esconxurante.

Non había duda; as bruxas deberon de adeviñar ó que él iba cavilando, e collíano para faguelo bailar hasta que non poidese mais, como lle fixeron á un veciño.

Y-alí o rezar y-ofrecer á todol-os santos coñocidos e por coñocer, para que o sacasen de aquel mal paso.

Âs veces movíase un pouco, para ver si esta-

ba libre, y-ó sentirse collido, empezaban os sudores e hasta lle parecía sentir os agullazos que acostuman á dar as bruxas, cô cal lle iban poñer o corpo mais pespunteado que puña él a solapa d' unha chaqueta, e con mais puntadas que lle dera no curazón a Dorotea, na fiada.

E n-estes tragos, veu a mañán, coas suas algueiradas de luces e côres, e coa retesía de paxariños que cantan a alborada; y-animado coas alegreces da mañán risoña, escorrentadora de medos e de ensonos, volveu á cabeza para ver o iñorado namigo que o engarraba..... y-estonces sintiu que o valor se despertaba, e, cheo de indignacion, sacou a tixeira, e con voz forte e señoril díxolle â silva que estaba engarrada na chaqueta, ô mesmo tempo que a cortaba d' un tixeiretazo: ¡brrrr! asina como te corto á tí, cortáballe a cabeza á un home que fose; —e, borreante, esquecendo o medo de fai pouco, entrou na vila cantando:

«Se oubera algún valentón
que queira vir á rifar,
conte que me ten eiquí
donde ó teño de esperar.»

¡¡¡Brrrr.....!!!

FLOR DE LIÑO

I

Con qué alegría respiraba a bris pura das campías, que lle daba alivio ô magoado peito!

Sentía ánseas tolas de brincar como unha creanciña en tempo de vacaciós, e rubíalle polo corpo algueirada de risoños despertares.

E, alí, parado, no medio da congostra, n-aquela mañán inverniza, parda, apenas vermellada coas primeiras rayolas de sol, que, ô escorrentar as néboas, tenguían o espazo de ru-

bores desleidos, esquecía as loitas aniquiladoras do espírito, os penares insufribeles de cando engayolado no saminario, en medio de aqueles seus compañeiros, intratables gañás que se faguían cregos por fuxir da aixada, envolveito en formulismos antipáticos, apreixado en claustros malsanos, privado de correxar polos campos, os campos queridos donde choutóu de neno; sentíu despertar o instinto de home que se desprendía das nebulosidades da infancia, crisálida que raxaba o capulo para vorvolotear polas campías da vida, e que topaba, ó alzar o voo, en vez de froles, as paredes apreixoantes d'un fanal, que, anque lle deixaba percibir o cobizado espazo, cerráballo condenándoa á morer nas arideces d' unha prisión.

Y-ô primeiro latexo das nacentes alas, sintíuse rodeada en sol do espírito, que o somía en ensonos, que lle daba calor de xenio, que o inflamaba coas llamas da inspiración, que sinten os predileutos dos dioses parpadexar entre as celdillas do celebro y-as frebas do curazón.

E sentíu a volvoreta ánseas de voar, e, porfiosa, batendo contra as paredes, levantándose cada vez que caía, sentindo na caida mais án-

seas de voar, libre, por un espazo en que poidese aletexar sin trabas, aspirar os perfumes da vida e locir os côres das alas; sentíu que tras da loita viña o magoamenro, e que a morte aniñaba no seu peito.

Y-así era o correxar polo campo, donde se lle figuraba topar os recordos da infancia, entre o randeo dos follatos, o riscar das fonteliñas, o piaxar dos paxaros y-o rum-rum desprendido da Natureza.

II

A néboa desfrecábase, axironábase, e mostraba, aquí y-alá, o picacho dun outeiro, o capazete peñascoso dunha serra ou as greñas verdoentes dun piñeiral, cal islas xurxidas dun mar de encaixes.

De súpeto, no medeo dun campo, esboranchándose en anacos de néboa que se iba desfaguendo, visión ou fada, realidá ou ensono, xurxíu imaxen feitizeira, feminil, que tendía os brazos, que lle amostraba o peito, que se presentaba, en fin, con desnudés traslucida apenas, acereixada lixeiramente e que flotaba rente o chan, aérea, sutíl, vaporosa cal celeste

avelaiña, medeo imperceptibre e soilo mostrando con realidá, casi brusca, n-aquelas formas imparpabres, os ollos azúes de azul dos ceos, ollos húmedos e brilantes que se movían e somellaban, âs veces, umbrarse con humedeces de chorares.

Pareceulle que as ánseas iñoradas, que os padeceres pasados, que as torturas infinitas, eran o espero impacente de aquela muller, que se presentaba sin formas materiales, como promesa de purezas para non espantar as timideces y-as austeridades de aquel escollido do Señor.

E avautou, y-ô avantar, estáteco, sonador, tendeu os brazos para atraguer contra sí o corpo adorabel e..... e encontrouse que os ollos, os ollos meigos de doce mirar, de azul dos ceos e brilantes humedeces, eran flores do liño, que se destacaban entre a néboa rousada polo sol, húmedas polo orballo non deloirado, movidas pola bris trouleadora.

E caíu de xinollos, soloucando ô ver perdida a últema ilusión, pretendendo envolverse nas néboas medio desfeitas, como si o últemo desengano quixera rebuxalo côs enganos da ilusión.

E caíu, bicando as azúes flores, côs brazos

pregados riba o peito, envolvéndose no liñal, como as volvoretas se envolven nas pintarexadas alas, ô morrer na corola dunha frol.

A PILLO, PILLO E MEDIO

I

NA Cruña, ¿quén non coñoce â *Bolera?* Pequeniña, de azuados ollos e rubia crencha, saya corta para locir os zapatos, sempre novos; con mais aires nos cadrís, què unha minueta en mar picada, e con ese aire bulrrón, maleante, de pillete coruñés, disposta sempre á inventar un chiste, como á soltar unha andanada que pare en seco ô mais eslabado matalote; cruzando ruas e mais ruas vendendo peixe, e deixando tras de ela olor á marisco, cal racha de bris marina que nos fai

recordar de aqueles currunchos que tan ben describe o poeta:

Baixo do monte,
veira da praya,
nun recodiño
que fai o mar.

Para o forasteiro que chega â Cruña e lle gusta observar os tipos populares, é a *Bolera* unha das que primeiro chaman a atencion entre as da sua crase.

Goapa, ben portada, sin ser tan porca como a *Sartén* e comparsa, teñen os seus chistes, inda os mais rubidos de color, certo inxeno, certa gracia especial, que fan rîr.

Sempre berrando.

—¿Quén quer fanecas?.....

—¿Quén quer maragotas?.....

—¿Quén quer sardiñas bulindo?.....

E non para nin acouba, sempre de bon humor, topando para todo salidas inxeniosas, e ciscando miradas e sonrisas, que non falta quen se degore por elas.

Y eiquí, si eu fora de eses esquirtores de pastaflora, que están chorando por cada milindrinada, ¿qué ven vendría un pouco de romanticismo, ou unha presa de xeremiadas!

Eiquí ó de finxila namorada de algún garri-

do mariñeiro, e describila aló no apardecer, cando o mar se tingue de azul e rosa con o sol poñente, de codos no muelle do pescado, ou na praya, recostada contra unha varada buceta, ollando á caron do castelo de San Diego, esperando que volte o seu mariñeiro carenarlle a vía que lle abríu no curazón coa marcha, e creendo oubir nas ondas vagorosas, que con doce salayar morren na praya, ou na bris que troulea côs seus roxos cabelos, os salayos do seu noivio.

¡Pero Dios me libre de tal! non me demande por inxurias, ou me arme un caloteo cando me colla á xeito, por andarlle remexendo no armario dos seus sagredos, sin permiso da sua boa voluntá, y ademais, que eu non sei si é de mar ou de terra o que lle entrou no curazón, nin si lle fai falta ou non a carena.

Ó menos que me podía soceder é que, si algunha vez se me iba a língoa, que á outros mais se lle foi, e lle perguntaba:

—*Bolera* ¿á cómo dal-as sardiñas?—me contestase con ollos lagarteiros:

—¿Quer que llas leve á casa?.....

E anque eiquí poidese contar contos e mais contos, que de boca en boca corren por todol-os coruñeses, teño que calarme, porque don

Andrés, de fixo non mos pubrica, por medo â xente timorata, que non dubidou en chamarme o *Bocaccio* y-o *Zola* gallego, polos inofensivos contos do meu último libro.

Pero, antes de acabar, refirirei un, que, si non é dos mais graciosos, ten a virtud de ser o mais maduro, ou, como quen dí, o menos verde.

II

Con unha cesta de langostas, topouse certo día, na calle, con un crego, que, polo visto, era amigo da divertición, ou, polo menos, mareador de oficio, e, co gallo de rirse de ela, preguntoulle:

—¿A cómo das as langostas?.....

—A tanto.....

—Pero mira, muller, téñenche cornos..... ¿cómo é esto?.....

Mirouno a *Bolera,* pousóu a banasta no chau, e, coas maus nos cadrís, díxolle con zumba:

—Veña para acó, que ll'ei de contar un conto.

Unha vez topáronse dous cregos, á cal mais.... xa me entende.

Un de eles, non sei si porque era tatexo, ou si por faguer bulrra do outro, perguntoulle:

—¿Can..... can..... cando viñeches?..... e contestoulle o outro:—as, no..... as, no..... as, nove.

Conque, si quixo, xa me entendeu..... adiós; —e, pondo a banasta na cabeza, marchouse pola rua en diante, berrando:

—¿Quén quer langostas?....

O ESPERTAR

A CERTA ILUSTRE ESCRITORA.

I

DÍXOME usté un día, ilustre amiga, que non había cousa que tanto inquietase seu espírito observador, como o investigar as diferentes causas que infruyen no despertar de unha natureza humana, pois en cada individuo depende non soilo do seu temperamento, sinón de seu modo de vivir, y-en fin, do medio ambiente que o rodea.

Acórdome ben, que me dixo unha cousa parecida:

—A moitos, pásalles desapercibido ese momento crítico en que se separa a infancia da virilidá con tan débil raya como a que separa a luz da sombra.

Outros, sobre todo os criados en grandes pobos, non poden precisar ese momento, porque no vicio que os rodea, van pouco á pouco deixando en cada anaco de camiño unha flor da inocencia, e deixan de ser nenos coa misma indeferencia que se fan homes.

Eu quixera coller un individuo que non fose un iñorante como un paisano, esto é, que poidese espricar os seus actos, y-ó mesmo tempo, cuyo despertar fose natural, non provocado, na soedá da Natureza, non no rebulicio da cibdá nin na promiscuidad dun colexio; en fin, que quedase convencido que non foi mais que a natural evolución de unha función orgánica.»—

Y-eu, que pasei a miña infancia na soledá saudosa dos campos, destes campos gallegos tan cheos de rumores, tan abundosos de currunchos feitizados, tan rebuldantes de perfumes algueireiros, tan sobrados de verces frolidos e de fonteliñas enmeiguizadas, e de regatos paroleiros, xuguetós cal nenos; conteille á médeas o máxico despertar da miña y-alma, e tanto lle

gustou, non sei si polo raro do caso, si por la benevolencia do seu caráuter, que me dixo:—Vosté, que vai pubricar un libro de contos ¿por qué non ó conta?

—¡Reiránse!

—¿Por qué? é certo que non é alegre, nin tan xiqueira é unha d' esas lêndas de que tanto abusan os escritores cursis d' esta nosa terra, pero terá, en cambio, o valor de a verdá, contado sin hipocresías, y-anque veladas polo respeto ô púbrico, con bastante craridá para que os intelixentes poidan adeviñar entre liñas.

Polo menos, entre unha paparrucha, anque vaya disfrasada de lênda, y-un *documento,* como agora se dice, o vulgo cicais escollerá entre a primeira; pero as personas algo ledas prefirirán o últemo, e xa sabe o refrán.

Este é meu parecer.

—Pois alá vai, e cargue vosté coa responsabilidá; eu, por de pronto, xa me considero pagado de abondo con poder serlle agradabel en algo, por pouco que esto sea.

II

N-aquelas tardes abrasadoras que teñen os vrans nas terras ourensanas, cando todo se

adormenta n-aquela atmósfera de fogo, en que é tanto o calor, que hasta as pedras parecen derreterse, había indulxencia de escola, anque para elo me puxese o bon do pai na alternativa de escoller entre ir â escola ou dormir a siesta.

Boa siesta nos dé Dios; inda os petrucios non pegaban no sono, cando eu, en mangas de camisa, sin zapatos nin chapeu, cô patalón collido pola cintura y-os tirantes colgando, iba despaciño, despaciño, nos palpexos dos pes, e, inda â porta non chegaba, xa daba un pulo de alegría, e, toleirón, brincando como un cabirto, corría pola horta en diante á buscar a orilla do río, donde poidese nadar horas e mais horas; que non en valde foi o río a pasión que mais me dominou en todos tempos.

III

O río que esbaraba baixo as tapias da horta que rodea a casa onde fun nado, é o Barbaña, río cheo de meiguizes, sombrisado de toldos rumorosos, perfumado de flores campesinas que medran nas ribeiras, abundoso de remansos cristalinos que deixan ver a fía area do leito, y-os largiruchos peixes y-as prateadas bogas y-as pintigadas troitas, remansos nos cales

espatexan os barqueiros que fuxen asustados cando se fai mover a tranquila superficie; rodeados de espadanas e faguendo cobizar o ardoroso corpo deslizarse nas suas augas, que en brandas ondulaciós somellan brindar con apertas mimosas, acariciadoras, enmeiguizadas.

IV

No escomenzo, era así como unha sensación de frío nos pes, e quedábame deitado na herba fresca, coa auga polos tobelos, os brazos baixo a cabeza y-a vista fixa no espacio que os ameneiros recortaban en mil xirós dentados polos follatos.

Buligaban riba de min os *cabalos do demo;* zumbaban as cantáredas, pousándose á veces no crecho cabelo, y-os paxariños choutaban de poula en poula, vindo hasta preto, atraguidos, cicais, pola rousadez da carne que, bañada polo sol, destacábase no verde escuro do musgo, como unha nota fresca.

Despois, pouquiño á pouco, deixábame esbarar, y-a auga iba rubindo, maina, soave, acariciadora, hasta medio muslo.

Sentía enervamentos estranos, pracideces indefinidas.

As mentas, que me rozaban as faceiras, adormentábanme; e riba de min, nas poulas baixas que se domeaban hasta refrescar os brotes, bambeábanse as madreselvas con suas frores de ouro páledo, que somellaban verter máxicos perfumes.

Ô virar a cabeza, percibía aló ó lonxe, no campo do comunal, fato de rapaciños de ambos seusos, emporrancho, ora sentados nos lavadoiros, xa á catro pes collendo cágados ou rebuldando na area unhos riba de outros, cal follas de rosa que acabala o vento.

E preto de eles, bañadas por un sol ardente, cun pano mollado riba da cabeza e a chambra tan desabrochada que parecía un pretesto, estaban as lavandeiras, metidas no río hasta medio muslo e coas enaguas, de tan molladas, transparentando morbideces.

As augas parecían acariciar con mimosos movimentos, coxegar de rasos, rozamentos de brazos amorosos, e bruscamente esbarar, esbarar, hasta que os labios refrescaban no frío dos cristaes.

Estonces, a auga mais profunda, mais sombrisada, tiña friaxes de inefabel meiguize n-aquela atmósfera de fogo.

V

De vez en cando, un martin-peixeiro pasaba rápedo lóstrego de plumas, que barría a vista coas irisaciós das suas alas de metálicas tintas, ou un merlo asubiaba fortemente, e todo volvía á quedar en silenzo, como si a Natureza se adormentase côs beixos concupiscentes de aquel sol ardente.

Por anacos, escoitábanse rumores apagados, chapuces descoñocidos, ou rompía aquela soedá un cantar salayoso, esmaído de algunha lavandeira.

Outras veces, unha de éstas, xoven, chea de vida, acabada a faena, viña n-aquela soedá dos ameneiros, á vestirse, e, imaxinándose soila, ansiosa de fresco, escollía o remanso escondido polos troncos escaracochados y-as murallas, e deixaba cair a roupa, presentando ô descuberto as esplendideces das suas formas.

Dixérase que as augas queimaban, que o sol aumentaba os grados, que o ambiente se inflamaba, y estonces metíame de sulago, buscando as profundidades tenebrosas donde o sol non ilumina, e agoantaba a respiración hasta mais non poder.

Por enriba dos bardales asomaban algús froi-

talés da horta, misturando seus rumores côs sanguiños y-ameneiros.

Os avellanos con seus plumeiros verdes, os granados côs beizos de fogo, os menbrilleiros somellando côs redondeados froitos, bombas dispostas pra iluminación, y-os moraes negros, que tinguen a auga ô caer do fruto, semellando feridas.

VI

Aquela tarde, eu non sei si foi un milagre ou si foi cousa das fadasiñas, das fadasiñas travesas que se quixeron vengar de min, por me bulrrar de elas e non creer na sua existencia.

N-aquela tarde de festa, pra min, que celebraba os doce anos, edad en que os amores se inician na Galicia meridional; pero o caso foi que as mentas cheiraban mais, as cantáredas tiñan mais brilo, as lobélulas tiñan non sei que encantos, cando, ô acoplarse nos aires, xuntaban suas alas, as augas tiñan rozamentos estranos ô esbarar polas desnudeces, y hasta o fondo do río, de area fina, tiña non sei que indecibles soavidades.

Somellaba que do fondo dos niños salían olores estranos, que os follatos, ô randear, de-

cían:—Esperta;—que os rapaces que buligaban ô sol despedían refrexos, á somellanza doutras cousas iñoradas, e que cobizaba que aquelas enaguas molladas se apartasen da vista.

Despois, cando viñan as lavandeiras mudar á roupa, en vez de fundirme entre a auga, sentía curiosidá grande; e côs ollos asombrados, os labios entreabertos, apretábame contra o chau, sentindo algo así como desvaimentos, ô esbarar da auga pola espalda.

Quedei quedo, acongoxado, côs ollos cheos de bágoas, o peito estremecido y-a mirada fixa no espacio.

Y-enton, creín, realidá ou sono, que bris de cheiros se espallaba polo ambiente; que as umbrías se estremecían con ternuras indescriptibles; que nas campanillas das digitales tocaban á gloria os silfos; que as cantáredas se entretexían e me coroaban de guirnaldas, e que dos ceos tamizaban espolvoreo de carmín; que as augas y-os aires tenguíanse de rousadas claridales, rousadez de carne que me rodeaba, e no medio da cal, muller ou fada, sonriente, cô pelo solto, os pes desvanecidos en nebulosidades, o peito mórbido, tendíame os brazos, deitábase ô meu lado, anudábame ô pescozo os brazos torneados, xuntaba sua boca coa miña, e marmu-

raba docemente:—Acabouse a infancia, o tempo dos amores é chegado,—esperta—e sentía que, ô contacto dos seus beixos, fuxían os recordos alegres, os ensonos risoños, as ilusiós primeiras, e que, en troques, o curazon medraba, agrandábase con doores estranos, nunca sentidos, pero mais grande, canto mais marmuraba:—Esperta..... esperta.....

O MAGOSTO

(A MEU AMIGO D. BENITO F. ALONSO)

I

HAY en Ourense un camiño triste e sombrizo, que vay dende o mosteiro de San Francisco hasta a rua de Pena-vixía.

Non ten nin unha mala chouza, soilo os postigos das pequenas hortas do pobo rompen a monotonía dos altos muros, por riba dos cales asoman os aretes das vides y-as ponlas dos froitales, que se enredan nas silvas y-as edreiras.

Eiquí y-alá, espalla cheiros a madreselva, ou bambéanse os lelíes, ou prestan soma os loureiros.

Estre as nais, non goza de boa sona o tal carreiro, porque mais de unha vez lle viñeron os fillos coa cabeza escachizada, das malditas pedreas, y-entre as malas lingoas dise que, pola noite, mais de un soldado do veciño coartel, convertido en novo Adán, anda âs esculcas das Evas descarriadas, e que, por causa de tales Evas, á mais de un codeo se lle esqueceu o *candil*.

En fin, faladurías.

Pero cando había que ver o tal carreiro, era polas sestas, cando os rapazes que latan â escola iban á cazar lagartos ô lazo, ou xogar â billarda y-â «xota, xusticia, ladrón.»

E xa que veñen á mau recordos do pasado, e de contos se trata, contaremos o triste socedido de unha de aquelas tardes de alegres rebulicios, que quedóu grabado entre as rousadeces da infancia, como nube de loito n-aquel ceo tan risoño.

II

Nunha pedra do muro, pintada con roxo, medio esvaído pola chuvia, hay unha cruz que mais de unha vez ten chamado a atención dos

escasos paseantes que por alí van en busca de soedá âs suas melanconías.

A cruz tên a sua historia, historia que algunha nai recordará con bágoas.

Eu non sei si algún de aqueles raparigos que o caso presenciaron, leerá esto; pero de fixo que, si ó leen, entre os recordos do pasado tendrán presente aquela miniña, linda como un anxo, que entre as llamas tendía os braciños rousados que o fogo consomía, en tanto que marmuraba entre os estremecementos da agonía un contínuo—Nai..... nai—como letanía de tenruras desbordadas no martirio.

Eu, polo menos, nunca a esquecín da mente, e cando paso por diante a cruz, recordo a escena, e vexo á todos nós acurrunchados, medrorentos, e rezo, non por ela, que os anxos non precisan de rezos, sinón por min, ô lembrar aqueles tempos en que o dolor non aniñara no peito, nin o pecado na yalma.

III

Era día de San Martiño, día de festas e magostos, de bailes e trouladas.

Día en que nos curutos, hasta avanzada a noi-

te, brilan os fogos e sonan as pandeiras y-óuzense os alalás y-os parrafeos.

Día en que se abren as billas e se proba o viño novo, baixo o tronco dos castaños, inda tremantes polos abaneos da rebolada.

Os rapazes do barrio fixemos o escote, y us as castañas y outros o viño y-os melindres y-os mil agasallos das nais, coas niñeras, marchamos para a cuenca, que así se chama o carreiro, pra faguer o cobizado magosto.

Unhos por eiquí y outros por alí, xuntamos os garabullos, as briznas de palla, os toxos soltos das entoxadas dos muros, y entanto as criadas se aleixaban, loitando côs soldados, comenzamos algueireiros a diversión.

As castañas estendidas entre a leña, toupaban como foguetes, as llamas rubian retorcéndose e ilumiando as sombrizas paredes, y entre aquelas cabeciñas tolas comenzóu á rebulir a idea de saltar por riba da fogota.

Y-alí foi ela; entre alegre rebulicio saltaban unhos tras outros, ríndose cando algún afuciñaba.

Vermelleábanse as cariñas côs brincos, y-os brazos tenros y-as perniñas desnudas das meniñas rousábanse baixo as brancas enagüillas cô refrexo do lume.

De súpeto, aquelo non sei como foi, unha llama treidora prendeu seu encaixe no encaixe do traxe dunha meniña y ésta, ô ver arder os vestidos, tola, en vértigo de espanto, comenzou unha carreira desordenada, en tanto tras de ela corríamos berrando.

Foi un lampo; o fogo invadiuna os louros cabelos, abafounos o lume, o rousado corpiño carbonizouse, e pronto non quedou de aquel anxeliño mais que un montón informe de cinza, entre a cal ainda aparecía oubirse aquel—Nai..... nai—acongoxado como protesta âs nais que abandonan os fillos ôs coidados mercenarios d' unha criada; en tanto nós, como bandada de paxariños, escapábamos asombrados, remexéndonos na chola de que, âs veces, tamén os anxos da guardia, que dín as nais nos coidan, deben dormirse ou esquecerse da custodia.

IV

Hoxe inda pode verse, medio borrada, a cruz que recorda o feito. O camiño inda dí como estonces, soilo está mais triste, mais abandonado, porque os rapaces de agora prefiren ôs xogos da infancia a nauseabunda atmósfera do

café y-o rebumbio da vila, vellos antes que homes, sinal certa de unha xeneración decrépita, amamantada en todas las abominaciós de un pobo imbécil.

PAU DE CORNO

(A MEU AMIGO JOSÉ ALGUERO PENEDO)

PEQUENO alboroto que se armóu no pobo!

Berros por un lado, desmayos polo outro, e tal rapañota de bendiciós e cruces, que nin nas misiós venden tantas os comerciantes de ouxetos místecos.

A xente corría desde a casa do crego â do alcalde, e da de éste â eirexa, ante cuya porta se quedaba en ringoleira collidos uns ôs outros, como os rapaces no xogo de «arríncate nabo,» e de súpeto, sin saber por qué nin porque non, dominábaos á todos un pánico atroz, e fuxían,

arrempuxándose e dando berros, como si algún os belliscase.

Algunhas vellas frotaban con allo as nádegas, ou bicaban figas, ou cenguíanse ô pescozo as barazas de polka tocadas á San Benito de Coba de lobo.

Outras trazaban círcolos no chau, e metíanse dentro, y, en fin, non había amuletos que non colleran, nin exorcismos que non dixeran.

E os corrillos formábanse eiquí y alí, comentando con puntas e ribetes ó socedido.

O cal socedido non era outro que ô ir o sancristán encender a lámpara da eirexa—y antes, que se me esquecia, advertirei que o tal sancristán era xastre, con perdón sea dito—topouse cara á cara cô mesmo diaño, que, asina ó víu, foise cara il, sin dúbida pra lle faguer côs cornos un hilvan na barriga, mais ben feito que cantos pespuntes deu él nas cirigolas que lle pasaron polas maus.

Pero él, que asina tiña ganas de que ó hilvanasen, como de morrer, e moito menos con fío de corno que, según aseguran os que ó probaron, é a pior casta de fío que se coñoce, deulle coa porta nos fociños, e sin folgos nin acoubos, meteuse na reutoral, e sin reparar que o crego lle estaba ensinando o catecismo â muller do

alcalde por aquelo de «enseñar ô que non sabe,» que din as obras de misericordia, agarrou ô bon do crego pola tirilla dos pantalós e queiras non queiras, fixolle coller o hisopo pra exorcizar o demo, que inda ben non ó nombrou, xa xuraba a alcaldesa haberlle visto o rabo.

De ahí os berros y-as carreiras, porque o caso fixose púbrico, e non había veciño que non xurase habelo visto en distintas formas e coores, segun a imaxinación de cada cual.

Por fin, cô hisopo na mau y-a caldeira da auga bendita y-o crucifixo na outra, o crego, o sancristán, o señor alcalde e cantos veciños había no pobo, chegaron â eirexa, e despois de rezos e latinorios, abriron a porta, esperando, cheos de medo, que aparecese o diaño, cuyo diaño, dando brincos e carabiolas, apareceu no limiar, ô mesmo tempo que a xente estoupaba coa risa, marmurando:—¡O castron do Alcalde! —e como o dito se repitíu con sorna, y-ô Alcalde non lle gustaba o equivoco, volveuse ô pobo e díxolle amoscado:—deixarvos de retranqueiras, e conto acabado, que pau de corno nace de abondo n-aldea, y-o que non ten cornos, ten testa, y-a cepa, tarde ou cedo, sempre da uvas—e marchouse remusgando, ô mesmo tem-

po que o Abade, cô ouxeto de comprir o seu menisterio, pondo paz entre o próximo, dixo bondoso, mirando pra alcaldesa:—a culpa é das cabras—o cal todos amitiron, menos o sancristán, que á cantos se lle bulraban do medo que tivera, decía con sorna:—Demo, non sería, pero cornos, vinnos.

ENSONO

A MEU AMIGO D. SALVADOR GOLPE.

I o espacio fose un lenzo, un lenzo xigantesco, donde un Dios se dispuxese á copiar o infinito, diríase que ó primeiro que fixo, foi o fondo, un fondo negro, sombrizo, con desfrecamentos de luz, cal si o pincel, falto de pintura y abertas as cerdas, deixase trasparentar a brancura do lenzo mal cuberto.

Esto pensaba *ela,* a horfa, a abandonada, que, en esperas de un amor culpado, debruzábase en pranto, n-aquel asiento do paseo de Bóveda, rodeado de hortensias en flor, en tanto que

olvidaba seu delor, sorprendida polo espectáculo que lle presentaba a sombría Compostela.

O ceo, sin lua, escuro, encapotado, con poucas estrelas esparexidas cal luces de viviendas celestiales.

O ourizonte, recortado por montanas negras, cubertas con mantelos de néboas, y eiquí no fondo, ilumiada espréndidamente con luz artificial que se perdía tremadora entre tantas negruras, a cibdá que, vista así, n-aquela hora, tomaba tintes fantástecos, cal os estravagantes ensonos de unha pesadilla.

Aló embaixo, polo cruceiro do Gayo, tembreleaban os faroliños refrexados no Sarela, e trazaban unha larga cobra de luz, marcando a calle das Hortas.

Mais alá, Santa Isabel, c' unha fila de ventanales, cal rosario de loces, desgranándose na escuridá e confundíndose con San Francisco e o Saminario, que somellaba xigantesco tableiro de axedréz, formado por cadradiños de luz e soma.

E mais lonxe, perdéndose nas escuridades das umbrías, as calles do Espirítusanto e da Pastoriza, rodeando, cal cíngulo brilante, os manchós medrorosos de aquelas tumbas inmensas chamadas O Carmen e Santa Clara.

E dempois, amontoándose, reempuxándose, mesclándose, en fin, as calles da cibdá, as chouzas y-os palacios, as igresias y-os hespitales, moteado todo de puntos roxos, fortes, si eran as luces que brilaban nas calles; pálidas, branquecinas, si os vidros ou as cortinas se interpuñan.

Preto de ela, o Pombal, y-as Esterqueiras, cerquiña, deixaban sorprender os seus detalles. En algunhas ventanas coñocíanse as formas.

Apoyado no alfeizar, un home parecía somirse na contempración da noite, da noite soñadora de vagos rumores.

Por riba de un patio sombreado côs magnolios, destacábase unha casa enteira.

As ventanas, sin cortinas, deixaban adiviñar o interior de todol-os pisos.

No primeiro, un coarto de estudiantes; aló no fundo, deitado na cama, c' unha vela na mesilla, víase á un, lêndo ou estudiando, en tanto os compañeiros de habitacion, ô redor da mesa, cuberta c' unha capa, xogaban âs cartas, de seguro â timba.

No segundo, un xoven avantaba o corpo fora do balcón, pra chegar coa cabeza â ventana da casa veciña, na cal se contorneaba un busto feminino.

Y-alí pretiño, entre os carballos de Santa

Susana e nos macizos dos xardincillos, cruzaban bultos, xa soilos, xa en parexas, y-oubíase estalar de bicos e arrastrar de chancletas que chapoteaban nos charcos; rumores do vicio, do vicio encanallado, que precisa da noite pra revolcarse nos lamedales.

E por encima da cibdá e das negruras, víase, rodeada de luz que se espallaba das farolas da gran praza, a fachada do Obradoiro, coas torres esbeltas perdéndose na escuridá sombriza da noite, cal afiligranadas escaleiras por donde rubisen ô ceo as pregarias dos creentes.

E chorosa, abatida, recordou seu tempo de colexiala, á sua nai pura y honrada, seu amor primeiro, seu primeiro desengaño, tras do que veu a caída fatal que a arrempuxou no vicio.

Sentíu ganas de chorar, de arrepentirse, de tenderse, nova Magdalena, ôs pes do Salvador, e parecíalle que era inspiración divina que, na placidez da noite, baixaba do ceo á despertar no peito a virtud escarnecida. Dios, que veía seu dolor, seu arrepentimento, lle daría médeos, inspiraciós, cicais, pra sair do lodazal en que caíra.

Sentía no curazón renacer a calma, brotar a fe, nacer a esperanza; choraba lágrimas docísimas ô pensar na redención, e crêu morrer de

alegría ô sentir os brazos amorosos que a collían, cicais espíritos anxélicos que viñan dos ceos por mandado do Omnipotente que rixe os nosos destinos, e transfigurada en fervor místeco, disposta â rexeneración, volveu a cabeza e..... ¡olvidárase da cita, da cita carnal! e a realidá estaba alí, fatal, inexorable, recordándolle, no medio do ensono, a vida miserable, precisa pra non morrer; e pechou os ollos pra non ver o vello, o vello asqueroso, de labios colgantes, que, en vez de os espíritos anxélicos, estaba alí pedindo o finximento d' un amor á cámbeo de un pouco pan, e sentindo que o asco lle revolvía o corpo, que os seus sonos se esborrallaban ô dobregarse coas caricias, pechou os ollos, tan anegados aínda nas visiós místecas, que, no últemo cerro dos párpados, somellábanlle as azuadas hortensias que a rodeaban, anaquiños de aquel ceo entrevisto no ensono de redención.....

A FESTA DAS FADAS

(A MEU AMIGO JOAQUÍN M. ÁLVAREZ DE LAS ASTURIAS.)

I

—Se non fora..... boeno..... no, non é por nada, pero..... en fin, sinon fago falta..... pero por eso.....

—Acaba, on.....

—Pois, si, señor..... senon me necesita..... non veño mañá ô traballo—e dándolle voltas ô sombreiro, quedouse calado o bon do cachicán, mozote de vinte e tantos anos, que era o que tal me decía.

Chocoume que, para unha cousa tan sinxela, se pouxese tan vermello, e, con algo de estranía, pregunteille a causa.

—Xa usté ve..... hoxe, é a festa das fadas, e mañán, a torta de Mayo.....—

Din un pulo no asiento; había ouvido moitas veces nomear a tal festa, pero nunca lle din mais creto que á unha de tantas andrómenas, con que os vellos pasan o tempo veira do lar.

—¿A festa das fadas?—insistín.

—Sí señor..... e xa ve..... como desde enton non se poide falar mais coa noivia hasta o San Xoan.....

—¿Pero tí que dis? ¿qué diaños de meiguices me estás engrolando? ¿qué é eso de fadas, e de tortas, e de supersticiós?.....

—Ou, señor, ¡seica se bulra!..... pero si quer vir conmigo, pode ver polos seus ollos a verdá do que lle conto—

Escuso decir con canta alegría acollería unha proposición, que me permitía adimirar unha de esas supersticiós que xa soilo existen nos rincós mais apartados das nosas montanas.

II

Ô pobo do tal cachicán chámanlle as Curuxeiras, y está nun repliegue da montana, á legoa e media de Ourens, donde a rexión da vide se acaba e comenza a do centeo.

Unha alta, coadrada, caéndose por anacos, unha docena de chouzas ó seu pe y-un regato paroleiro despeñándose de laxa en laxa, forma o tal pobo, que, sin comunicaciós de ningún xénero, desaparece fondido en bosques inmensos de loureiros, cuase o úneco árbol que alí medra.

Únicamente nas estribaciós da montana, estenden seus brazos carballos xigantescos que forman bosques sombrizos e medrorosos, como digno marco de este valle romancesco.

As casas teñen todas corredores roxos, donde os labregos colgan as rastras de millo, y-as mozas visten todas ô estilo antigo; esto é, dengue encarnado, que en vez de dar volta â roda da cintura, cae hasta os pes en duas tiras; pano branco â cabeza, e, de mantelo, unha vara de pardomonte, sin xiquera ribetear.

Nada mais primitivo que este pequeno pobo, que, apesar de estar cerca de Ourens, permanece aislado, sin casi vir â cibdá por nada ni por naide.

III

Sentámonos ô lar, y-eu escismamdo como estaba, non poiden por menos que preguntarlle:

Pero, dí, home, ¿por qué dis que desde mañán

xa non poides falar cô teu cortexo hasta o mes de San Xoan?

—Ou, señor, porque no mes de Mayo non se poide casar naide, nin falar coa noivia, sopena de ser disgraciado, porque é o mes en que andan as fadas sementando as frores.—

—Boeno..... boeno.

—Non lle é groma, fai anos casouse o Liborio n-ese mes, e levárono as fadas.....

—¿Que ó levaron?.....

—Si, señor, morreu de repente.....

—¿Y eso qué importa?....

—Canté, o que morre de repente, é porque ó levan as fadas..... mais, señor, calemos..... van dar as doce..... apaguemos as luces y-o lume, que si ven que axexamos, veñen por nos, e fannos beilar ô redor dos castros; tome..... colla este allo..... y-ese rosario..... y-esa rama de oliveira do Domingo de Ramos..... persínese..... boeno, agora colla este cribo e póñao diante de sí..... as doce..... silencio.....

IV

A noite era fermosa, espréndida, noite primaveral de vagos marmurios.

A lua despellada, bañaba con luces perladas que somellaba un risoño amañecer.

Entre os loureiros y-os castañares, trazaba a soma brochazos descoñocidos, fastástecos, medrorentos.

Nos remansos do regato, refrexábase a torre coas almenas adornadas de edras que se mecían pindurantes.

Eiquí y alí, nas hortas, algús almendros en flor, semellaban bandada de avelaiñas esperando a luz do sol pra buligar no espacio.

E por todas partes, nas follas das arboledas, nas oquedades das coles, nas froles da veiga, as pingotas do orballo, irisábanse coas rayolas da lua, e semellaban pedras preciosas desgranadas do manto da aurora que se aprouximaba.

Y-unha brisa algo forte renxía nos follatos, e marmuraba esmaída entre as espadanas ou os almendrales que a barruntaban de cheiros.

Noite soñadora, noite que arroubaba os sentidos n-aquel val románteco, noite que predispuxa ô éstasis.

De súpeto, o Cándido apretoume o brazo, e sin atreverse á falar, ensinábame aló lonxe.

—Quei, ¿xa andan as fadas?

—Xa—contestou casi â forza.

—Non as vexo.....

—Alí..... alí, n-aquel ribazo.

Mirei, eu soilo vía o curruncho negro de

unha horta, medio fundida na escuridá dos buxos e dos loureiros.

Abaixo, un salgueiro grande, escaracochado, incrinábase, faguendo bóveda, sobre un remanso do rego.

Despois, grandes coles, e por riba de unhas paredillas, us almendros en flor.

—Alí..... alí..... decía, insistindo.

—Y-eu, miraba, miraba con verdadeira ánsea.... vía, sí, loces tan tenues, que desparecían casi ô velas, loces de soavísimo fulgor, loces de azur levísimo, de imperceptibre rousadez, de ambarina craridá, loces que á veces cabrileaban nas augas ou rubían polos salgueiros, ou trembeleaban no espacio, ou tecían guirnaldas nas follas da col, pero á min parecíanme fosforescencias dos salgueiros ou das augas, ou irisaciós do orballo, ou trembeleos das luciérnagas.

Mais, de pronto, a bris arreciou, y-o Cándido, sentado, colleuse á min, marmurando.

—Xa viñeron eles..... os noivios das fadas.... non se bulre..... alí están, con traxes de terciopelo verde e raso branco..... ve como bailan, e mire, mire como as fadasiñas encenden mais loces..... ou, ou.....

—Este é tolo,—dixen pra min, pero, impresionado, miraba con afán, e vía..... vía as coles

axitarse coa bris, y húmedas polo orballo, ilumiadas pola lua, tiñan soavidades de terciopelo por enriba e brancura de rasos por abaixo.

E vía que ô irse ocultando a lua, brilaban mais as fosforescencias, e que a bris batía nos salgueiros, desprendendo astillas que frotaban nas augas, cal estrelas de un novo ceo.

De pronto, nun rincón da horta ô ser invadidas pola soma, parecen incendiarse; luces fortes non dudosas trazaron regueiros, alfombraron o chau, contorneáronse ô redor dos troncos e avantaron hasta a orela do remanso, que se ilumiou con diamantinos colores.

—A festa a festa—berrou o Candido, y-asustado, pechou a ventana.

—Abre, on—dixen enrabiscado de perder un espectáculo tan fermoso.

—Non, señor, Dios me libre, vendría a desgracia sobre esta casa; a festa non se poide ver.

—Pero, non seas tolo, ¡qué festa nin que diaño!

—Ou, señor ¿non víu as loces?

—Boeno, ¿e qué? e eso é que o chau está cuberto de lucérnulas, y-ô darlle a soma.....

—Ay, señor, ven se ve que vosté é da cibdá..... eiquí non ai esas cousas que vosté dí; éranlle as fadas.....

—Pois eu nada vin.....

—Será porque non é do pobo..... ou non está en gracia..... ademais..... e senón, mire, ei veñen os veciños amasar a torta de centeo sin levedar, que hemos de pôr ô amañecer no cima da montana pra as fadasiñas, e pergúntelle si viron, verá ó que lle dicen.

E non é groma, vellos e mozas e nenos, con honrada boa fe, xuraron e perxuraron que viron as fadas, unhos de unha maneira, outros de outra, según a vista que desde a casa tiñan, e non houbo medio de desenganalos.

Cando despertei, xa viñan de ofrecer a torta, pois o sono vencérame y-eles marcharan sin avisarme, pois creían de mal sino levar á un forasteiro que non creía no que eles herdaban como artículo de fe de pais á fillos.

Si algún quere probar á ver si ten mais soerte qu' eu, pode ir; polo menos, non perderá o viaxe, pois verá o val mais fermoso que teño visto en Galicia.

CHINITA

A MEU AMIGO ELADIO RODRÍGUEZ GONZÁLEZ.

I

NON había no barrio rapaz mais querido, nin mais buscado.—Que ven Chinita, que ven Chinita—berraban algús, y-ó instante abandoábanse os xogos e corríamos á rodealo con cariñoso recibimento, supricándolle á berros—conta un conto, Chinita, conta un conto.

Era escusado pensar outra cousa; cando non se oubía a rapazallada do barrio alborotando a calle, era seguro que estaba o bon do xorobeta contando algo.

Porque hay que advertir, que o tal Chinita, como se lle chamaba de alcume, era xorobado, xoroba que era a pesadilla do seu dono, y-a sua mayor desgracia.

As primeiras veces que apareceu entre os rapaces, non había bellizco que non fose dar á ela, nin bulra de que non fose ouxeto.

Cando os golpes eran moitos, ou as bulras moy sanguentas, contentábase con arrimarse contra unha parede, y-alí choroso, en vez de alritarse, mirábanos côs seus grandes ollos, ollos de fermosura nunca vista, tan cheos de ternura, tan rebosantes de sufrires, que todos quedaban parados y-as burlas cesaban, y-os bellizcos convertíanse en abrazos.

Así, á forza de paciencia e de cariño, domeñou á todos, de tal xeito, que se fixo necesario.

Él inventaba xogos, cando os coñocidos cansaban; él faguía o barrizal pra xogar ó palán, e faguía o visco, y-as billardas que él faguía, eran as que mellor saltaban.

Naide como il pra faguer grileiras que somellaban palacios, e xaulas de corcho; ninguen mais adivertido pra pescar anguías ô tenedor, ou troitas á mau.

Pero, cando remachou a sua infruencia, foi un domingo chuvioso.

Era tanta a auga, que soilo podíamos xugar baixo o pendello «â marra,» pero o xogo cansáranos, e non sabíamos qué faguer.

De súpeto, vímolo aparecer entre os andamios dunha casa en construcción, faguéndonos señas de que fósemos alá, caladiños, pra que non nos sentisen e nos votasen fora.

—¿Queredes que vos conte a historia de Makandita?

—Sí, sí—berramos entusiasmados, e comenzou a historia de José-María, historia que se prolongou por moitos días, e tras da cal viñeron outras, por que as novelas que él sabía, non son pra contadas.

Destonces, o seu poder foi absoluto; non tiña mais que decir:—Sei un conto—y-alá estábamos todos ô seu redor, sin mais voluntad nin mais ley que a dil, contos que lle pagábamos con cantas golosinas arramplábamos na casa, pero que él estimaba menos que a superioridá moral que adiquirira sobre aqueles que a tiñan física e social por riba dil.

II

Pasara moito tempo, a sorte esparexeu aquel enxame de nenos.

Us morreron, outros marcharon, outros separounos as distintas crases da sociedá que a infancia, a gran demócrata, esborralla.

Eu, sempre que pasaba por xunto ô xorobadiño e lle decía adiós, lembrábame de aquelas horas sin iguás, y-acordábame dos xogos e das graxadas de aqueles tempos.

Él, seguía como sempre; us pelos ralos pola cara, e mais pronunciada a xoroba, eran as únecas diferencias que o tempo marcara n-il.

Analizando un pouco, cicais se houbera sorprendido, en vez de aquela dulzura dos seus grandes ollos, algo así como dolorosa resignacion, nubrada con rayolas de amargos reproches.

Pouco ou nada sabía da sua vida.

Vivía miserablemente, cuidando con amor sublime â naiciña, nai disgraciada que choraba non soilo a posición desahogada que tivera, senón un amor ausente, que, polo ingrato, era mais querido.

Era a historia de moitas, de moitas de esas mártires, chamadas mulleres, á quen nós aldraxamos, despois de faguelas desgraciadas.

Y-ese home, en pago de un amor sin límites, xogoulle canto tiña, y-en vez de tratar de ganar pra manter â muller y-ô fillo, fuxíu pra Améri-

ca, y-alá, nos brazos de outra, olvidouse pra sempre de que levaba seu nome e que chorabа sin cesar polo seu home amado.

Esto eran as dichas únecas que tiña o tal Chinita, e non era de estranar velo triste á todas horas.

III

Unha tarde de esas de vran, ardentes á non poder mais, subía chapoteando polo Barbaña, cando nun currunchо dos mais escondidos, sombreado polos ameneiros, topei ô pobre xiboso, chorando cal nunca ó vira.

Foi un impulso instantáneo; cicais despertaron n-aquela hora os recordos da infancia; elo foi que lle tendín os brazos, y-él, sempre arisco e desconfiado, pousou a cabeza no meu hombreiro, e soloucou, soloucon desesperante.

E como aquel que sinte alivio ó desfogar seus amores, contáramo todo, todo, sin reservas, nun afarfallar de bágoas.

Él tamén sintíu amor; pensou que, pra amar, soilo se necesitaba curazón y-él tíñao tan grande, tan cheo de amores, tan cobizante de agasallos, que olvidou a sua pobreza y-o seu físico.

Y-ela, a muller amada, tan sin alma como

hermosa, alentouno, deixou tomar alas â pasión, deixouse lixonxear coas frases de aquel peito enamorado, e cando il crêu n-ela, como o úneco ben que recompensase os moitos padeceres deste mundo, contentouse con darlle a volta, e faguer que se mirase nun espello.

Burla sangrenta, burla infame, que demostrou que á vec es as froitas mais fermosas esconden os vermes no seu seo.....

Y ahí estaba todo, perdonáralle que non ó quixera, pero que escarnecera así un amor tan grande, tan santo, tan puro, que lle demostrara que co aquela envoltura nunca podría ser amado, por mais que tivera unha alma como poucos, eso non llo perdonaba, porque eso era o arrinconamento pra sempre, sin esperanzas no porvir.

¡Como si unha xoya necesitase de un estuche bonito, pra ser boa!

E como amarga resignación, cando lle decía eu que tivera esperanza en Dios, contestoume con sarcasmo terrible polo disfrazado:—¡Dios!..... era rico, e fixome pobre..... tiña pai, e levoumo..... tiña nai..... que en vez de ternuras, soilo me poido dar bágoas, e que a vin morrer n-un monton de pallas, comida pol'o delor y a fame..... Dios, que hasta me negou a forma de

home.... Dios é pra ustedes os felices.....—e, dándome un abrazo, un abrazo que inda hoxe non poido esquecer, marchouse subiando unha muiñeira das mais algueireiras e que nos beizos dil parecía dolorosa.....

IV

—¿Sabedes a noticia? que á o Chinita colleuno a riada, y afogouse.

Esto decían no barrio entre os veciños.

Pobre Chinita; decían que ó sorprendera a riada votando as nasas, pero eu, eu que sabía a sua historia, sempre pensei que se deixara él coller.

¡É tan triste camiñar cun curazon morto!

Alí, deitado, empapado en auga, inda nos ollos abertos tiña tal espresion, que somellaba miraba ó ceo, cal preguntando..... ¡por qué Dios nos saca de ser nenos!

O XENERAL

(A MEU AMIGO MANUEL NÚÑEZ GONZÁLEZ)

—¿Pois non faltaba mais?.... ¡os da praza da Leña!.... ¡os vencedores en todal-as pedreas!.... ¿têr medo?.... ¡canté!.... eso quixeran eles..... os da praza do Ferro e da do Correxidor..... boeno..... sí, é certo que os da Ferrería, apesar de ser do barrio da Trinidad, nos figueron traición ¿pero, qué?.... os señoritos..... os *lanviteiros,* ¡meterlle medo ôs do barrio das burgas, ôs lexitimos *graxos!*.... vaya, vaya..... alí estaba a proba do noso valor..... as bandeiras que lle copamos..... a espada do seu xeneral que lle quitou o Barbadás noso teniente..... ¡ay rabea!.... xa verían eles si aprantillaban.....

II

Todo esto e moito mais, falábase nun páteo escuro, donde nos xuntábamos a rapazallada do meu barrio.

A batalla decisiva aproximábase; como que estábamos en sábado, y-era o domingo; y-unhos faguían espadas con flexes, outros enmangaban gallos de aixada, o de alí craveteaba unha moca, y-os mais, con fío de foguetes e cáñamo, tecían fondas.

De vez en cando, erguíamos a vista cara un pesebre, y-ô ver alí a nosa bandeira erguerse trunfante entre as conquistadas, súpeta lavareda recorría o corpo; o entuseasmo incendiaba aqueles curazonciños de once anos, e dábamos pulos, faguíamos carabiolas, e no colmo da alegría, algús rexistraban os bulsos á esculcas de cacahueses ou zonchos, que repartían con non acostumbrada prodigalidá.

De vez en cando, chegaba algún novo combatiente, e o entusiasmo acrecía: algús traguían as orellas roxas ainda das *caricias* maternas polas pasadas pedreas: outros mostraban un sabre enfurruxado ou unha pistola de chispa que gardaba o pai, d'aló dos tempos dos nacionaes, y-outros sacaban de entre a camisa

unha cortina de coco encarnado, arramplada da casa pra faguer con ela unha bandeira.

Y-os aprestos bélicos seguían, non sin que de vez en cando se armasen disputas e caloteos, y algún que outro, que apandaba unha lapada ou un suco, marchaba berrando pola nai, nubrando así, vergoñosamente, a groria adequerida.

III

Escomenzara o desfile; a tropa, impacente por chegar pronto, non gardaba síteo nin orden, e soilo os mais ben armados se arrecadaban ô redor do abandeirado e tras do xeneral.

A batalla era no curuto do Polvorín, e, polo regular, ganaba sempre a victoria o bando que primeiro ocupaba a cima do tal curuto.

Así foi que, a nosa desesperación foi grande, cando nos atopamos que a garita donde antigoamente faguían a guardia, e toda a cima, estaba ocupada polos *lanviteiros,* que nos faguían señas provocativas e nos apoupaban.

Quedamos suspensos; algús, *os mais valentes,* ô ver as cousas mal, fóronse liscando.

Os fondeiros cruzaban pedras de lonxe, pero non adiantábamos un paso.

Entre unhos y-os outros, había unha encañada, e naide quería meterse n-ela.

O desalento cundía; todos se agrupaban â redor de min, que era o xeneral, mirando qué decisión tomaba, y-hasta, Dios me perdone, senon penso que algús comenzaban á dubidar do valor de seu xefe.

Pero aquelo foi un instante; os héroes fanse de súpeto, y-eu pasei á heroe nun decir Xesús.

E pra comprender o resultado, hay que espricar un pouco de topografía.

IV

O Polvorín está nun outeiro, á modo de castro.

Enfrente, pasa o río, y-entre o río y-o outeiro, hay unha casa.

Da outra banda do río, hay un curuto, que era donde tíñamos nosas posiciós.

Calquer *exército* que quixera avantar, tiña que descender e meterse na encañada, donde de fixo era derrotado.

O plan foi sinxelo.

En tanto que un grupo quedaba na cima entretendo ô enemigo, os outros baixamos escondidos entre as cepas y-os ameneiros.

Aquela era unha marcha digna de que Zola a describise na Debacle.

Côs pantalós no hombreiro, as armas na boca, e coas maus erguendo os faldrillís da camisa, pasábamol-o río.

Us agatuñaban polos ameneiros, outros, ô esbarar no muro, pinchábanse nas silveiras, algús metían as pernas nas ortigas e fuxían dando brincos como gatos escaldados.

Ô mellor, un tomaba medo; comenzaba á chorar, e había que agarralo ô cabaliño.

Outro, encontraba fría a auga, e íbase empinando, empinando, pra que non lle chegase á certo sitio, e, tanto se empinaba, que afociñaba.

Despois, na horta foi ela. Os froitales, cheos de froito y-os parrás, de uvas, tentaban a cobiza dos guerreiros, e non houbo mais remédeo que deixalos lambiscar.

Por fin, (o estógamo cheo) recordóuselles a honra, pola que había que loitar, y aquelo foi o acabouse.

V

O pran ¿habrá que decilo? consistía en entrar pola parte de atrás da casa, cuya chave eu tiña, e parapetarnos n-ela.

Y-ô instante, o tellado, as ventanas, as tapias do curro cubríronse de combatentes que buligaban sin faguer caso das tellas que, ô romperse, parecían protestar.

As pedras chovían, os cristaes tinguileaban ô romperse, como si se reisen, y-o yeso das paredes esconchábase; acabáronse as pedras e tirábanse as tellas; as lavandeiras berraban, ô ver o estrozo; aló de lexos, sin atreverse á acercarse, brandían os *villeus* os sabres, que viñan á ser como a espada de Bernardo, cô cal tanto se nos daba por ela como polo aire.

Os contrarios, repostos da sorpresa, batíanse con furor, e tantas pedras tiraban, que non parecía senon que maxinaban trasladar o monte ô tellado.

Algunhas cabezas rotas manchaban de sangue o piso, y-outros, que se fondían entre as latas do tellado, faguían supoñer algús brazos ou pernas rotos.

As galiñas cacarexaban asustadas y-o xeneral..... o xeneral, entre os delirios da victoria, asustábase do destrozo feito; quería atallalo, pero ¿quén contén â riada ou enfrena ô vento?

De súpeto, a victoria decrarouse decisiva.

Os compañeiros que se quedaran entretendo ô anamigo, fixeron un movimento envolvente

e apareceron no cima do Polvorín, que os contráreos deixaran abandonado por poñerse ô nivel da casa.

Enton, ô verse entre dous fogos, o terror invadiunos y-â desvandada, deixando armas e trofeos, fuxiron polos carreiros y-entre as viñas, y hasta algún houbo que se meteu de solago polo río, sin faguer caso dos berros dos vencedores; sin contar con unha chea de prisioneros, ôs que se lle romperon as fondas e se lles zurrou do lindo.

Os vivas ô xeneral foron entusiastas, e coas bandeiras despregadas entramos na pobración, en tanto que as naís de moitos salían desoladas â busca dos fillos, pois xa a noticia se estendera polo barrio.

Hasta a casa do xeneral veu o grueso do exército, dando vivas entuseasmados.

A groria espallouse polo espacio ô redor do afortunado xeneral, pero ay! mal sabían que ô invicto ô grorioso, ô victorioso e victoreado, caíranlle os calzós, non polo medo, sinon polo pai, y-emporregañas, alí, alí enfrente das bandeiras conquistadas, xuntábase côs víctores o estralar dos azoutes, dos azoutes vergonzantes, que lle puñan o traspuntín ô xeneral, mais roxo que as bandeiras conquistadas.

Ay, ben din alí: ¡que da roca Tarpeya ô Capitolio, soilo hay un paso!

O COLEXIO DE RUBIDO

(A MEU AMIGO D. GALO SALINAS)

I

I é imposibre o concebir estudeante sin noivia, inda é mais o supoñer que haxa estudeante que non seipa que as mais fermosas violetas, as únecas que arrecenden, se atopan polos cómaros dos eidos comprendidos entre o Cruceiro Ramirez e Cornes.

Eu, como todos, iba â rebusca delas, e mais de unha tarde me embobaba comtemprando aqueles campos, que son os mais lindos alrrededores que ten Santiago.

E, como os días son moitos, si eu cheguei á coñocer ôs habituales concurrentes, eles coñocéronme á min, polo cal, de vez en cando, despois do saúdo, cruzábase algunha conversa.

Pero, con quen pasaba longos ratos, era cô señor Xan, vello de brancas guedellas y ollos chiscarreiros, que sabía mais contos que días ten o ano, e que se moría polo palique.

Que chovese, que non chovese, sempre estaba no eido, pois, como decia, era a úneca groma que tiña, e cando non había traballo que faguer, sentábase no muro, veira ó camiño, enchoyando coas lavandeiras do regato de Cornes, e ríndose coas graxadas e pullerías que se faguían elas y-os estudeantes.

Unha tarde que eu pasei por alí, topeino ríndose, como un bendito, das copras intencionadas que votaba unha roxota, e díxome:—séntese y-escoite, si quer adivirtirse.

Senteime, pois, y-escoitei â rapariga, que, por certo, n-aquel momento, cantaba un cantar con mais rabo que un can de palleiro.

«Miña nai, miña naiciña,
miña nai, non tiña outra,
unha noite de xiada
mandoume lavar a roupa.»

Y-así outras mil, pero como a noite se votaba encima, tratei de voltar ô pobo, y-o tío Xan, por alargar a parola, brindouse á me acompañar.

Eu xa sabía que fora maestro de escola, con título superior; que, apesar da sua ilustración, canso de pasar fame, vendo que non lle pagaban, pensou ganar a vida de outro xeito, e como seus pais foran labradores, e inda él mismo, de rapaz, axudaba âs angueiras, tiroulle a idea por alí e meteuse á labrador.

E tan ben se atopou, que nunca mais pensou deixar o oficio y esquecerse de títulos e de estudios pra convertirse nun peisano calquera, conservando por eso aquelo que nunca se olvida cando ben se adeprende.

Ademais, como bon gallego con ribetes de poeta, no modo de sentir, non deixaba de embobarse côs espectáculos da Natureza, xa cando a y-alba se anuncia con rousadas craridades e algueireos de paxaros, xa cando a noite se aveciña y-as campaas tocan âs oraciós, y-os carros renxen ô voltar á casa, y-os cantares adiquieren esmaimento no fondo d' aqueles vales que se aprestan ô sono arrombado polo Sar, y acariciados polos ventos barruntados de cheiros do Pedroso e Montesacro.

Pero, volvendo ô conto, aquel día comenzou

por falar do mal que estaba a agricultura, do pouco caso que fai o goberno dos labradores, e de foros, trabucos, etc., e como eu lle dixera que patatín e patatán, e si os labradores gallegos son unhos rutinarios, que non saben procedimentos novos, que fan as labores menos costosas y-os rendimentos mayores, moveu a cabeza en sinal de dúbida, e, con tristeza, díxome:—¿Pero, qué quere que fagan esos infelices, que non teñen mais que ó necesario, non pra comer, sinon pra non morrer coa fame?..... Y ademais—vendo que eu insistía—¿qué saben eles de inventos nin..... modernías? ¡Canté! dime que hai señores que ó saben..... xó creo..... si eiquí os señores foran como n' outros sitios, que non se desdeñan de coidar polos eidos..... pero non lle é asina..... eiquí gústalles pasar na cibdá en paseos e diversiós, e conténtanse con ir á repartir ó que os caseiros non roubaron..... así é que os bês non producen ó que debían..... eles, por outro lado, gastan mais que os rendimentos, e ahí está como as familias que antes eran poderosas, están hoxe entrampadas e cheas de pufos..... pero contentas con levar as fillas c' un luxo que non lles pertenece, pois que llo sacan â barriga..... vosté inda terquea..... boeno, boeno..... ¿dí que eu, sin ser señor, e con mais

ilustración que un peisano, y-outros que están no meu caso, podíamos faguer moito? ¡e qué vamos á faguer c' un cacho de terreo!..... ¿non se convence ainda? pois mire, séntese, que lle vou ademostrar c' un exempro ben real, que, eiquí en Galicia, ôs amigos de novedades lévaos o demo.

II

—Mire, vosté, ¿non ve esa casa grande, chea de ventanas rasgadas, adornada de xardís, esposta á todol-os ventos e bañada polo sol desde a mañá hasta a noite?

—Vexo.

—¿E sabe usté como lle chaman?

—O colexio de Rubido.

—Así é; pois boeno, aí ten o exempro.

—Non comprendo.

—Pois é fácil..... mire, o dono, aquel señor respetabre de brancas barbas, que á veces comtempra tristeiro a casa feita, tristeza que algús achacan á reveses materiales, y-eu sei son causados por non haber sido comprendido, pois persona intelixente e docta era o dono do mais acreditado colexio da cibdá.

Y-él que gracias á traballos e desvelos, con-

seguíu faguer un capital, en vez de comelo tranquilamente, quixo faguer ó que durante a sua vida fora seu ensono.

Él, como ilustrado que era, comprendía os males grandísimos que a falta de hixiene acarrea ôs meniños.

Y-en vez de esas casas húmedas e sombrizas de Santiago, en que a humedá molla hasta as roupas da cama, casas sin aire e sin sol, con habitaciós interiores donde a ventilación é imposible, côs depósitos de inmundicias dentro da casa, por falta de cañerías, en calles estreitas, sin luz, axordados sempre por campaas de eirexas e conventos, distraidos no estudio polos ruidos da cibdá, iniciados en amorios polos exempros da vecindá, casas de huéspedes, moitas, de donde âs veces se oucen palabrotas e groserías, amontoados en habitaciós por falta de espacio, él, que consagrara toda a vida â educación dos nenos, ben sabía que o físico y-o moral se destruían rápidamente, y alegre como unha creanciña, esperando ser bendito y alabado polos pais, apenas tivo unha presa de cartos, díxolles:—Tomai aire, luz, sol; tomai salud, y-eiquí no campo, podedes cultivar a intelixencia, ô par do corpo, e deulles estancias ventiladas y estensas que impedían todos

esos inconvenientes, algús gravísimos, do amontonamento de rapazes que comenzan a vida cheos de impacencias.

E pra qué seguir; polo pretesto de que se mollaban os pes, os pais sacaron ôs fillos, y-en vez do aprauso, topou a ruina.

Y-eso que a distancia é tan curta, que calquera calle da cibdá é mais larga, a pesar do cal, todos esos país, que, en vez de peisanos, son catadráticos, médicos, títulos, en fin, a crase escollida da sociedá, prefiren á unha molladura de pes, que vivan degradándose en alcobas escuras donde se amontonan, que vivan en casas donde as humedades fan nacer coucelos nas vidreiras, e donde as inmundicias de tanta xente enchen de microbio e fan que as tifoideas seguen todol-os anos unha porción de anxeliños: conque ¿nunha terra donde a xente mais ilustrada da cibdá, que se ten pola mais sabionda da rexión, pásalle esto ôs amigos de novedades, qué xuncras lle pide que fagan os peisanos?

Y-entanto eu quedaba pensativo, mirando con tristura pr' aqueles muros, que encerraban un desengaño tan grande como unha ingratitud, él marchouse para ocultar a rabexa que lle causaba o ver as intimidades da terriña, ô fin, co-

mo patria que é, amada, en tanto que aló entre os vidueiros de Cornes, azuados polo sol poñente, oubíase â roxota, que lavaba a últema peza de roupa, votar unha cántiga que viña ô pelo:

Unha vaca quixo voare
e chimpouse de un outeiro;
partíuse as pernas y-os cornos,
e dixo:—¡novas non queiro!

BORROLITO

A UN MEU AMIGO

I

De ollos fermosos, de pelo soavísimo, de garrido corpo con movimentos cheos de gracia xuvenil, sempre xuguetón, sempre cariñoso, tan lindo, tan xoven, tan fermoso, daba ganas de collelo e comelo á bicos; era, en fin..... o gato mais bonito de todol-os gatos habidos e por haber.

Chamábanlle «Borrolito,» por un capricho da sua dona, de aquela nena fermosa cal un anxo, lixeira cal unha avelaiña, mintireira cal o vento.

Eso, al menos, pensaba il, Xacinto, en tanto que côs ollos sonadores se deixaba adormecer côs recordos do pasado, recordos que lle lembraban aquel tempo en que, veira do regato, tendido na herba tremadora, oubindo o renxer dos arbres y-o parolar das augas, estaba ôs pes de ela, da Rosa, que ó miraba compracente, tirándolle riseira ô crecho pelo, enredantes *amores,* divirtíndose ô ver os apuros que tiña pra sacalos.

Y-alí, na media escuridá da alcoba, deixaba esbarar os dedos pola piel, lisa, arrasada do michiño, na cal ainda creía topar as huellas de outros dedos.

Miráballe os ollos, que tiñan refresos dourados como os dela, e arrimábao contra o peito, cal faguéndose a ilusión de que gardaba o calor do peito amado, entre cuyas branduras tantas veces o michiño escondeu a cabeciña.

E como si tales ensonos ó adormisen, quedábase soñando, sentindo os ollos nubrarse con bágoas ô pensar ó que quedaba de aqueles sonos rousados, de aquelas ilusiós risoñas, de aquelas espranzas perdidas.

—Tua, ou de nadie—dixera ela, y a treidora non foi de il, pero foi de todos.

Y-él, perdida a fe, morto o curazón, sentía o

vacío que ó tragaba, e, nun últemo esforzo, quixo vivir, teméndolle â nada, pois ante o non ser, inda era unha filicidad poder sofrir pensando n-ela, n-ela que lle levara alma, fe, e creencias.

II

Contáballe os seus sacretos, os seus padeceres, as suas espranzas, que de vez en cando rivivían.

Tiña un delor; á Borrolito llo contaba.

Sabía de ela, víraa, figurábaselle que ó mirara; bicábao con derroche de mimos, de tenrezas, de cariños.

As noites de frío, escondíao no seo, temperábao cô seu alento, abrigábao cos seus brazos.

Os primeiros bocados pra il; pra il seus quereres, pra il seus pensamentos.

Unha noite, unha noite de vran, abríu as ventás que tiña preto â cama, e sumerxíuse na contempración da Naturaleza.

Noite de lua, caían do ceo refrexos, refrexos prateados, rubían das veigas rumores docísimos, baixaba das montanas bris acariciadora con cheiro de sargazo e manzanilla.

Correxaban á veces estreliñas que bordaban

fíos de ouro no terciopelo azul dos ceos, y-alá, na cume das montanas, os piñeiros, ilumeados pola lua, somellaban crestería tendida no espacio por ocultas deidades.

Y-él, dichoso, pensaba n-ela, n-ela á quen vira e que ó mirara, y-ô sentir xunta o peito a piel sedosa de Borrolito, maxinou que era a lustrosa cabeciña de ela, que dormía no seu peito, ensono de amores; que aqueles ollos fermosos eran os de ela que ó miraban, que aquel corpo nervioso e soave era o da muller amada, e, louco de amor, quixo bicalo, quixo apreixalo contra seus beizos, e..... sentíu o corpo desgarrado; uñas punzantes lle cravaban o peito, e, tolo de terror, sentíuse amordiscado, e acudíu á sua mente a verdá do caso, caso de morte, de morte horribre, pois a rábea non ten cura.

Y-entanto o gato fuxía pola ventana aberta, no medio dos seus delores, non poido por menos que escramar:—¡Ô fin, gato é..... gato de ela—e quedouse tranquilo, esperando a morte, dichoso por dar o corpo por quen xa dera a alma....

A GOLETA

TRADUCIÓN DE UN CONTO ESCRITO EN CASTELAO

POR FRANCISCO A. DE NOVOA

I

-UNHA mañán, daquelas moitas en que me arroubaba nas costas gallegas, esquecendo, coa su fermosura, as arideces de Castela, e dándolle ô meu esprito descanso pra as suas loitas y alivio pras suas penas, topeime cô vello Mingos, todo enrabexado, á piques de estrozar côs dentes á descomunal pipa, na cal un cuarterón de *zafanillo,* como él chama ô tabaco ingrés en freba, fumegaba ó bastante pra curar as castañas de

un canizo, ô mesmo tempo que compuña a rede, esfuracada o día antes por un endiañado golfín.

E como compañeiro de pesca, entrenzamos unha desas conversas que á min tanto me agradan, coa xente de mar, amiga de tráxicas relaciós e frases pintorescas, cousas ambas denunciantes da sua natureza libre, e polo tanto chea de coor.

Cruzaba n-aquel momento polo castelo de San Antón (estabámos no Parrote da Cruña), unha goleta fermosa, noviña, ben arbolada, e, sobre todo, moy garrida, verdadeira gaivota que, ô esbarar, apenas si arañaba os cristaes das augas.

Toleiron polo mar, desfíxenme en frases de adimiración por aquelas táboas que tan maxestuosamente correxaban ô empuxe que un Nordeste fresco imprimía nos velachos e juanetes.

Cravou o Mingos a agulla nas mallas do tramallo, rañou xunta una orella, separou a pipa da boca, e con carís séreo, cuase triste, díxome:

—A vosté, que tanto lle gostan os contos de mar, vou á contarlle ó que presencieu nunha goleta mais fina, mais fermosa, mais garrida que esa que pasa diante de nos, pra que

non se volva entusiasmar por un casco, cuya fermosura pode ocultar historias delorosas.— E sacudindo á pipa no tacón d' un chanco, pra que caíse a cinza, contou así:

II

«Alá polo 71, era eu mariñeiro da goleta «Estrella,» goleta recien saída do Ferrol, de bôs andares, moy lixeira, cando tendíamos todo o trapo, e moy pesada cando puñamos a proa á estos endemoniados Noroestes, que tantas zurras nos dan n-estas costas; en fin, que era o tal barquiño unha monada, que faguía o cabotaxe entre Santander e Vigo, ruta que cruzaba por segunda vez, levando á bordo algún pasaxe.

Compuñan éste, á mais de tres viaxantes, unha parexa, que, asegún o modo de arrularse, parecían recien casados, e créame que na vida vin tanto cariño, nin tanto entusiasmo como o de aqueles xóvenes.

—Sobre todo, si estaban recen casados, dixen eu.

—Vo, vosté, como xoven, sempre con graxerías..... pero, como ibamos decindo, chegába-

nos á dar envexa, o velos cheos de vida y-amor, cobizantes de contemprar esta maravilla.

E xa, digo, causabanos envexa á nos, eternos y apasionados amantes do mar co aquel eterno y apasionado amor que medraba con cada milla de estela.....

Unha noite, casi ô amañecer, frente âs Sisargas, comenzou á soprar un Nordeste de todol-os demos, y-â salida do sol, aquelo non era vento, era un resoprido intermitente que nos azoutaba, barrendo á cubierta, abofeteándonos con pingotas, levantando por ambas bordas murallas de auga, negra por abaixo e branca, xuguetona, por enriba, enrizada de escuma.....

Sempre fai ó mesmo; por abaixo asoma..... a morte, por arriba, luz..... alegría, a espranza, pero moy alta pra que se vislumbre e non se alcance.....

Eles estaban enriba comtenprando a loita, esquecendo, no entuseasmo, que había morte, porque non veían mais que belleza, que había olas, donde vían montes de subrimes irisaciós; esqueceron todo, todo, ¡hasta que o mar non toleira a dicha, cando él está rabeoso!....

E socedeu ó que era de agardar.

Unha violenta racha figo presa na mayor do trinquete, e cortou o pau, cal de un hachazo,

y-o pau caíu riba de *ela,* escachándolle a cabeza horribremente, á tempo que o capitán berraba:—¡larga! ¡larga!—pra que arriásemos o velacho de mesana, que xa cruxía ô empuxe do vento na vela.....

III

O pobre rapaz debeu perder a razón n-aquel momento, porque achegouse á min, decindo:—¡Larga, larga! con unha voz subrime y aterradora.

Cando arribamos á un pequeno porto, él, que inda non había podido conservar nin o cadáver da muller amada, non sabía mais que decir, que—¡Larga, larga!....

Acaso creía que aquela voz significaba morte, ¿quén sabe? él non lle coñocera outro significado, e mandaba sempre a mesma maniobra, pra morrer tamén.....

Ahí ten a historia de unha goleta mais fermosa, mais lixeira, e mais garrida que a que acaba de cruzar por frente de nos.

Por eso lle decía que non se entusiasmase, porque o mar está amargo de odio â humanidá, e necesita de vez en cando tragarse un

amor inmenso, docísimo, que endulce algo as suas amarguras.....

Y-o vello Mingos encendeu de novo a sua pipa, e seguíu zurcindo no tramallo.....

PITIRROXOS

(A MIÑA SOBRIÑA CARMEN)

I

QUEDARA aberta unha das ventanas que dan riba da horta, de aquela meiga horta entre Manzanares y-o Barbaña, onde pasei a miña infancia.

Y-era unha de esas noites de xiada en que amañece todo branco, colgados de carambo os arbres, brancura soilo interrumpida pola rousadez que o sol nacente espalla ô fondir as pingotiñas xiadas, e dentro da habitación topei fato de paxariños apoleirados, friorentos.

Sentín a alegría que sinte todo rapaz ô ver

paxaros, e, cobizoso de collelos, fun pechal-a ventá, pero xa eles, mais lixeiros, cantaban nos buxos da horta, non sei si bulrándose de min, si cantando a alborada do novo día, que se mostraba abundosa de alegres craridades.

Soilo un, mais tardo ou mais enfermo, se deixou coller, y-entanto piaba, corrín xunto â naiciña mostrarlle fantaseoso a miña presa.

—É un pitirroxo—díxome, ô verlle o peito acarminado.

—¿E por qué se meten dentro da habitación?

—Porque teñen frío, e Dios depáralle ese abrigo.

—E senon deixáramos aberta a ventá ¿cómo Dios llo deparaba?—preguntei, co esa lóxica irrefutable dos rapaces.

—Daríalle outro: Dios nunca abandona ôs paxariños dos campos.

II

Pasou tempo, e n-aquel mesmo inverno, unha mañán que fumos ô monte, miña nai y-eu, veira un valado, cuberta pola xiada que bordaba de alxófares seu cabelo de ouro, topamos unha rapaciña, quizá unha mendiga, morta de frío, abandonada n-aquel carreiro, baixo

as silveiras donde os pitirroxos cantaban a vida, sin comprender que tiñan â morte embaixo.

Por casualidá, cobría o seu peito pano vermello, y-así, cós pes descalzos, somellaba outro pitirroxo que, ô morrer, se desprendera do bando que trouleaba nas silveiras.

Y-entanto a miña nai derramaba unha bágoa e rezaba un «Padre nuestro,» eu, coa citada lóxica de neno, preguntaba, todo asombrado:

—Dios, que coida dos paxariños e lles depara ventás abertas pra que non se xíen ¿cómo deixa morrer os nenos?.....—

Quedou a nai suspensa, mais topou contesta no seu bondoso curazon.—Dios—dixo, ôs nenos que son bôs, cérralles as portas da terra para abrirlles as do ceo,—e deume un bico, un bico cheo de amor maternal, do cal me acordo sempre que nas mañás da xiada ouzo cantar a alborada ôs pitirroxos.

O VIOLÍN ENCANTADO

(A MEU AMIGO ALBERTO G. FERREIRO)

I

Un pastor do Invernadeiro, trouxo a noticia de que había abondancia de corzos e xabalís na serra de San Mamede, y-entre os devotos de San Huberto organizouse con entusiasmo unha das cacerías de todol-os anos.

Prantáranse as tendas; as folepas de neve deixaran de volvoretear, cal si cô xiar da noite se cansaran os anxeliños de votar xasmís â rapañota; o frío era intenso y-a noite larga, e cansos de falar de moitas cousas, recaíu a con-

versa, como era natural, sobre cuestiós de caza.

Pra contar grolas, naide como os militares e cazadores.

Aqueles, espetan casos da guerra que lle pasaron, que, de creelos, todos son unhos Cides, y-éstos, cada aventura, que arde n-un candil.

Así era que non era estrano soltar a risa, ô oubir decir, poño por caso, que á un quedáralle a baqueta na escopeta, y-ensartara un bando de perdices, ou que matara sete lobos de un tiro, ou unha zorra cô taco.

Pero así como, entre os militares fanfarrós, háinos valentes de verdá, así hay cazadores que son dignos de creto.

Así que, cando Pexerto, vello cazador, se dispuxo á contar un dos moitos casos que lle tiñan pasado, todos deixamos as gromas e nos dispuxemos á ouhilo coa atención que era debida.

O cal D. Pexerto, nos contou ó que, sobre pouco mais ou menos, vou á contar eu, tal e como me acorde.

II

—Chist..... ¿oubindes?..... dixérase que sona múseca cerca.....

—Va, seica sonas—dixeron os compañeiros de cacería—¿dónde queres que haxa múseca eiquí n-estas soedades.....

—Serán as corzas brancas—dixo un, rindo, e referíndose á unha tradición do país—que recobran sua condición humana, e veñen bañarse nas fontelas da montana.

—Sí, agora no inverno..... de seguro que, fadas e todo como son, non resisten esta temperatura que fai carambos cô aliento, no bigote.....

—Pois á min paréceme.....

—Señores, subíuselle o viño á cabeza—e soltando unha carcaxada, atacaron unha riquísima perna de ciervo, collido aquela mañán na mesma serra de San Mamede, donde tiñan as tendas establecidas.

Pero, de súpeto quedaron suspensos, e ¿por qué non decilo? medrorentos y asombrados.

Crara, distinta, chegaban ôs seus oubidos os acordes docísimos de un violín, tocado como por encantamento.

Disérase que arpas anxélicas tocaban nnnca oubida serenata, no misteiro da noite soñadora; que as fontes da serra, rompendo os cristaes, trovaban cal na Primaveira ô esbarar baixo os follatos, e, sin embargo, as tocatas eran coñocidas y-algunhas, vulgares.

Aquelo non era natural; alí, lexos de pobrado, con dous metros de neve ¿quén era o múseco misterioso que despertaba aqueles acordes meiguiceiros?

¿Quén non coidaba que divinidá ou fadas despertaban, n-aquelas soedades, ecos de armonías arroubadoras?.....

E sentían todos ese terror instintivo que produce ó descoñocido, ô mesmo tempo que se adormían ô escoitar aquela múseca docísima, impregnada de tan doce melanconía, que as bágoas loitaban por saltar dos ollos.

Algús, dominados pola curiosidá, mais grande que o temor, guicharon por entre os lenzos da tenda, e soilo viron noite crarísima, e ceo sin nubes, sementado de estrelas, y a lua ilumeando con plateados fulgores aquela montana blanca, tan blanca, que cuase o aire dibuxaba somas.

Y-a múseca seguía tocando, xa muiñeira enxebre, rebuldadoira, xa docísima alborada, xa vals candencioso, como invitando âs folepas á revoar coas brisas.

Por veces, soaban anacos de óperas, que causaban estrana impresión n-aquela serra donde non chegaban á cotío mais que os cantos dos pastores y-as interxeciós dos cazadores, e tan

pronto se oubía Moirama, ou a feitizada e sentida aria das Fillas de Eva.

E naida; a soledá por todos lados; a neve formando irisaciós côs rayos da lua, y-o ceo azul escuro, polo cal correxaban estreliñas, cal almas que se buscan na inmensidá do espacio.

De pronto o violín deixou de tocar, y-unha voz humana, crara, distinta, pedía auxilio.

Rompeuse o encanto; alguén había na montana, y-olvidados do terror pasado, deslizáronse sobre a neve, atraguidos por aquela voz que pedía socorro, entre os prolongados, agoreiros, oubeos dos lobos que ventaban unha presa pra calmar a fame.

De súpeto tiveron que deteñerse. Ôs seus pes, un precipicio impedíalles avantar, e aló embaixo, nun recodo do camiño, ilumeados confusamente pola lua, unha muller deitada agonizaba, y-â sua veira un rapaz, de xinollos, soloucaba:

—Ou, nai, naiciña, espera o novo día que veña alguén e nos preste ausilio.....—

—Morro..... coñózcoo e síntoo por tí..... ¡ay! quén me diría á min, cando era tan rica, que había de morrer n-esta serra e deixarlle por úneca herencia ô meu fillo..... unha noite de lua..... y-unha manta de neve.....

—¡Ou nai..... nai!.....

—Toca..... toca, pra espantar os lobos e pra faguerme a ilusión de que estou n-aqueles tempos de dicha.

—Pero.—

—Toca..... toca—dixo con suplicar angustioso, y-o rapaz, medio tolo, tocou o preludio do Anillo de Hierro.

Parecía que en vez de aquel apasionado—ven, Rodolfo—que o violín, interpretando os deseos de aquela alma, decía—ven ausilio, ven, por Dios—si, ven, que morre miña nai de frío e de miseria—y-aquel «ven, ven,» soave polo espacio, faguendo daño de tan dorido.

Os cazadores baixaban; corrindo sorteando o peligro e arrodeando pra salvar o precipicio, e sin mais voluntá que a de aquel violín que tocaba, cal si o mesmo xéneo da múseca manexase o arco.

Pouco, pouquiño faltaba pra chegar, cando o violín se parou de súpeto, e oubiron un últemo berro, berro doente cal o de un curazón que se rompese.....

Cando chegaron, a muller estaba morta; y-él, o fillo, o múseco inspirado, cobríaa co seu corpo, e con ollos de estravío, miraba pra aqueles lobos que se achegaban ô cheiro

da carne, e batía no aire cô violín pra escorrentalos.....

III

Hoxe, no manicomio, pódese ver un rapaciño de intelixentes ollos, que lle da a manía por tocar o violín, con tal inspiración, que a xente chámalle—o violín encantado—e dí o infeliz, si lle preguntan por qué toca, que a nai o escoita dende o ceo.....

A RIADA

(A MIÑA AMIGA FILOMENA DATO MURUAIS)

I

POLO campo do Codesal esbara o Barbaña, marmurando entre as guixas, resecado por aquel sol ardente, que, non topando arbres, se refrexa nas augas, tomando coloraciós distintas.

Polo campo endiante, as pezas de roupa estendida branquexan o chau; soilo os grandes panos do colo, de color roxo, somellan charcas de sangue vertidas riba o musgo.

As labandeiras, metidas no río á media perna, cun pano mollado pola cabeza, cantan ô son do batir da roupa.

Polos bardales, as bayas roxas da madreselva, as amoras, inda verdes, os froitos dos escaramúxos e das silvardas y-as grinaldas de cabrinfollo, danlle unha coloración vermella forte, que non parece senon que aquel fogo abrasador, que despide chispazos diamantiños nos arenaes, cobreu as paredes póndoas ô roxo.

Pero, ala embaixo, donde o Barbaña se xunta cô Manzanares, pola encañada de éste, vése meigo túnel de verdura que forman os ameneiros y-os froitales das hortas.

O río, de côr azur límpido, refresca os troncos rugosos; os remansos onde as espadanas abren seu câliz de ouro, os rincós cheos de somas prácidas de refrexos soñadores, de círcolos corretos.

Rayos de sol logran esbarar por entre as follas, e van ilumear as campanillas mouradas, os recortados fentos, ou os currunchos escuros donde buligan as troitas, y-as cantáredas buligan riba os xuncos y-as digitales.

N-arboreda troulean os paxarixos e rompen a monotonía do verdear das follas, as píntegas craras das froitas, inda húmedas polas chuvias do día antes.

Eiquí embaixo, donde os dous ríos se xuntan en estreita duna de area, dous rapaciños en

porrencho agrandaban unha focha, feita coas maus, e na cal rebulían os peixes collidos coa cocada.

—Non traigas fentos pra encambalos, que rompen todos—dixo un.

—¿E logo, quei traer?

—Unha xunca.

—Esbaran.

—Fáiselle un nudo.

—Toma—y-alargando as xuncas, puxéronse os dous á encambar os peixes, sin faguer caso do sol que se douraba ô esbarar polas desnudeces, acarminándose nos beizos e trazando brochazos de soma ó redor de eles.

II

D' outro lado do río, no comunal, unha rapaciña, de louros cabelos y ollos azúes como esas nécoras dos ricos, e, como elas, regordeta, cansa de esperar, e vendo que non lle faguían caso, espíuse, e como un xeliño escapado de un retabro, aproximouse ô río, coa intencion, de fixo, de pasar xunta eles.

Pero ¡ay! inda ben non sentíu o friaxe da auga, enguruñou as perniñas e chimpouse fora.

Ademais, aqueles cágados que brincaban y-as rás que asomaban entre os limos, e todos aqueles bichocos que cornexaban pola auga, dábanlle medo.

Por fin, cansouse, e berrou:

—Xanito, mira, mira.....

—¡Ay, a Rosiña espida..... si te ve a nanai, pégache.....

—Pasaime xunta vos.....

—Pois ven, anda.....

—Cóbreme.....

—Non te cobre, non.

—Hay cobras.....

—Non muller, non hai.....

—Ay..... ay..... xa me chega â barriga.

—Vaya, trae a mau....—y-así, collida, non sin mil sustos y amarguras, ô ver chegarlle a auga polos sobacos, topouse a Rosiña côs dous rapaces, y-ali xuntos ô redor da fochanca, côs seus corpos desnudos e rousados, parecían follas de unha misma rosa.

—Mira, ves—decía o Xanciño, votándoa de persoa mayor; estos peixes largos, largos, que teñen un raya negra á cada lado do lombo, son peixes do Miño.....

—¿Y-estes gordiños que non teñen raya?....

—Eses, son do Barbaña..... ¿e ves estes tan

bonitiños, que brilan como *prata de mico?* estes son bogas.....

—Vámosllos enseñar â naiciña..... trai, que eu os levo—dixo a Rosiña, collendo fachendosa o cambo.

—Vamos, sí—y-os tres, collidos polos braciños, pasaron o río e correron cara â nai, que no ribazo estendía a roupa pra deloirar.

—Nanai..... nanai..... berraron, pero afogouse a voz; un ruido espantoso, seguido de berros e carreiras, fíxolles voltar a cabeza.

A duna donde estaban, desapareceu, as labandeiras fuxían asustadas, os arbres estremecíanse violentamente, os bardales derrumbábanse, e polo medio de aquela vexetación que cruxía, augas fangosas, revoltas, precipitadas, retorciánse, empuxábanse e medraban, cada vez mais, levantando montós de escuma, pero de escuma emporcada, sucia, sanguinolenta cô barro roxo, escuma de regato si como a de can doente.

Os cañaverales desaparecían, cobríanse as ribeiras, abatíanse os arbres, y-as lavandeiras choraban desesperadas, ô ver a roupiña arrastrada polo río, sin acordarse que tamén estiveron espostas á ser levadas elas.

A tía Rosa, a nai dos rapaciños, quedouse parva, era a ruina; toda a roupa de xente rica, que

tendría que pagar, y-aloucada, acudíulle â chola unha brasfemia; levantou os ollos cara ô ceo..... y-ô atoparse côs tres meniños, que a miraban côs ollos fermosos cheos de espanto, e que parecían tres anxeliños serenando a tempestad, lembrouse de Dios, de Dios cremente, que llos salvou, e caíu de xinollos, cheo o seu peito de tan profundo reconocemento, que, como nai que era, non topou cousa mellor que honrar â nai de aquel Dios misericordioso, e con todo o curazón balbuceou—Dios te Salve, María.....

«O DEMO CON UNIFORME»

A MEU AMIGO RAMÓN PARADA JUSTEL

-AQUELA casiña de pranta baixa, vivían as Tramposas, tres hirmâs, bonitas como un Sol, e das cales as malas língoas decían de si por eiquí, e si por alá, e que si entraba Xan e saía Pedro, y-enfin, cada un vive como pode, e Dios con todos.

Elas vivían alegres como unhas castañolas, bebían ben e comían mellor, y-anque non se lles coñocía mais rentas que ó que seu corpo ganaba, vamos ô decir, cô que traballaban, non debían nada á naide e pasaban a vida felices e contentas.

Pero como non hay dicha compreta, e todos teñen unha hora de mal camiño, elas estaban apenadas e desgustadas coa vecindâ, e, sobre todo, côs veciños de unha casa que na calle de San Cosme lle chaman a das Cuatro Naciós, e cuyas ventás traseiras daban riba o tellado das Tramposas.

Â cal casa veulle o nome mellor que forca en pescozo de curial, porque en ela viven páxaros de conta de todos los países, senon do mundo, de pouco menos.

Baste con decir que a casa consta de dous centos ou mais cuartuchos, donde se amontoan todal-as mal casadas, celestinas e pombas de baixo vôo, amén de canto falso tullido, cego de mentiras e largos de uñas, que campan polo seu respecto n-esta cibdá das burgas, donde se dan os graxos como froita do país e donde as autoridades veñen á ser así como a carabina de Ambrosio ou a espada de Bernaldo, enmangada n-un pau y-atada con fío de foguetes, como decía un catedrático que eu tuven.

En fin, que a tal casa, era (y-é) unha especie de corte dos milagros en forma de casa de vecindá, polo cal non é estrano que as Tramposas se queixasen, por moitos motivos que é mellor calalos.

E como non vamos agora á describir os casos e cousas que pasan na tal casa, diremos soilo que aló no segundo piso, n-un coarto que ten unha ventá riba o tellado das Tramposas, vivía unha xamona verde, casada cun home moy bruto, o cal non impedía que ela falase con quen lle daba a gana, e recibise visitas de caballeros; por supuesto, que non era por naida malo, senon por têr un rato de conversa, que pra eso deu Dios a língoa, soilo que como o marido era tan bruto, había que valerse dil, esto, al menos, era ó que ela decía, que eu, non quito nin poño rey.

E deuse o caso que unha noite, estaba, supoñemos que en conversa, cô abanderado do reximento, home feo e negro como un chamizo, e que ademais, era tan cerrado no falar, que cando se incomodaba non se lle entendía outra cousa que: Fu.... fu..... fu.....

E resultou que estando na conversa, ou no que fose, chegou o bruto do marido, borracho como unha cuba, e berrando como un condenado ô ver que lle non abrían a porta.

O abandeirado, que como militar español, era valente, mandou abrir a porta, pero ante os choros da muller, acordouse que, tamén como español, estaba obrigado á ser galante, e por

mais que il non faguía cousa que outros non teñan feita, lembrouse que n-unha mala hora cai a casa, e que a honra de unha muller e como un espello, y-anque o espello que tiña diante xa perdera o azougue, non quixo que por causa dil andivese na boca da xente, e consintíu no quela pedía.

Ó cal non era outra cousa que se descolgara pola ventana, e como a noite era pecha e sin lua, xuroulle ela que non había mais que unha vara de alto pro tellado, e que de alí saltaba a un patio, por mais que a treidora ben sabía que había mais de un piso de altura.

Y-entanto o bon do abandeirado parecía unha bandeira pindurada no aire, esperando á ver si o home se acostaba coa borracheira e podía vir pola porta, vamos nos â casa das Tramposas, á ver en que pasan o tempo na-quela noite escura e sin lua.

II

Non perdían o tempo, non; veira do lume estaban as tres cunha gran sartén faguendo filloas de sangue, y-escoitan medio riseiras ô Pedriño o sacristán, que, con voz de rá constipada y además mariqueiros, andaba de eiquí pra alí

feito un fervellasberzas e falando mais que un saca moas.

—Xúrovolo—decía—que os designios de noso Señor—sacaba o sombreiro—non os pode coñocer alma ningunha de este mundo; y-evos tan certo ó que vos conto, como que temos que morrer..... ay, amiguiños del Señor, naide sabe donde tén a sua, y-así Dios nos colla confesados—volta a sacar o sombreiro—pois, sí, todal-as noites se sinten aquelas voces agoniantes que non deixan dormir ôs vcciños d-aquela parte.

—Va, va, eu vin que nin hay demos nin pantasmas—dixo unha das Tramposas—e que ó que é, o criado da marquesa, que pra escorrentar os rapaces que lle iban âs uvas, fixo unha zambomba co unha ola.....

—Non faga caso de ditos..... a xente perdeu a relixión e dí ó que lle parés.....

—¿E logo, tí que pensas que son esas voces que se ouben?

—¿Que han ser, filliños? ¿qué han ser senon o demo que anda solto por causa de nosos pecados?.....

—E quen o víu.....

—Ver, ver, ¿acaso esas cousas fai falta velas?..... pero, así e todo, preguntarllo â Sra. Pau-

la, xa sabedes, aquela velliña que vive na choupana que ten unha nogueira moi grande â porta..... pois ben, esa, así que oubíu as voces.... ergueuse da cama, e, sin vestirse, saíu cun rosario na mau polos carreiros aqueles, e cando iba decindo—alma del otro mundo, dime lo que quieres—oubíu unhas risas e pegáronlle unhos azoutes rabechosos.

—Boeno, boeno—dixeron as Tramposas, algo asustadas, esas son caroucas.....

—Non digades eso, que Dios vos pode castigar, y exempros temos nos libros sagrados, como aquel que se lle aparecía o demo âs monxas de Mula, baixo a forma dun caballero moy goapo, e..... pero non tivo tempo de acabar.

Soou no tellado un golpe grandísimo; cairon as tellas riba a sartén, y en tanto as Tramposas berraban cheas de medo, y-o sancristán se chimpaba de cabeza dentro da maseira, no medio do lume, entre fume e polvo, emporcado no hollín da chimenea, caía una cousa en forma de home, xurando como un condenado.....

—O demo, o demo, berraban as Tramposas; o demo, marmuraba o bon do sacristán, tembrando porque lle quedaba medio corpo fora y-acordándose de cantas sisas fixo no cepillo

das Ánimas, e cantos cabuchos sisou, en tanto qu' o tal demo se erguía e fuxía pola porta, sin que se oubise que—fu—fu—fu—como si tivese o rabo de xofre.

E cando hoxe se lle pregunta âs Tramposas o caso de aquela noite, din que ó que mais lles pasmou, foi ver o demo de uniforme, que, se non fora porque coas cousas do Señor non se xoga, houberan xurado que era o mesmo abandeirado do reximento, que lles chovía do ceo.

O CRISTO DA COLADA

(A MEU AMIGO D. JACOBO DURÁN LORIGA)

I

ALÁ atrás quedaron os montes do Incio; as estreitas encañadas, no fondo das cales esbara o río en leito pizarroso, rodeado de pricipicios donde as edras adiquiren proporciós xigantescas y-os castaños medran entre as rendixelas, mecéndose no abismo.

Quedaban as ladeiras, moradas polas uces, donde de vez en cando se vía pasar un cazador y-alá do fondo, do pobiño de Ferrería, inda se

oubía rumor confuso de unha muchedumbre que se amontoa en reducido espacio.

Oubíanse as discordantes notas do violín y-o bombo, os cantos das patrullas, y-alá polos ribazos crarexaban os traxes das señoritas que faguían escursiós pola montana a busca de unha perspectiva, de un paisaxe, e cando non, por pasear y-esquecer a triste impresión que causa o ver que eiquí, en Galicia, desatenden os intereses, e conténtanse con esplotar ô próximo.

Y-o coche seguía pola carretera, tan chea de voltas, que parecen unha cobra enroscada ô redor da serra, y-atrás quedou o Hospital con suas artísticas ruinas, y-atrás quedaron lameiros verdoentos, curunchos de soma, robredas misteriosas, e pobiños perdidos nos repriegues, ou ocultos nas arboledas.

Chegamos â Cruz, y-alí deixamos o coche pra coller os cabalos que nos habían de conducir á Romaríz, término do noso viaxe.

II

A víspera, Martelo Pauman y-eu, recibimos unha carta na que, pouco mais ou menos, se nos decía:—«Espéroos á ustedes, non soilo pra

têr o gusto de que veñan us días á esta sua casa, senon pra que vexan ó célebre «Cristo da Colada,» que meu sogro posée na capilla de esta casa, etc., etc.,»—e firmaba a carta o simpático capitán Durán Loriga.

Escusado é decir con canto gusto acolleríamos unha proposición que nos proporcionaba, amén de ver o celébre Cristo, e contemprar o interior da provincia de Lugo, pasar ô lado da familia que ten sona de ser a mais hospitalaria e de agradabre trato que se pode atopar.

E inda as once non serían, cando, acompañados de unha graciosa fada que por filla ten Martelo, e da miña media naranxa, baixamos as empinadas lomas que rodean a casa señorial de Romaríz.

O camiño, sombreado por rumorosos carballos, interrumpido á veces por craras fonteliñas que formaban ô rebasar tremantes prados donde as mentas y-as xuncas bulixaban perfumando a campesina bris, naida nos detiña, ansiosos de chegar â casa que, alá no fondo, rodeada de estensas praderías e destacándose no fondo escuro de un piñeral, nos mostraba o término do camiño.

De súpeto, ô despellar de un outeiro, víronos desde a casa, y-un fato de panos brancos se axi-

taban no balcón, como bandeiras de paz que dan a benvida ô huésped.

As campaas da capilla tocaron â misa, pois xa estaban alí os esperados, y-atraguidos por aqueles saudos cariñosos y-aquela voz melancónica da campaiña, salvamos á escape a distancia, pasamos por baixo xigantescos froitales que se incrinan riba o camiño, e caimos nos brazos cariñosos da cariñosa familia, en tanto nos cercaban un fato de anxeliños con grandes ollos negros, nenos fermosos nos cales non sabe un que adimirar mais, si a fermosura ou a intelixencia.

III

Despois da réxia comida con que nos obsequiaran, cansos de correr deiquí pra alí, de contemplar os magníficos paisaxes, de adimirar as valiosas antigüedades que adornan a casa, salín á conversar sobre o Cristo da Colada, que, dentro de nnha vitrina, na capilla é adorado constantemente por unha multitud que ven de todas partes.

Eu tiña oubido y hasta leído a tradición que supon que en Monforte, un día que pasaban os frades pola calle, oubiron unhos berros agu-

niantes, tristísimos, é tratando de enterarse, toparon á unha vella faguendo a colada, dentro da cal metera un cristo, que era quen daba as queixas, e que por mais e mais que ó calcaban, frotaba sempre riba da roupa.

Oubira contar tamén, coa añadición de que pola calle embaixo saía un regueiro de sangue, y hasta sabía o modo como o tal cristo veu á parar âs maus do señor Membiela, modo que anque non ten nada de milagroso, proba unha vez mais a honradez de este señor. O cal non foi, senon que, estando de Xuez en Monforte, presentóusell' un home c' unha demanda contra o pai. Y-o señor Membiela, que antes que Xuez, era cristiano, e caballero, e amante tenrísimo da familia, con toda a elocuencia que topou, fixoo desistir da tal demanda, pois é criminal todo canto non sea respetar ôs pais.

E pra acabar de unha vez, este home, agradecido, cando comprendeu o mal paso que iba á dar, regaloulle o Cristo que él tiña, por circunstancias que non son do caso.

Pois ben; falando, falando, chegou a vez de contar os moitos milagros que tiña feitos, e, como no carís de algunhos se refrexaxen certas sonrisas de dúbida, ergueuse o señor Membiela, e, con verdadeira fe, que adiquiría encanto es-

trano, por ser n-unha persona de reconocido talento, dixo:—Non queren creelo, pois ben, entre outros moitos, vou contar un, pasado este mesmo ano, e que poden atestiguar todol-os veciños da aldea.—

IV

—Estaban os froitos pra ser collidos; os pobres xa vían os traballos de todo o ano á punto de ser recompensados, cando unha noite desencadenouse unha de esas terribres tempestades que se forman n-estas montanas.

Bruaba o vento, incendiábase o ceo côs lóstregos, abouxaban os tronos, y-unha nube de granizo, groso como pedras, batía nas vidreiras y ameñazaba rompelo todo.

De súpeto, baixo o balcón, sentín berros, ayes, esclamaciós, y-ô enterarme do que era, soupen que eran os pobres veciños, que supricaban lles deixase rezar ô Cristo da Colada pra que non os arruinase.

Foi unha inspiración do momento; mandeinos rubir á todos, puxéronse de rodillas, collín o Cristo, abrín a ventâ e presenteino â tempestá.

Eran tales os lóstregos, que nos cegaban, e

tan imponente a noite, que eu estaba impresionado; pois ben, como si os elementos respetasen ô milagroso Cristo, fuxiron as negras nubes, parou o vento, cesou o granizo, apagáronse os lóstregos, e crara, esprendente, luminosa quedou a noite, e pásmese, nin unha espiga rota, nin unha folla caída, nin unha herba tronzada apareceu ô outro día.....

Calara; estrana impresión nos dominaba á todos, y-eu, na imaxinación, presentábame aquel coadro: unha muchedumbre de xinollos, y-en frente da tempestá un pobre vello opóndolle unha fe, mais grande que ela.

Y-ô ver a sinceridá con que ó decía, y-as miradas de respetuosa gratitud que lle botaba ô Cristo, non poiden por menos que marmurar emocionado:—¡Dichosos os que créen!.....—

V

Aló, ô irnos, antes de desaparecer da nosa vista a casa señorial de Romaríz, voltamos a vista.

Medio perdidos nos refrexos rousados de un sol poñente, víanse os meniños batuxando os panos en señal de despedida, y-unha pena grandísima nos dominou ô pensar que, cicais

si algunha vez volvemos, eles xa non serán nenos e nos seremos vellos.

Despois, ô pensar nos donos, non poidemos por menos que marmurar: eiquí na tranquilidá de estas meigas montanas, rodeado de netos tan fermosos e encheito o peito c' unha fe tan grande ¿quén lle ten medo â vellez?

E dando o ultemo adiós, pedimos con fervor que nos depare outro igual ô milagroso «Cristo da Colada.»

¡O PRÓXIMO!

(A MEU AMIGO EVARISTO MARTELO PAUMAN)

Non tivo mais remedio; aqueles poucos cartos que o pai sacara, fíxoos o prestamista medrar de tal xeito, que unido esto âs malas cosechas, ôs moitos trabucos, âs rendas e foros, e mil demos que consomen ô labrador gallego, houbo que vender os bés e quedar por portas.

O pai morreu coa pena, él tivo que abandonar os estudios que comenzara aquel ano, e tratar de arrenxarse de algún modo pra mantêr â velliña da nai y-ôs hirmanciños.

E como n-aldea non había, y-a época da sei-

tura en Castilla era chegada, alugouse c' unha cuadrilla que marchaba, y-alá foi él, co allo de faguer us cantos pesos, pra lle pagar ô cura o enterro do pai, polo cal sempre ó estaba avergonzando.

Por outro lado, deseaba sair da aldea; non parecía senon que o ser pobre é unha desonra, pois á eles, â familia, antes tan respetada e querida, tratábana agora con non desimulado desprecio.

Y-entanto aregraba ó fardico pro viaxe, soñaba il co aquela Castilla de que tanto oubira falar, aquela Castilla que presume de hidalga e generosa, acordábase do que lle oubira contar tantas veces ô pai, de que alá no 68, cando us anos de fame fixeron emigrar pobos enteiros das terras castellanas, naide lles prestou auxilio en España, nin Gobernos, nin particulares, y en manadas, famentos, esfarrapados, casi agoniantes, chegaron á Galicia, que os acolleu como nai garimosa, que lles deu pan pra matar a fame, que lles cobríu as desnudeces coa misma roupa dos seus fillos, en fin, que lle abríu os brazos con tan amorosa fraternidá, que houbo que faguelos voltar â forza á pobrar seus pobos abandonados.

Y-él recordaba esto con secreta alegría no

seu curazón de rapaz sinxelo, creía que os castelaos gardaban no peito o agradecimento, e que tratarían os gallegos como hirmaus.

Ademais ¿por qué non? eles non iban pedir naida, iban traballar, traballo duro e mal recompesado ¿por qué, pois, non os habían de tratar ben?

E pensando esto, trataba de desimular a penosa impresion que lle causaba o ver que no tren os separaban da demais xente, cal si fosen animales dañinos, que os amontoaban cal mercancías, que os empregados das estaciós os empuxaban y-os golpeaban cal á cas, que á veces, nin os querían deixar baixar dos vagós á faguer as necesidades, como os demais, y-asombrado, preguntábase si cicais os gallegos non son homes como os outros.

Dubidaba si cicais sería polos fardicos que levaban, e víanse entrar nos outros coches todos aqueles labradores de terra de Campos, con grandes sacos, con longas capas, e que en vez de ser finos e considerados como o labrador gallego, son groseros, impertinentes, orgullosos, mal falados, á pesar do cal, nin os separan nin os aldraxan.

Sentía incomprensibre estraneza ó ver como un viaxe que dura unhas cantas horas, llas fan

á eles durar días e días, detidos en calquer estación polo capricho de calquer xefecillo.

E despois a estranía subía de punto; en vez da xenerosa hospitalidá, o desprecio mais ultraxante; unha comida que inda ôs porcos, unha pouca palla pra dormir, un traballo mortal, e, por pago, homes e mulleres, rapaces e vellos, á todas horas, en todos sitios, en todas ocasiós seguíndoos, mortificándoos con burlas, con insultos, con porcalladas propias de un pobo da Mourería.

Y-ôs seus oubidos chegaba, como á unha coadrilla lle deron á comer un porco que mordeu un can doente (histórico), como á outra non se lle pagou ó axustado, y-ô irse queixar ô Alcalde, mandounos prender por desacato, y-ademais de non cobrar, tiveron que dar cartos pra que os soltasen; como no pobo tal, asesinaron unhos cantos gallegos, y-a xusticia non poido faguer naida, porque todol-os veciños se convirtiron en testigos falsos; y-á cada paso que avantaba na terra castellana era un espiña que se lle cravaba no curazón.

Y-alá pola noite, mentras seus compañeiros dormían ô campo raso, fatigados polo traballo de aquel día ardente, que faguía caer os paxaros mortos e desprenderse a pel das costas, so-

ñaba coa sua patria, vía diante de sí a casiña sombrizada polas cerdeiras, os prados frescachós, os regatos paroleiros, recordaban as festas do lugar, os cantos dos fiadeiros, as escascas do millo y-os folions das romaxes.

Recordaba aqueles tempos de neno, das idas â escola, das cocadas no río, da caza dos grilos, de todol-os xogos, en fin, da risoña enfancia.

Y-acordábase da nai, de aquela naiciña que estaría de fixo pensando n-il, da aquela nai honrada que lle decía á todas horas:—Ama á Dios y-ô teu próximo—y-ô recordar o dito e ver o trato indigno que lle daban, os insultos que recibía, os aldraxos de que era ouxeto, os martirios, moraes e materiaes, que lle faguían sofrir, da alá do fondo da alma surxíu á dúbida dolorosa, e con toda a sencillez do seu curazón honrado, preguntoume si cicais os caselaos eran seu próximo; e como si a Natureza, cansa de sufrir, se repuxese, ergueuse violento, e con cólera nunca sentida, marmurou: —¿Ser próximo do castelao?..... non, non..... antes do demo.

A VERDÁ DA HISTORIA

(A MEU AMIGO CASTRO PAZOS)

I

VIÑAMOS no tren de Villagarcía á Santiago.

Veira da ventanilla arroubábame contemprando os fermosos paisaxes que se vían desde o tren, que n-aquel momento cruzaba frente âs ruinas das torres do Este, que se refrexaban no puro azul da ría, cando unha carcaxada espontánea, á boca chea, de meus compañeiros de viaxe, me fixo voltar a cabeza

pro interior, y-ô enterarme do caso, tiven que faguer coro como os demais.

O caso non era pra menos; unha *miss,* alta, tesa, como si tragase un morenillo, e cun corpo tan alisado que dubidábase ô vela si traía a cabeza do revés, decía, toda indignada e temblándolle a naríz cô pudor, que—en Galisia ser molto inmorales por andar las mujeeres desnudas por los prados, dando mochos saltitos, mochos.....—E como lle manifestásemos nosa estrañeza, porque nunca oubíramos nin víramos tal cousa, asegurounos que ó vira ela, y-así ó remitira ôs periodicos de que era corresponsal, e como proba do seu dito, citou o sitio, que era, según ela, nos prados de Ponte Pedriña.

E inda ben non nombrou o sitio, cando eu, que estaba enterado da verdá do caso, casi sin poder acoubar a risa, pregunteille:—¿Pero, señora, V. non tratou de enterarse das causas que poideron motivar aquelo?.....

—¡Oh!.... ¡eh!.... yo ser una señora e no mirar esa indesencia..... como las corridas de toros.....—Y-en tanto nos deixaba parvos cô inesperado da resposta, colleu unha Bibria e púxose á leer como protesta das nosas risas.

E como eu manifestara saber o caso, em-

peñáronse en que ó contase, mentras a pudorosa *miss* se entregaba â lectura, engurrando de vez en cando a frente, non sei si polas nosas risas, si por atopar algo na lectura un pouco mais peliagudo que a vista de aquelas mulleres que daban, según ela, «mochos saltitos.... mochos....

II

Adourabres modistillas, mal sabedes que por causa vosa andan os periódicos da púdica Albión, dando, como artículo de fe, que as mulleres gallegas andan polos prados como os saltamontes.

Pero, deixémonos de lamentaciós, e vamos ô caso.

Cuyo caso non foi outro, que n-unha de aquelas tardes de Agosto, época en que Santiago parece un aldeón, as veciñas forman tertulia ô aire libre y-a herba nace nas calles, us cantos estudiantes internos do Hospital, que son os únecos que non marchan, iban polos agros de Ponte-seca, cando, aló embaixo, por entre os ameneiros que sombrean o Sar, descubriron un fato das mais fermosas modistas que en Santiago fan as delicias de certa crás de estudiantes.

E cobizosos de saber ó que á tales horas y-en tal sitio iban faguer, os tales rapaces agacháronse pra non ser vistos e puxéronse â espera.

Elas, en tanto, triscadoras, por têr un día de groma, cansas de correxar de eiquí pra alí, de coller frores, de pitiscar amoras, de bambearse das ramas baixas dos arbres, ollaron ô redor, e pouco coñocedoras dos peligros do campo, creéronse soilas, e dispuxéronse ô que non sei si era ouxeto do paseo ó inspiracion do momento, en presencia das augas craras e rumorosas que ensinaban un leito de area, e prometían agradabel fresco baixo a protección das arboledas.

Elo foi que, xuguetonas cal rapaciños ô sair da escola, deixaron ô descuberto seus encantos, e cal outras Venus, saídas, senon das escumas do mar, de outras escumas, metéronse confiadas e tranquilas no barullante Sar.

Quedáronse embobados os estudiantes co aquel imprevisto coadro, que non rezaba o programa, e cando se cansaron de vistas, maxinaron unha groma que servise de aviso pra que outras costureiras non pensasen que todo o campo é ourego.

E, meu dito, meu feito; dando un rodeo e arrastrándose entre os arbres y-as espadanas,

chegaron preto de elas, que, ô velos, quedaron parvas cô susto, e metéronse baixo a auga pra non ser vistas.

Pero como baixo da auga non podían respirar, tiveron que sacar a cabeza fora, y-alí era de ver as miradas rabechosas que votaban, en tanto eles, con toda calma, as apoupan y-as faguían reloucar de tal xeito que, á pesar de estar no río, de seguro que fervían.

Por fin, compadecidos do moito tempo que levaban dentro, trataron de marcharse, pero, como últema groma, colléronlles a roupa e puxéronlla no medio do prado, á respetabre distancia.

E como tiveron que ir por ela y-os rastroxos da herba segada lles cravaba os pes, ahí está porque a ingresa que acertou á pasar por alí, mandou decir que en Galicia andan as mulleres desnudas.....

—De todas maneiras, miente—interrumpíu a *miss*—ser molto inmoral, molto.....

—Y-eso é moral—interrumpín eu, que a vín estar leendo o pasaxe en que as fillas de Lot emborrachan ô pai.

—Esto..... esto—dixo sorprendida—en fin, españoles ser inmorales..... gustar corridas de toros, y mujeres dar mochos saltos..... mo-

chos..... e púdica, ruborosa, volveuse somir na interesante lectura que lle espricaba o modo de como tiveron descendencia as fillas de Lot.

A OUTRO CAN CON ESE HOSO

(A MEU TÍO D. RAMÓN FERREIRO VARELA)

I

PASIÑO á paso, ou como quen dí, pe tras pe, iba don Hermógenes camiño do ceo que, como dín os teólogos, é estreito e dificultoso, e moito mais pra quen n-este mundo terrenal foi maestro de escola, non solo polo débil y-estrancallado que está, se-non polas moitas veces que se enrabechan e votan pola boca sapos e culebras.

Y-entanto camiñaba cun saco ô lombo, no cal levaba os pecados y-obras boas que fixera,

úneco capital que sempre tivo, iba pensando nas tribulaciós que pasou eiquí embaixo, que non foron poucas, por obra e gracia do cacique e demais enemigos dos probes.

Non sei si levaba camisa, porque é moito luxo pra un maestro, e, á mayor abundamento, que morrera n-un hespital, nos cales hay tanta caridá, que enterran os que non teñen cartos en porrancho; pero, si a levaba, de seguro non lle chegaba ô corpo, ô lembrarse da vida que pasou n-este val de lágremas.

Acordábase das imposiciós, da sin vergoña dos gobernos que non lle pagaban, do desprecio das xentes que ollan ôs maestros como á cas doentes, e, riba todo, dos condanidos dos rapaces côs que tivo que pelexar trinta anos, suando por desbrabalos, y-en fin, tan amolado d' eles, que soilo ô pensalo, alegrábase de haber morto.

E ben fora porque estaba canso, ou por non perder a costume da espera, que adeprendera esperando as pagas, sentouse na couceira da porta do ceo, y-alí se quedou un anaco, vendo de acordarse do úneco discurso que fixo na vida pra lle adicar ô direutor de Istrución pública, e que pensaba espetarllo á San Pedro.

Alí estivo un bon anaco, rindo á gargoladas

ô ver como o santo porteiro lle batía á moitos coa porta nos fociños.

Alí, o alcalde, que non tiña entrada, polas moitas alcaldadas que fixo.

Alí, o crego, que cobraba de rédetos o cen por cen, e tiña sobriños sin têr hirmaus.

Alí, as mulleres que, por mintir e mintir, hastra finxen coa roupa ó que non teñen.

Hastra que, canso de estar sentado, chamou con moito modiño e presentouse San Pedro, entreabrindo a porta con recelía, por medo non se colase de ocultis algunha muller, que son as que, con premiso ou sin él, se meten en todas partes.

Mirou San Pedro o saco dos pecados, e como había bastantes, iba á mandalo ô Purgatorio, cando se fixou no títolo de maestro, polo cal caíu na conta de que o Purgatorio xa ó pasara n-este mundo, e mandouno entrar.

II

Caíu o probe maestro de xinollos, tolo co-alegría; soaron as arpas celestes, espallouse barrunto de cheiros celestiás, y-entr' os resprandores devinos, abríronse de par en par as portas do ceo pra recibir ô bien aventurado.

Pero cando San Pedro pensou que o maestro iba á entrar, quedou parvo ô velo escapar á toda presa, tapando os ouvidos e batuxando cô saco pra espantar os anxeliños que o rodeaban, rebuldando toleirós polos aires entre fianchos de luz e brétemas de coores.

Correu San Pedro detrás dil, colleuno polos faldrillís do rendigote, virouno de un suco y-enrabexado, díxolle:—¿cómo se entende; ábrenselle as portas do ceo, e fuxe?

—Perdón, señor, eu non son digno de entrar no ceo..... e quédome â porta.

—Pois quédese, enhoramala.....

Y-enfurruxado, meteuse pra dentro batendo as portas, en tanto que o maestro quedaba remusgando:

—O aire..... á outro can con ese hoso..... ¡Ceo con nenos!..... que llo conten á quen non fose maestro....

FOLLAS SECAS

(A MEU AMIGO D. MODESTO FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ)

I

SENTÍASE morrer o pobre vello; sentía sede, sede ardente que lle abrasaba as gorxas, e non tiña quen lle dese auga.

O lar sin lume, as paredes negras cô fume, as ventás pechas, e ilumeando todo tristemente a pouca luz que entraba polas rendixelas.

Do teito colgaban rastras de millo marelo, e por un burato da porta entraba feixuco de rayos solares, que iban á esborranchar no chau trazos de luz, e marcaba o camiño de puntos beiladores.

¡Morría o vello e non tiña naide á sua veira!

Una racha de vento abríu a mal pechada porta, y-enton esprosión de luz, de coores, de ruidos veu á alegrar a lobreguez da choupana.

O vello sentía que a morte se detiña, e, topando forzas pra apoyarse en riba dos cotovelos, contempraba o paisaxe recortado pola porta.

Era a vendima, a meiga faena do Ribeiro.

A vendima, nai da alegría, prometedora da abundancia, festa da alegría, abundosa de inefabeles meiguices.

O outono, a estación das brétemas e das chuvias n-outras terras, é a estación enfeitizada nas campías ourensanas, nas que ainda non se sinten os friaxes do inverno, e xa non abrasan os calores do vran.

Y-él, o vello, miraba embebido aquel anaco de venturanza que veía dende a cama.

II

Enfrente, as montanas, cubertas de pobiños ocultos entre soutos de castiñeiros, rodeados de pinares, campando enriba dos penedos.

Despois, en costa, as ladeiras donde agatuñaban as cepas, xa rubindo polos árboles enriba,

xa prendéndose nos roxos corredores, ou sombrizando os sobrados, xa bambeándose nos parrales que cobren os carreiros ou o limiar das portas, e mais abaixo, no val, donde os regos montañeses descansan nas claras fonteliñas, as veigas do millo, os terreos do liño, os bosques de froitales y-os tremadores lameiros rodeados de espadanas, refrescado de lameiros, cinguidos de ameneiros e abundosos de espallar de cheiros roubados âs mentas y-ôs cencibres, âs nabadans y-âs lobelias.

E sentíase morrer o pobre vello, e miraba ô sol, forte e brilante, que xá non queima, pero que baña todo con amorosa caricia, e veía as follas das vides que o Outono volvera roxas y amarelas, y-os racimos azuados e ambarinos, que somellaban bágoas do sol, prendidas no ramaxe, n-aquela despedida que o inverno obrigaba: e veía os bulidores regos fulxurar, e sentía sede, sede ardente que lle abrasaba as gorxas, e non tiña quen lle dese auga.

Sentía alá fora, cantos alegres dos mozos das lagaradas, aturuxos das vendimadoras, ronseo dos carros que carrexan os pilos de uvas, berros das pellizquelas, e veía polos carreiros os homes con culeiros, os rapaces rubidos âs pareces, armados con ladroas de cerdas, os mo-

zos ôs borcallós entre as cepas..... e, lembrándose do tempo da mocedá, dos tempos da infancia, veíase vello, cangado, inútil pra todo, e antoxábaselle que tamén íl era unha folliña seca como aquelas que os fríos outonizos faguían rodar polo chau, e que estaba de mais no medio de tanta vida, de tanta xuventú, de tanta alegría.

Cando voltaron os fillos do traballo, toparon ô vello morto..... pero as uvas esperaban no lagar, e seguíu a faena, e seguiron os cantos y os aturuxos, en tanto o vello, soilo, esquecido, acurrunchadiño, mirado como unha folla seca, parecía probar aquel dito brutalmente egoista, pero certo: de que en Galicia, cando non se pode traballar, fan ven os vellos en morrerse.

AVELAIÑAS

(A MEU AMIGO ROQUE PESQUEIRA CRESPO)

I

ENRIBA, os carballos y-os gruñeiros misturaban seu ramaxe faguendo toldo rumoroso â corredoira.

Eiquí y-alí, fianchos das silveiras con doas roxas, e ramallos das corregolas pinduraban tremantes, e mais embaixo, entre as crebaduras do sábrego, fentos e coucelos, lobelias e margaridas tapizaban as paredes hasta chegar â fonteliña, medio atuada entre escambrós e silvardas.

A ola no pousadeiro, un brazo ô redor d'ela y-o outro dándolle voltas ô mandilete, estaba a

Eufemia escoitando ô crego, con sonrisa tan fresca e carís tan agrexado, que de non têr os ollos encheitos de bágoas, creérase que estaba cô pensamento decindo a coñocida cántiga de:

O crego chamoume rosa,
y-eu pronto lle respondín,
de estas rosas, señor crego,
non llas hay no seu xardín.

II

Topáranse por casualidá, despois de doce anos que él estivera fora estudiando a carreira, y-ô acharse alí, na fonte do lugar, donde tantas veces batuxaran de nenos, sentiron ferverlle a chola côs recordos do pasado, e quedáronse embobados falando de cousas antigas, que, ô vir â recordancia, adiquirían inefabel meiguize. Veciños, pared por medio, gardaban xuntos o gando, e n-aquelas soedades da serra, n-aquelas saudosas melanconías das tardes invernizas en que xuntos se abrigaban da xuvia baixo o mesmo mantelo, quedara no peito, algo así como cariño de hirmau, que mais tarde cicais se trocaría.

Xuntos iban ôs grilos, y-âs fiadas, y-â torre da eirexa nos días da festa. Él guindaba as cerei-

xas da punta das poulas, pra que ela comese as mais maduras, e regaláballe as canivelas dos foguetes y-os grobos que caían no folión das romaxes; y-ela, arriscáralle unha camisa que daba xéneo, e côs aforros da primeira aluga, mercáralle un canibete; e cando entre os rapaces do pobo se andaba âs loitas, si él caía debaixo, ela axudábao á dal-a volta.

Cicais soilo faltaba unha ocasión pra coñocer que o amor xerminaba n-aqueles curazonciños de rapaces, cando o tío dil, por sacalo de peisano, levouno pra estudiar a carreira de crego.

Dempois de separados, foi cando coñoceron que un pra outro era todo, pero il, entre as arideces da carreira que seguía, porque era o úneco médeo de sair de probe, y-ela, entre os traballos y-as miserias, separados un do outro, si non esquecerse, votaron ô fondo da y-alma como se votan os recordos de unha persoa querida que xa morreu.

Pero, entón, ô toparse alí soilos, n-aquela corredoira que as frores enchían de perfumes, os paxaros, de armonías, as vorvoretas, de coores, y-o sol poñente, de rousados esmaimentos, sentiron brincar o curazón, y-os beizos soilo sabían marmuxar un ansioso ¿acórdaste?.....

III

Quedaron calados; ela tremante como aquela herba que randeaba a bris, y-él sereo, nubrado como aquel traxe que lle envolvía o corpo, cal interpóndose entre él y-o mundo.

Unha parexa de paxariños entrou barulleira e volou riba os tréboles dos cómaros, y-enton, ô erguer a vista e toparse as miradas, comprenderon que a vida de un estaba no outro.

Era preciso separarse, y-un adiós, tímido, dôroso, salíu dos beizos contraídos polo dolor.

Unha moza que segaba no lamedal veciño, cantaba con meiguíze aquelo de:

Eiquí tês meu curazón,
si me queres matar, podes,
mais como te teño dentro,
si me matas, tamén morres.....

e crendo ser débiles, apartáronse bruscamente, sentindo que levaban a morte no peito.....

Alá enriba, él voltou a cabeza e quedou mirando por últema vez aquela muller, que houbera feito a dicha da sua vida.

Aló no fondo da corredoira, destacábase sobre un ceo que o sol poñente tinguía de rousadez, cal un carabel xigante.

O vento axitaba o pano roxo do corpo y-as sayas amarelas, somellando alas, y-a ola na cabeza roxeando côs rayos do sol â maneira de antenas de ouro, dábanlle â moza a forma indecisa de unha xigantesca avelaiña que rubía pro ceo.

E sentindo que tamén na yalma revoaban as avelaiñas negras da dúbida, caíu de xinollos marmurando, en tanto veía fuxir a avelaiña dos seus amores, un desesperado—Santus..... Santus..... Santus.....

RAPAÑOTA DE XASMÍS

(A MIÑA PRIMA RAFAELA PLACER)

I

NDIVERA todo o día de porta en porta, pidindo unha limosniña.

Cansárase de oubir por toda contesta un—Diol-ampare—y-á forza de oubilo, sentíu así como sacreta esperanza de que aquel Dios, con que todos se escudaban pra ocultar a falta de caridá, viñera en seu ausilio.

Cô saquiño ô lombo, no cal chocoleaban algús anacos de pan, duro y adentado, única recolleita de aquel día, camiñaba pola carretera de cara ó seu pobo, donde, en troques da anti-

goa medianía, lle daban permiso pra dormir nun cortello, no curruncho que as vacas lle deixaban.

Solitaria a carretera, sin mais ourizonte que us montes pelados, onde as uces estendían seu mantelo mourado, sin mais cómaros que tarreos pizarrentos, donde non medraba un arbre nin se erguía unha chouza, pringosos os pizarrales da chuvia pasada, embulleirado o chau, frío o curisco, e cincento o ceo.

Aveciñábase a noite, y-a casa inda lonxe, as forzas poucas, a fame moita, e moita a friaxe.

Algunha que outra pega, cruzaba, revoando rastreira, y-as primeiras folepas da neve volvoroteábanlle nas faceiras.

¡E cómo recordaba aqueles tempos do pasado, cando se casara cô Estebo, rapaz garrido, e unhas maus que daban xéneo en tocante á labradío, y-o mozo que traguía mais cartos das seituras de Castela!

Despois, aqueles anos de enfermedá, outros mais sin cosechas, y-os primeiros cartos pedidos, que, sin saber como, medraron nas maus do prestamista hasta acabarlle côs bes.

E, por fin, aqueles homes sin entranas que lle meteron na cabeza ô seu homiño que emigrase âs Amérecas, de donde non volveu, e, por

remate, vella cangada, sin outros ausilios que ó que lle dese aquel Dios con qué a despedían das casas onde pedía esmola, cun contínuo—Diol-ampare.....

II

Cerrou a noite, y-a casa lonxe.

A neve caía, caía en brancas follas, que borraban o camiño, as pernas negábanse á andar, y-a serra, pelada, non ofrecía ausilio.

Axinollouse; comprendía que aquela parada era a morte, e desesperada, voltaba os ollos cara ô ceo, como preguntando si era aquel o ausilio que Dios da ôs probes.

Non, o Dios, o Dios misericordioso non podía permitilo, porque entón nin tería misericordia, nin sería xusto; pero a neve caía, caía, envolvéndoa cô manto que lle aterecía o corpo, como si en vida presenciase a posta do sudario.

Enguizada polo dôr, sentíu impulsos de protestar, y-á os seus beizos acudíu unha brasfemia, detida soilo polo afán de atopar a mais forte, a mais aldraxante pra aquel Dios que a abandoaba, pero seu curazón honrado, sua fe de creente, sua condición de cristiana despertou

no fundo da y-alma todal-as creencias, todal-as fés, todal-as resignaciós, y en vez da morte, forxoulle o delirio da agonía, que Dios a chamaba pra xunto á sí, que, compadecido da sua vida, levábâ pro ceo, que aquela luz esmaída da lua, que parpadexaba entre o nimbo que as brétemas irisaban, era a porta do ceo, e morreu risoña, creendo que desde alí os anxeliños alfombraban o camiño do ceo, votando xasmís â rapañota.....

(OS DOUS FOLIÔS)

A MEUS QUERIDOS COMPAÑEIROS OS REDAUTORES DE «EL DERECHO»

I

ROCÁRASE o Norte sucio en Nordeste, e detívose a chuvia que en todo o día ameñazara aguar o folión.

Deron as nove, y-ô soar a primeira badalada do reló da Catedral, surxíu no espazo, cal longa cobra de fogo, o rastrexo lumioso da primeira bomba, que, ô estoupar, servíu así como de pregón anunciador do escomenzar da festa.

Y-a gran praza, a praza sin rival, formada polo Gran Hospital, o Colexio de Rajoy y-o

de Fonseca y-a Catedral, ou sea pola Caridad, a Xusticia, a Ciencia y-a Relixión, ilumiouse cô lostregar dos foguetes.

Pola rua de Fonseca y-a do Franco, empuxábase, estroupeleando, oleada de xente que cuase non podía moverse na angosta entrada.

Polo arco do Arzobispo, parecía que se desbordaba ô baixar a empinada costa, refluindo, cal fan os ríos nas confluencias, ô toparse coa que desemboca pola rua de San Francisco.

E polas Hortas y-o Inferniño, das grandes barriadas rubían enxames de campesinos, soando os pandeiros, estralando as castañolas, entoando alalás y-aturuxando como tolos.

Eiquí y-alí, farolas con ramaxe de bombiñas de porcelana branca, ilumeaban escasamente algús anacos da gran praza, faguendo resaltar mais as lobregueces dos rincós escuros, e das lexanías, donde a soma se condensaba en xirós negros, medrorentos, esborroados.

Os salós do Concexo, côs ventanales abertos, deixaban ver os divás de terciopelo roxo, as arañas de vidro que se irisaban ô refrexo das velas, e riba cuya alfombra buligaban as señoras da cibdá, vestidas de craro.

Algunhas, preparadas pro baile de aquela noite, locían o escote atuado de froles, e por todas

partes, nas balconadas, nos divás, víase un enxame de rousadez de carne, de fulgurar de xoyas, de vermellear de froles prendidas nos seos, oscilando nos chapeos, encravados nos cabelos e faguendo broche na roda da cintura.

Abaixo, ôs pes das farolas, donde a luz era mais crara, percibíanse grupos de pelengrinos, con escravinas de hule, cheas de conchas de vieiras.

Algús, con hábetos de Nazareno, traían pindurando unha cruz de Caravaca, que as mulleres bicaban con veneración.

N-outros grupos, soaba unha zanfona, ou un cego cantaba copras de crímes inverosímiles, ou os mozos d' unha mesma parroquia batían o pandeiro e bailaban, ou soaban os violís destemprados de algún cego, ou arremuinábanse un fato de señoritas da aldea, ou unha presa de mozas collidas pola mau, temerosas de perderse.

Distinguíanse os peisanos do Ulla, locindo, as mozas, os cortos refaixos, os bergantiñáns coas cirigolas brancas y-o chaleque marelo, os da Barcala côs calzós pardos, y-as rumbosas mulleres da Mahía, coas muradanas cheas de abalorios, y-os ricos pañolós de Manila, y-os mantelos de terciopelo que encadraban ôs carís, de cuyas orellas pinduraban longos aretes.

Alá, por baixo a balconada dos calóndrigos, brilaban os faroiños das rosquilleiras, y-estendíanse as filas de mesas cheas de risolio y-auga con azucarillo.

As bombas estoupaban, os fogos de bengalas parescían vorvoretas de colores, as músecas sucedíanse unhas á outras, y-âs músecas seguían as gaitas, e coas gaitas mezcrábanse as zanfonas, y-ôs violís, os pianos de manubrio, y-os berros de—Auga y limón—y-os cantares dos cegos, y-o dalle-dalle do pandeiro, y-o riscar das panderetas, y-o tintilintin dos ferros, y-o confuso rum-rum de aquela multitud medio perdida na soma, difulminada apenas coas páledas craridades, e poı riba da cal zumbaban molestonas, axordantes como ecos de unha pesadilla, as campâs da Catedral que chamaban a xente entre o estoupar das bombas y-o lostregar dos foguetes.

II

Na sala de Santa Rosa, â mau direita, preto da balconada que corre pola fachada do gran Hospital, está na cama, enferma, moribunda, a Sabela.

Deitada costa arriba, côs ollos fixos no teito,

a respiración fatigosa, sentía que a morte chegaba, que o frio da focha íballe xiando os pes e rubindo pouco á pouco.

Quería rezar, pero o delor non a deixaba, as angustias dos fillos horfos, barríanlle o pensamento, e, ô recordalos, nubrábanselle os ollos con bágoas, y-a realidá do presente estremecíaa de terror.

Víase soila, lexos das persoas amadas, da terra onde foi nada, e sabía que ô morrer, non tendría naide â sua veira pra chorar por ela.

Recordaba a sua casiña aló nas terras ourensás, no pobo de Santa Mariña, e dibuxábaa na mente como si a estivese vendo.

A porta, sombrizada pola parra, formada por unha cepa soila prantada por seus abôs, e tan grosa como un home, baixo da cal se adormentaban nas noites de vran, y-a cuya soma choutaban as creanciñas, mentras ela na couceira, pelaba as mariñas pro xantar.

Despois, en frente, as casas do pobo, todas cimentadas riba os penedos, pra aproveitar o terreo pra os froitos, e entre as rendixelas con terra carreada, agatuñaban as cepas, verdexaban as berzas, ou movíase ondulante o centeo, únecos froitos de aquel país, tan pobre, que todos vivían dos xornales.

Pero, pola noite, ô tornar os homes, soaban polas congostras os cantares; as mozas das alugas tocaban os pandeiros, e, de un punto á outro, alegrábase o pobo, deserto polo día, pois solo quedaban os vellos cangados ou as mulleres con moitos fillos.

Y-ela, ela, que fora a moza mais fermosa, a que tivo mais parrafeos â porta, lembrábase do seu mozo, do mozo mais fantaseoso que campaba nas romaxes, cô cal se casara e cô cal vivira feliz durante us anos.

Xa tiñan cinco fillos, cinco carrabouxos que cabían baixo un cesto, y-os dous, home e muller, traballando como negros, aforrando hasta o últemo ichavo, desempeñaron os bés alcanzados pra lle pagar ô crego y-ô médico durante a enfermedá do pai, e comenzaban á faguer algús aforros.

Despois, o martirio lento, croel, cuyo desenlace se aprouximaba.

Sin saber de qué, enfermou: o médico do pobo recetoulle boticas caras, y-os aforros acabáronse, e pediuse prestado, y-os rédetos y-o capital votáronse enriba e vendéronse os bés.

Y-a enfermedá seguía, e non houbo mais remedio que acudir ô hospital.

Pero alí non podían operala, y había que ir á Santiago.

E comenzou a vida horribre de aquel que sinte escapárselle a vida, y-en vez de ausilio, atopouse con indiferencias e criminaes formulismos.

Pra ir á Santiago, tiña que dispoñelo a Diputación, pero os Diputados, que están prestos cando se trata de axenciar votos, pra prometer montes e moreas, recuan pra cumprir côs seus deberes.

Y había que buscar amigos, que infruísen, pero os tales amigos costaban os cartos, y-os días pasábanse nos claustros da Diputación, perdendo de ganar, y-o médico non quería informar, por mor de que os médicos de Santiago non se risen, y-en tanto, a enfermedá progresaba y-a miseria era mais grande.

Por fin, despois de us meses, poido marchar, soila, porque non había cartos pra que o marido a acompañase, e dispedíuse dos fillos e de todo canto hasta entonces constituira a sua vida.

E por úneco consolo, topouse con que, despois d' unha operación, lle dixeron que era tarde, que debía vir moito antes, esto é, cando ela ó pretendera.

Y-ô pensar que deixaba abandonados os filliños, cavilaba si Dios non faría responsable da sua morte á aquel médico y-aqueles Diputados que tiveron a culpa.

Y-en vez de aquel ceo alto, de aquel sol ardente, de aquel buligar de frores, da sua terra, néboas promizas, aire empapado de chuvia, vexetacion sin brilo e sin color, como os alciprestes de un cimiterio.

Despois, aquela caridá que costa a perda do pudor, aquela cama do hospital, pola cal ai que deixar profanar ante unha turba de mozotes, os sacretos mais queridos d' un corpo de muller, e verse desnuda, servindo de modelo, deixando apalpar por todos aqueles descoñocidos que gargulan risotadas, sin respetos ô delor y-â miseria.

E mais tarde, aquel corpo, ir ô anfiteatro, ser posto en pedazos, servir pra que us cantos nenos ceiben a curiosidá en ver ó que o nacente vicio lle fai desear, e ir as partículas do seu corpo e da sua sangue á xuntarse na cañería das inmundicias.

Todo esto que se contaban us enfermos á outros, víñalle â recordancia na hora suprema, e trataba de ocultar a rábea, soloucando baixo as almohadas e sentindo con terror que nacía algo

dentro da alma que lle faguía dudar de ese Dios, á quen chaman xusto e misericordioso.

III

As mismas hirmás da Caridá parecían contaxiadas; corrían de un lado pra o outro, deixaban as portas abertas, y hasta as vidreiras da balconada estaban de par en par, sin que naide se coidase do aire, que podía faguer daño ôs enfermos.

Entraban grupos de señoritas, parrafeando côs noivios, sin xiquera dirixir unha ollada pros leitos, en algunhos dos cales soaban estertores de agonía, medio apagados polo rebulicio.

Os enfermos que inda tiñan forza, asomáranse tamén, e a sala, cuasemente soila, causaba medo.

Da praza, rubían oleadas de barullo, confuso, indefinibre; oíanse as gaitas, axordaban as músecas, e atopaban eco ó estoupar das bombas.

Ô escomenzo, alritárase; parecía unha bulra que baixo os balcós donde tantos agonizaban, viñeran á divertirse, como si na cibdá non houbera sitio de abondo.

Parecíalle unha bulra dos felices, aquel insulto en que non se respetaba o delor dos pobres,

y-ô sentir o estrondar das bombas que lle abrían a cabeza, queixábase doída, cal si quixera protestar de aquel abuso intolerabre.

Despois, foise calmando, e a curiosidá venceuna.

Vía a gran praza ilumiada, os corros dos bailadores, os faroliños das ilumiaciós, escoitaba as gaitas que lle recordaban as romaxes do seu país, oubía os cantares das patrullas que lembraban as cántigas das lagaradas, y-os grobos que rubían, figurábanselle estreliñas que baixaban á buscala pro ceo.

IV

Ô brilar dos foguetes, ilumiábase á gran praza, e sobre un fondo de terciopelo violeta craveteado de ouro, destacábanse as altas torres da basílica.

Ô estoupar dos foguetes, estrelas verdes, azúes, roxas, esbarando polas filigranas, rebotando n-os capiteles cal chispear da gran cruz que na cima, preto do pararrayos, estende seus brazos sobre a cibdá.

E rubían, rubían os fogos, xa brilando con ramallo de chispiñas, xa cobreando cal lampos, xa perdéndose cal estrelas errantes, ou caíndo

en grandes bágoas, bágoas de fósforo que ilumeaban como si fose de día.

Enton distinguía a enferma os grupos de beiladores, as parexas dos noivios, os postos das fruteiras, y-as ringoleiras de cadeiras, e por enriba de aquel enxame de xente, as balconadas da Catedral donde vermelleaban os ropós dos nenos de coro, y-as do Consistorio, donde buligaban os chispazos de diamantes y-a rousadez da carne, y-o crarexar dos traxes, como notas frescas, primaveirales, n-aquelas somas que loitaban coas luces artificiales, y-aquelas espigas de cariñas rosadas, riseiras, que se amontoaban como sarta de perlas.

Notas primaveirales que lle recordaban con fixeza aqueles prados húmedos da sua terra, y-os regatos espumosos, y-o monte, o monte sin arbres, cuberto de uces en frol, e de amarelos toxos.

E íbase acabando, acabando, cal unha luz que lle falta mecha.

Perdían seus ollos o brilo, seu curazón detíñase, o corpo enfriábase, y-os beizos cuase non podían balbucear un Padrenuestro.

De súpeto, feixes de luces esprendentes, deslumbradoras, luces de todos os côres, esprosión de chispas rebuldadoras, entre axordante ruido, a fixo estremecer.

Dixérase que o ceo se incendiaba, que a gran basílica ardía, e que do Pórtico da Gloria saían feixucos de brilantes destellos.

Era a gran portada, que puña remate ô folión; roda xigantesca, cal sol con regueiros de estrelas por rayolas, ilumeaba todo como en pleno día, y-ela, a enferma, na hora suprema, n-aquela en que lle pedía á Dios perdón dos seus pecados, pensou que Dios, como recompensa ôs seus martirios, â sua vida honrada, a o seu dolor por sentirse morrer lonxe dos seus, pobre, esquecida, lle ofrecía en recompensa a vida eterna, e llo anunciaba co aqueles resprandores, como folión da gran festa que fan os anxeliños cando entra un alma no ceo, e morreu sonriente, bañada a cara de resprandores divinos, e pedindo perdón pros causantes da sua morte.

O EMIGRADO

(O MEU AMIGO BASILIO SANTALLA)

. . . . . .
Maruxa, si ô Camposanto
vas rezar pola naiciña,
pídelle á Dios que eu axiña
podia faguer outro tanto.
E mándame, cando escribas,
das que nascan riba de ela,
unha frorciña marela
de esas que dín Semprevivas.
. . . . . .

(Cartas de un emigrado)

O AUTOR.

QUÉN sabe! aquelas ondas vagorosas que morrían na costa americana, cicais serían as mesmas que bicaron o chau de Galicia, da patria ausente, da terra amada. Cicais serían as mesmas que baloucaron nos acan-

tilados de Malpica e Finisterre, que xogaron nas prayas de Riazor e se adormentaron nas prácidas rías de Arosa, ou no mar azul de Vigo.

Aquelas augas que lle mollaban os pes, cicais serían as mesmas dos regatos paroleiros, das craras fonteliñas da sua terra, cicais traguían no seu seo os cantos das fiadas, as músecas das romaxes, os aturuxos das lagaradas.

Cicais oubiron xumiar â naiciña, ou â muller, ou â noivia polo ser querido que gana o pan na terra estrana.

Cicais nas noites de lua esprendente, viron no xardín chorar a nena, que pensa no infeliz emigrante que vai estivado como o gando.

Cicais oubiron ô reisiñor ou á o malvís que canta de noite nas ruinas dos mosteiros e castelos, como chorando a ruina da pátrea antes groriosa, cicais traen no seu seo pingotas de orballo, perfumadas polas frores do chau gallego.

Cicais..... ¿pro, para qué seguir? pensaba ó que pensa todo o que sospira pola terra onde pon cariños, amores, creencias e recordos.

Y-ô verse soilo, en terra estrana, sentía brotar as bágoas, bágoas mais amargas que aquel mar que lle mollaba os pes.

E de súpeto, pensou que Dios, compadecido,

lle deixaba entrever un anaquiño da terra; maxinou si cicais a sua nai baixara do ceo e vorvoreteaba en torno seu, espallando, pra consolalo, armonías que o adormeceran no berce que ela bambeaba, senon si cicais aquelas rayolas de lua que ó envolvían, traguían enredantes, cheiros da terra, ecos da patria, renxer dos seus bosques, xemer dos seus pinares, marmuxar dos seus regatos, e sospiros das suas fontes.....

Preto, moi preto de íl, oubía a meiga a meiga alborada gallega, e creeu ver as mañás da patria côs seus derroches de soaves rousadeces, côs seus algueireos de paxaros, en tanto se despechan os roxos corredores, y-os veciños aparecen mal despertos, y-as raparigas lle botan os noivios poulas de albayaca ou craveles reventós, non tan roxos nin perfumados como seus beizos.

E hipnotizado, avantou, avantou en busca do máxico encanto que faguía côs acordes da sua terra rebrincar o curazón, y-ô atoparse cô múseco descoñocido, un emigrado como él, sin fixarse que era un méndego, que era un pobre, que era un desgraciado, estampou na sua frente un bico, un bico ardente, no que condensaba todol-os quereres, todol-os amores de nai,

noivia, amigos, que en xuntanza recordáballe o santo nome da patria.... en tanto, o pobre múseco quedaba parvo, ô sentirse abrazado de aquel xeito.

¡Ou terra amada, terra fermosa, nunca sabemos ó que che amamos, hasta que nos vemos lonxe de tí, e sofrimos escismando que cicais o sino non nos permite têr a sepultura donde tivemos o berce que:

—¡Pobre do pobre gallego
á quen o ceo hasta nega
do chau da patria unha tega
pra dar ô seu corpo achego.....
. . . . . .

ÍNDICE

	Páxinas.
Adicatoria.	5
Amor de fadas.	7
O Sr. Capitán.	17
Cereixas	29
Solfa.	35
A bó zorro, mellor can	39
¡Velliña, miña velliña!	49
¡Suicida!	55
¡Mentirán!	63
¡Brrr!....	69
Flor de liño.	75
A pillo, pillo e medio.	81
O espertar.	87
O magosto	97
Pau de corno.	103
Ensono.	107
A festa das fadas.	113
Chinita.	121

O xeneral. 129
O colexio de Rubido. 137
Borrolito 145
A goleta 149
Pitirroxos. 155
O violín encantado. 159
A riada. 167
O demo con uniforme. 173
O Cristo da colada. 181
O próximo 189
A verdá da Historia..... 195
A outro can con ese hoso 201
Follas secas. 205
Avelaíñas. 209
Rapañota de xasmís 215
Os dous foliôs 219
O emigrado. 231

FE DE ERRATAS

PAG.	LÍN.	DICE	DEBE DECIR
32	24	colo	peito
37	9	cerca	serea
56	20	un rapazote	unha rapazota
58	8	de noites	das noites
72	17	quedase	quedouse
77	8	riscar	risear
78	5	úmbrarse	nubrarse
89	16	ledas	lidas
92	21	esbarar, esbarar	esbarando, esbarando
100	20	fogota	fogata
106	4	amitiron	asintiron
117	20	dispuxa	dispuña
139	12	esquecerse	esqueceuse
141	22	pois persona	pois ben, persona
143	10	catadráticos	catedráticos
143	15	refresos	refrexos
150	25	presencieu	presenciou
152	11	cubierta	cuberta
152	15	asoma	á soma

160	8	Así era	Así foi
161	19	Crara, distinta	Craros, distintos
164	15	corrindo	corrían
167	11	colo	peito
168	6	diamantiños	diamantinos
176	22	escoitan	escoitando
177	13	vin	oubin
179	3	oubise que	oubise mais que
183	22	no fondo	no val
184	19	salín	salíu
188	9	outro	outra
193	3	recordaban	recordaba
193	15	aldraxos	aldraxes
193	19	preguntoume	preguntouse
195	2	Castro	Casto
198	10	ó	ou
199	19	maneiras, miente	maneramientas
206	10	nai da alegría	nai da groma
207	8	refrescado de lameiros	refrescado por regatos
207	27	pareces	paredes
208	13	mirado	mirrado

MADRID
ESTABLECIMIENTO TIPOGRÁFICO «SUCESORES DE RIVADENEYRA»
IMPRESORES DE LA REAL CASA
Paseo de San Vicente, núm 20

1892

BINDING LIST SEP 1 1949

LS
P43884c

Pérez Placer, Heraclio
Contos da terriña.

490449

DATE

NAME

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED